

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

บทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477
จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

อภินันทนาการ
จาก
ภัทรทิศวิทย์ ม.มณีกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พพ
คธ๒๖๒
๒๕๔๒

พ.ศ.2542

ISBN 974-662-297-8

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล
Copyright by Mahidol University

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

บทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477

จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

นายจักรฤทธิ์ อุทโร

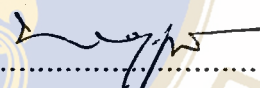
ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญา บัวสว่าง

ศศ.บ., M.A.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์พรทิพย์ อุสุภรัตน์ ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อ.บ., อ.ม.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิ้มล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์เสาวภา พรศิริพงษ์

ศศ.บ., สม.ม.

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรม-

ศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ

พัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

บทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477

จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

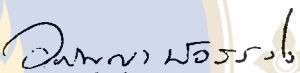
วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2542

.....

นายจักรฤทธิ์ อุทโช

ผู้วิจัย

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญา บัวสว่าง

ศศ.บ., M.A.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

อาจารย์ ดร.จิตติมา อมรพิเชษฐกุล
M.A., Ph.D. (History of Art and Architecture)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

อาจารย์พรทิพย์ อุศุภรัตน์ ศศ.บ., ศศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

อาจารย์ฉลอง สุนทรวานิชย์ อ.บ., อ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิ้มล้อมวงศ์ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

.....

ศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิง สุริยา รัตนกุล

Doctorat de l'Universite de Paris

ผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม

เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี โอกาสนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมูลนิธิฯ และรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์อย่างหาที่สุดมิได้

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสรวง อาจารย์พรทิพย์ อุดุภรัตน์ อาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์ อาจารย์ ดร.จิตติมา อมรพิเชษฐกุล คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้คำปรึกษาแนะนำและให้ข้อคิดต่าง ๆ แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกแผนกในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์(จ.นครปฐม) และห้องสมุดสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ที่เอื้อให้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จสมบูรณ์ได้

ขอบพระคุณ อ.ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ผศ.มานพ ถาวรวัฒน์สกุล ผศ.ยงยุทธ ชูแว่น แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่กรุณาได้ถามถึงความก้าวหน้าของงานวิจัยอยู่เสมอ รวมถึง เพื่อนร่วมงานทุกท่านที่สถาบันภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ให้ความสนใจและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยอยู่เสมอ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งสำหรับความเอื้อเฟื้อของ ดร.ธงชัย วินิจจะกุล คุณพัชนีย์ จันทร์สาธา และพิพิธภัณฑฯ Vancouver Museum ประเทศแคนาดา ที่กรุณาให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้วิจัยอันช่วยให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ขึ้น

ขอบใจนักศึกษามหาวิทยาลัยอุบลราชธานีทุกคนที่เป็นเสมือนกำลังใจให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงความพากเพียรในการศึกษาที่จะสร้างองค์ความรู้และเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลต่าง ๆ อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ รุ่นที่ 1-2(พ.ศ.2540 – 2541) ตลอดจน เพื่อน ๆ นื่อง ๆ ที่กรุงเทพฯ และนครปฐม ทุกคนโดยเฉพาะคุณวีระยุทธ โชคชัยมาดล คุณพรเทพ ยอดทอง และคุณนินนาท เกิดลาภผล

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่บุปผา อุทโท และคุณพ่อทองคำ อุทโท มารดา-บิดาของผู้วิจัยตลอดจนน้อง ๆ ในครอบครัว “อุทโท” ที่ให้ความสนับสนุนในทุก ๆ ด้านและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา และขอบคุณ คุณบุญทิวา พ่วงกลัด ที่เป็นกำลังใจอย่างวิเศษแก่ผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มทำวิจัยจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

นายจักรกฤษณ์ อุทโท

3836395 LCCS/M : ศศ.ม.(วัฒนธรรมศึกษา)

คำสำคัญ : พิพิธภัณฑ์สถาน / กรมพิพิธภัณฑ์ / พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร /
การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน/ วัตถุพิพิธภัณฑ์ / การจัดแสดง / ชนชั้นผู้นำสยาม
จักรฤทธิ์ อุทโท : บทวิเคราะห์พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง
พ.ศ. 2417 – 2477 จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ (An Analysis of the Development of
Museums in Thailand, 1847 – 1934 A.D.) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : อภิญญา บัวสรวง,
M.A., พรทิพย์ อุสุภรัตน์, ศศ.ม., ฉลอง สุนทราวาณิชย์, อ.ม., จิตติมา อมรพิเชษฐกุล, Ph.D. 163
หน้า. ISBN 974-662-297-8

การวิจัยนี้ต้องการ ศึกษากิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2417 –
2477 ในประเด็นต่าง ๆ กล่าวคือ การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน วัตถุพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดง และบทบาทของชนชั้นผู้นำสยามต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน โดยใช้เอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ
จำนวน 183 ชิ้น เป็นข้อมูลหลักของการวิจัย ทั้งนี้ใช้การวิจัยเอกสาร(documentary research) โดยใช้
แนวทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์(historical approach)

ผลการวิจัยพบว่า พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477 มีพัฒนาการ
ที่สำคัญอยู่ 3 ประการคือ พัฒนาการด้านกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลากร อาคาร
สถานที่ การเงินและงบประมาณ การรักษาความปลอดภัย รวมถึงวัตถุพิพิธภัณฑ์และการจัดแสดง
พัฒนาการด้านความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับนโยบายทางการเมืองและสังคมในขณะนั้น และพัฒนาการด้านภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์สถาน ที่มีจุดเริ่มต้นจากการ
การสะสมส่วนบุคคลจนกระทั่งพัฒนาเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีลักษณะเป็น “พิพิธภัณฑ์สถานทั่วไป” และ “พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” ในที่สุด อนึ่ง ชนชั้นผู้นำสยามที่มี
บทบาทเกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ พระองค์สุกกฤตย์ และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

3836395 LCCS/M : M.A.(CUTURAL STUDIES)

KEY WORDS : MUSEUM/ "KROM PIPITTHAPHAN"/ "PIPITTHAPHANTHASATHAN
SUMRAPPRANAKORN"/ MUSEUM MANAGEMENT/ COLLECTIONS/
PRESENTATION/ SIAMESE ELITE

CHAKKRARITH UTTHO : AN ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF
MUSEUMS IN THAILAND, 1874 – 1934 A.D. THESIS ADVISORS : APINYA
BAUSUANG,M.A. PORNTIP USUPARAT, M.A. CHALONG SOONTRAVANICH, M.A.
CHITTIMA AMORNPICHETKUL, Ph.D. 163 p. ISBN 974 – 662-297-8

The current research studies the development of museums in Thailand, during the period of 1874 – 1934 A.D. in terms of the museum management, museum objects, collection display and role of Thai elites on the museum's activities. Through documentary research via historical approach, the research utilizes 183 archives.

Findings indicate that there were 3 important developments concerning museums during 1874 – 1934 A.D.: the development of museum works ranging from the staff, building, financial matters, displays and care of collections to museum security; the development of a meaning and status of museums which were related to political and social factors at that time; the development of a museum image that originated from private collection to general museum and historical and archeological museum. Thai elites responsible for the developments were noblemen like King Rama V, King Rama VII, Prince Dumrongrachanubhap, Chaomeun Srisorarak, Phra Phadungsullakakrit and Laung Boribanburibhan.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
ขอบเขตของการศึกษา	6
ข้อตกลงเบื้องต้น	8
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
แนวความคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตก	9
กำเนิดและความหมายของพิพิธภัณฑ์สถาน	10
พิพิธภัณฑ์สถานในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ	11
พิพิธภัณฑ์สถานสาธารณะ	12
พัฒนาการและบทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน	13
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ..	15
เอกสารและงานวิจัยทั่วไป	15
เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	27
3 วิธีการวิจัย	30
การวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์	30
การวิเคราะห์เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย	36
เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย ..	36
การวิพากษ์เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย	39

สารบัญ (ต่อ)

4 ผลการวิจัย	50
กิจการพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 – 7	52
บุคลากรพิพิธภัณฑสถาน	53
การเงินและงบประมาณ	65
อาคารสถานที่	69
วัตถุพิพิธภัณฑฯและการจัดแสดง	73
บทบาทของชนชั้นผู้นำสยามกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน	91
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	91
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	94
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ	96
เจ้าหมื่นศรีศรีรักรักษ์	100
พระผดุงศุลกกฤตย์	102
หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์	104
5 สรุปและข้อเสนอแนะ	107
ภาพรวมของกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.	
2417 – 2477	107
กิจการพิพิธภัณฑสถาน	107
ความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑสถาน	110
ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานผ่านนโยบายการจัดแสดงวัตถุ	
พิพิธภัณฑฯ.....	115
ข้อเสนอแนะ	118
บรรณานุกรม	120
ภาคผนวก	139
ก เอกสารหोजดหมายเหตุแห่งชาติที่น่าสนใจ	139
ข สรุปสาระสำคัญใน “สคิมจัดการใหม่ของพิพิธภัณฑฯ” ของเจ้าหมื่น	
ศรีศรีรักรักษ์	149
ค เนื้อหาของเอกสารหोजดหมายเหตุแห่งชาติ แยกตามขอบเขตของ	
การศึกษา.....	151
ประวัติผู้วิจัย	163

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 แสดงจำนวนเอกสารหรือจดหมายเหตุที่ใช้ในการวิจัย แยกตามประเภทเอกสาร	28
ตาราง 2 แสดงระยะเวลาของเอกสารที่ใช้ในการวิจัยเมื่อพิจารณาตามขอบเขตการวิจัย	37
ตาราง 3 แสดงปริมาณเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานตามขอบเขตการวิจัย เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย	51
ตาราง 4 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2428	53
ตาราง 5 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2432	53
ตาราง 6 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2440	54
ตาราง 7 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2445	55
ตาราง 8 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2455	55
ตาราง 9 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2469	55
ตาราง 10 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2472	56
ตาราง 11 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2469	61
ตาราง 12 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2472	63
ตาราง 13 งบประมาณกรมพิพิธภัณฑสถานประจำปี พ.ศ.2444	66
ตาราง 14 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑสถาน	82
ตาราง 15 แสดงแผนการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานตามแนวความคิดของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์	87
ตาราง 16 แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน งบประมาณปี พ.ศ.2430 – 2431	88

สารบัญภาพ

	หน้า
แผนผังแสดงบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบัน	147
ภาพพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พ.ศ. 2469	148
ภาพพระที่นั่งคชกรรมประเวศ แรกสร้างในรัชกาลที่ 4	148

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา

พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยมีกำเนิดมาจากการเก็บสะสมวัตถุต่าง ๆ เป็นการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ ครั้นเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ก็ได้ทรงจัดพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งราชฤดี ซึ่งเป็นตึกแบบฝรั่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ราว พ.ศ.2396 ด้านตะวันออกจัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ และ โปรดเกล้าฯ ให้ราชอาคันตุกะคณะทูตชาวต่างประเทศได้เข้าชมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในโอกาสสำคัญ ๆ ด้วย นอกจากนี้พระที่นั่งราชฤดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้นด้านหลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อ พ.ศ.2399 ซึ่งมีพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เป็นพระที่นั่งขนาดใหญ่อยู่ห้องหนึ่งและทรงใช้เป็นที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุและของแปลกประหลาดต่างๆ ที่ย้ายมาจากพระที่นั่งราชฤดีโดยเฉพาะ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากการประพาสเมืองปัตตาเวีย ประเทศชวาในปี พ.ศ.2413 ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ นำรูปแบบอาคารหอประชุม(หรือสโมสร)ทหารเมืองปัตตาเวียมาสร้างเป็น "หอคองคอเดีย" สำหรับใช้เป็นที่ประชุมทหารมหาดเล็กเมื่อ พ.ศ.2415 และหลังจากนั้นเพียง 2 ปี(พ.ศ.2417)ก็ทรงโปรดฯ ให้ย้ายศิลปวัตถุ โบราณวัตถุจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์มาจัดแสดง"มิวเซียม"(Museum) ณ หอคองคอเดีย และมีพิธีเปิดหอนิวเซียม ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2417 ครั้นถึง พ.ศ.2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำวัตถุต่าง ๆ ออกจัดแสดงในหอคองคอเดีย มีการแบ่งวัตถุออกเป็น 3 ประเภทและจัดแสดงเป็นห้อง ๆ ไป ได้แก่ โบราณศิลปวัตถุของสยาม 1 ห้อง เครื่องราชูปโภคและเครื่องต้น 1 ห้อง และศิลปวัตถุจากต่างประเทศอีก 1 ห้อง การจัดแสดงดังกล่าวนี้ได้เปิดให้สาธารณชนได้เข้าชมเป็นครั้งแรกซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดแสดงเป็นพิเศษเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา(19 กันยายน)ของทุกปี

ต่อมา พ.ศ.2430 เมื่อพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ได้เสด็จทิวังคต ทำให้พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า)ว่างลงประกอบกับมีประกาศยกเลิกตำแหน่งดังกล่าว และให้ตั้งตำแหน่ง "สยามมกุฎราชกุมาร"แทน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้าย"หอมิวเซียม"ไปตั้งอยู่ในพระราชวังบวรสถานมงคลโดยใช้พระที่นั่งส่วนหน้า 3 องค์ จัดเป็นที่แสดงวัตถุพิพิธภัณฑต่าง ๆ ได้แก่ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่เริ่มมีการจัดแสดง"มิวเซียม"ที่หอคองคอเดีย จนเมื่อย้ายมาอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล พิพิธภัณฑสถานยังสังกัดอยู่ที่กรมทหารมหาดเล็ก โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงสวาทิศรมหิป ทรงเป็นผู้ดูแล ต่อมา พ.ศ.2431 ได้มีการแยกส่วนพลเรือนออกจากส่วนทหารในกรมดังกล่าว พิพิธภัณฑสถานจึงได้รับการยกฐานะเป็นกรมพิพิธภัณฑ ในสังกัดกระทรวงวัง แต่ต่อมาด้วยเหตุที่พิจารณาว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหาความรู้ ประกอบกับความสะดวกสบายของประการเกี่ยวกับบุคคลากร สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ(พระยศขณะนั้น) จึงทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ย้ายกิจการพิพิธภัณฑสถานมาสังกัดกรมศึกษาธิการซึ่งทรงดูแลอยู่ หลังจากที่ได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว กรมพิพิธภัณฑสถานจึงได้ย้ายสังกัดเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2432 และเปลี่ยนตำแหน่งอธิบดีเป็น"ผู้บัญชาการ" โดยมีกรมหมื่นพงสวาทิศรมหิปทรงดำรงตำแหน่งเช่นเดิม ต่อมาเมื่อมีการตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2434 กรมพิพิธภัณฑสถานจึงแยกออกมาจากกรมศึกษาธิการและมีฐานะเป็นกรมหนึ่งในสังกัดกระทรวงธรรมการ กรมพิพิธภัณฑสถาน(หรือกรมพิพิธภัณฑ)ก็อยู่ในความดูแลของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ซึ่งเป็นเจ้ากรมระหว่าง พ.ศ. 2437 - 2442 จากนั้นรัชกาลที่ 5 ก็โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรมพิพิธภัณฑไปสังกัดกองบัญชาการ กรมกลาง กระทรวงธรรมการ โดยมีพระผดุงสุตภกฤตย์ ซึ่งขณะนั้นเป็นปลัดบัญชาการทำหน้าที่ดูแล และดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑที่สืบมาตลอดรัชกาล พิพิธภัณฑสถานในครั้งนั้นเปิดให้เข้าชมได้สัปดาห์ละ 2 วัน และเปิดเป็นการพิเศษในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และพระราชพิธีฉัตรมงคล นอกจากประชาชนไทยที่สนใจเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแล้ว ยังพบว่ามีความสนใจจากต่างชาติโดยเฉพาะชาวยุโรปติดต่อขอเข้าชมพิพิธภัณฑสถานอยู่เนือง ๆ

เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ.2454 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมงานช่างประณีตศิลป์จากกระทรวงโยธาธิการกับงานพิพิธภัณฑสถานจากกระทรวงธรรมการตั้งเป็นกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง นอกจากนี้สิ่งที่นับเป็นความ

เป็นไปอีกก้าวหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานของไทยได้แก่ การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระบรมราชโองการจัดตั้ง "กรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร" เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2466 ให้มีหน้าที่รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อประโยชน์ในงานโบราณคดีอันเป็นกฎหมายฉบับแรกที่มีการกล่าวถึง โบราณวัตถุและโบราณสถานในพระราชอาณาจักร

ในปี พ.ศ.2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้รวมงานที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและโบราณคดีเข้าไว้ในสถาบันเดียวกันและพระราชทานหมู่พระที่นั่งในบริเวณพระราชวังเดิมของพระราชวังโบราณมณฑลทั้งบริเวณจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน และมีพระราชบัญญัติให้ออนกิจการพิพิธภัณฑ์สถานให้มาอยู่ในความดูแลของหอสมุดสำหรับพระนคร ในปีถัดมา(พ.ศ.2469) ได้มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร ขณะเดียวกันก็ประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภาให้ดูแลงานด้านโบราณคดี วรรณคดี ศิลปากรและพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรียศสภา เหตุนี้เองพิพิธภัณฑ์สถานจึงอยู่ในสังกัดใหม่นับแต่นั้นเป็นต้นมา และในวันเฉลิมพระชนมพรรษาปีเดียวกันนั้น(10 พฤศจิกายน พ.ศ.2469) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด "พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร" ด้วยพระองค์เอง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

การเปลี่ยนแปลงของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 นั้นเอง กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้ปรับปรุงการจัดแสดง ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานเปลี่ยนจากพิพิธภัณฑ์สถานประเภททั่วไปเป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่รวบรวม สงวนรักษา โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ พร้อมกันนั้นยังดำเนินการซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์สถาน ไม่ว่าจะเป็น พระที่นั่งต่าง ๆ รวมไปถึงหมู่พระวิมานและโรงราชรถ อีกทั้งยังมีการปรับปรุงสถานที่ ตั้งกล่องรับบริจาคเงินบำรุงพิพิธภัณฑ์สถาน ตลอดจนการตั้งร้านขายอาหารและเครื่องดื่มด้วย

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลในขณะนั้นได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2476 ในสังกัดกระทรวงธรรมการ โดยที่พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครอยู่ในความดูแลของกองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน คือ กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ จากนั้นได้เปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่งเป็น "กองโบราณ

คดี" โดยมีหน้าที่ดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานและดูแลโบราณสถานทั่วพระราชอาณาจักร กระทั่ง พ.ศ.2518 จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ให้จัดตั้ง กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นใหม่ โดยแยกออกจากกองโบราณคดี ให้มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะ งานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หนึ่งในปี พ.ศ.2477 ได้มีการเปลี่ยนชื่อพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระ นคร เป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร และปีถัดมา(พ.ศ.2478)ในรัชกาลพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้มีประกาศ "พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุและ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477" ซึ่งนับเป็นกฎหมายฉบับแรกในกิจการพิพิธภัณฑสถานที่ได้ รับการรับรองและเห็นชอบจากรัฐบาลไทยในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม้พิพิธภัณฑสถานจะมีจุดเริ่มต้นจากการสะสมวัตถุ เป็นการส่วนบุคคล(private collection)ที่มีการจัดการและการบริหาร โดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอันมี จุดประสงค์เพื่อความชื่นชมเฉพาะกลุ่มหรือด้วยเหตุผลอื่นใดก็ตาม พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ได้มีพัฒนาการที่เกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางสังคมไทยในหลายระดับ ตลอดจนการติดตามความ เคลื่อนไหวและประสานงานกับหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานอื่น ๆ ในระดับนานาชาติอยู่ไม่น้อย สิ่ง เหล่านี้นับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเป็นไปของพิพิธภัณฑสถานของไทยในช่วงแรก ไม่ค่อยไปกว่าการศึกษาประเด็นความคิดเกี่ยวกับ "รัฐชาติ" และอิทธิพลของระบอบการปกครองที่ มีผลต่อการปฏิบัติงานพิพิธภัณฑสถาน

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นเท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจมา พบว่า ยังไม่มีใครมีผู้ใดได้กระทำอย่างลึกซึ้งเท่าใดนัก ประกอบกับความยากลำบากในการติดตามค้น หาเอกสารที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งส่วนมากเป็นเอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์ให้เป็นการแพร่ หลายนัก นับเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งต่อการนำเสนอ "ภาพ" ของกิจการพิพิธภัณฑสถาน ในประเทศไทยที่เกือบจะ"หยุดนิ่ง" แม้เราจะพบว่างานวิจัยบางชิ้นให้ความสำคัญกับการนำเรื่องราว ในเอกสารชั้นต้น(primary source) มาเรียงลำดับให้เห็น"เนื้อเรื่อง"หรือความเป็นไปในเรื่องใดเรื่อง หนึ่งโดยเฉพาะก็ตาม หรือการใช้เอกสารบางชิ้นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานเพื่อชี้ให้เห็นความคิดบาง ประการของกลุ่มชนชั้นนำผู้นำไทยในยุคที่ต้องเผชิญหน้ากับแนวคิดแบบจักรวรรดินิยมอันน่าจะส่ง ผลกระทบถึงรูปแบบและการดำเนินการพิพิธภัณฑสถานในฐานะ"เครื่องมือ"หนึ่งของกระบวนการ สร้าง"รัฐชาติ"ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชากรราษฎรไทยก็ตาม แต่กระนั้นเรายังไม่อาจนับว่าเป็นการนำ เสนอประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินการของพิพิธภัณฑสถานที่มาจากเอกสารชั้นต้นอย่างจริงจังนัก เพราะเท่าที่ผู้วิจัยสำรวจพบในหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีเอกสารจดหมายเหตุ ไม่ใคร่ฟิล์มและภาพ

ถ่าย ตลอดจนเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาต่าง ๆ จำนวนมาก ทว่ายังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดได้ศึกษารายละเอียดและวิเคราะห์เนื้อหาเหล่านั้นออกมาอย่างเป็นระบบมากนัก ทั้งนี้หากศึกษาเอกสารชั้นต้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกัน ในแง่เวลาและปริมาณที่มากพออย่างเป็นระบบ ก็น่าจะเป็นการสะท้อน"ภาพ"ที่ชัดเจนของพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาที่กำหนด ตลอดจนยังให้ความกระจ่างเกี่ยวกับทัศนคติของบุคคลต่าง ๆ ต่องานพิพิธภัณฑ์สถานทั้งในระดับชนชั้นผู้นำและระดับปฏิบัติงาน ได้ดีระดับหนึ่ง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย โดยเฉพาะในช่วงระหว่าง พ.ศ.2417-2477 เป็นระยะเวลา 60 ปี นับตั้งแต่เริ่มการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ที่ "หอมิวเซียม" หรือหอกองคอคอดเคียว(ศาลาสหทัยสมาคมในปัจจุบัน) เป็นต้นมา ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้าใจที่มีความเคลื่อนไหวทางความคิดและได้ข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษากิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 - 2477 จากเอกสารชั้นต้น โดยศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้
 - 1.1 การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน
 - 1.2 การพัฒนาและดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์
 - 1.3 การจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์สถาน
2. ศึกษาการเคลื่อนไหวทางความคิดของชนชั้นผู้นำของไทยที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการรวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417-2477 เป็นหลัก การรวบรวมดังกล่าวจะไม่เป็นประโยชน์นอกเหนือไปจากการ"รวบรวม"เลย หากไม่ได้ประมวลผลและวิเคราะห์เรื่องราวเนื้อหาต่าง ๆ โดยตั้งความหวังว่า เมื่อดำเนินการวิจัยตามจุดประสงค์และระเบียบวิธีวิจัยแล้ว น่าจะเกิดประโยชน์ในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

1. ทำให้ทราบความคิดของชนชั้นผู้นำไทยต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

2. ทำให้ทราบถึงลักษณะการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานในระยะ 60 ปีแรก ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน การพัฒนาการและดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์ และการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์สถาน อันจะเป็นการเผยแพร่ความรู้จากการศึกษาต่อสาธารณชน
3. เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถาน อันมีรากฐานอยู่บนการทำความเข้าใจอดีต ทั้งนี้เป็นการนำเสนอในรูปแบบของเอกสารงานวิจัย

ขอบเขตของการศึกษา

1. วิทยานิพนธ์นี้จะศึกษากิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ระหว่างพ.ศ.๒๕๑๗-๒๕๗๗ จากเอกสารในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นหลัก ทั้งนี้มีการใช้เอกสารอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น พระราชนิพนธ์เรื่องไถลบ้าน และพระราชหัตถเลขาต่าง ๆ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น อีกทั้งยังใช้เอกสารชั้นรองอื่น ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศประกอบอีกด้วย
2. วิทยานิพนธ์นี้มีการกำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ในประเด็นหลัก ๆ ดังต่อไปนี้
 - 2.1 การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน
 - 2.1.1 กำเนิด สังกัดและฐานะทางกฎหมาย
 - 2.1.2 นโยบาย แผนการจัดการและการบริหาร
 - 2.1.3 การเงินและงบประมาณ
 - 2.1.4 โครงสร้างและการพัฒนาบุคลากร
 - 2.1.5 การรักษาความปลอดภัย
 - 2.1.6 การจัดการด้านอาคารสถานที่
 - 2.2 วัตถุพิพิธภัณฑ์
 - 2.2.1 การบันทึกและการทำทะเบียน
 - 2.2.2 การซ่อมสงวนรักษา
 - 2.2.3 การควบคุมสภาพแวดล้อมของวัตถุพิพิธภัณฑ์
 - 2.2.4 การเก็บรักษา การเคลื่อนย้ายและการบรรจุหีบห่อ
 - 2.2.5 นโยบายเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑ์
 - (ก) การจัดแบ่งประเภท
 - (ข) การได้มาของวัตถุ
 - (ค) การนำวัตถุไปนอกพิพิธภัณฑ์

- 2.3 การจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์
 - 2.3.1 การเข้าชมและการให้บริการ
 - 2.3.2 การจัดกิจกรรม
 - 2.3.3 กลวิธีการนำเสนอ
 - 2.3.4 อุปกรณ์และองค์ประกอบการจัดแสดง
 - 2.3.5 การออกแบบนิทรรศการ
 - 2.3.6 ความร่วมมือกับหน่วยงานพิพิธภัณฑ์สถานอื่นๆ
- 2.4 อื่น ๆ
 - 2.4.1 บทบาทของชนชั้นผู้นำสยามที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาน
 - 2.4.2 การประกาศแจ้งข่าวพิพิธภัณฑ์สถาน(การประชาสัมพันธ์)

3. วิทยานิพนธ์นี้ไม่ต้องการตัดสินทัศนคติของบุคคลหรือหน่วยงานใด ๆ ว่ามีความถูกต้องหรือเหมาะสมกับแนวความคิดทางพิพิธภัณฑ์สถานวิทยา(museology)ร่วมสมัยมากน้อยเพียงใดหรือไม่ เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่าแนวความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้ ดังนั้นการนำแนวความคิดร่วมสมัยไปตัดสินสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตซึ่งมีบริบทอีกแบบหนึ่งจึงไม่เป็นการเหมาะสมนัก

4. วิทยานิพนธ์นี้จะศึกษาเฉพาะกิจการของหน่วยงานทำหน้าที่จัดการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่าง พ.ศ.2417-2477 ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น กรมพิพิธภัณฑ์(สังกัดกระทรวงธรรมการ) พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร(สังกัดราชบัณฑิตยสภา) กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี หรือกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ(สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ) เป็นต้น ทั้งนี้มิได้หมายรวมถึงการศึกษากิจการของพิพิธภัณฑ์สถานตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน และมีได้หมายรวมถึงการศึกษาการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ (ในความหมายปัจจุบันคือ exhibition หรือ exposition) ที่จัดแสดงขึ้นภายในประเทศหรือได้รับการติดต่อจากต่างประเทศให้เข้าร่วมแสดง เพราะเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ในครั้งนั้นเทียบเท่ากับการแสดงนิทรรศการซึ่งเป็นที่เข้าใจร่วมกันในปัจจุบันนั่นเอง(ดู Winitchakul T., 1997 :15-17) ดังนั้น แม้เอกสารชั้นต้นจะระบุว่า “พิพิธภัณฑ์” หรือ “มิวเซียม” ไว้ในเนื้อหา แต่หากพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาก็จะไม่นำมาเป็นข้อมูลของวิทยานิพนธ์นี้ เว้นแต่จะปรากฏความมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่จัดการด้านพิพิธภัณฑ์สถานจึงจะรวบรวมมาศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การอ้างถึงพระนาม พระอิสริยยศ ชื่อ ยศและตำแหน่งของบุคคล จะใช้ตามที่อยู่จักโดยแพร่หลาย เช่น กรณีที่มีการกล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไม่ว่าจะใช้นั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระราชวงศ์ต่างกรมที่กรมหมื่น กรมหลวง กรมพระ หรือกรมพระยา จะใช้ว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เหมือนกันทั้งหมด เป็นต้น ยกเว้นกรณีที่ต้องการเน้นให้เห็นว่าขณะนั้นบุคคลดังกล่าวมีพระอิสริยยศ ยศหรือตำแหน่งเป็นเช่นไร เช่น รัชกาลที่ 6 (ขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) หรือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(ขณะนั้นทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) เป็นต้น
2. ชื่อบุคคลและชื่อสถานที่ที่เขียน โดยการถ่ายเสียงมาจากภาษาต่างประเทศ จะใช้ตามที่ปรากฏในเอกสารชั้นต้น โดยจะใส่วงเล็บคำเดิมในภาษาต่างประเทศนั้น ๆ ด้วยเพื่อให้สามารถตรวจสอบได้ เช่น ว.ย.ยอนสัน (W.G. Johnson) เมือง โตเกียว(Tokyo) เป็นต้น
3. หากในเอกสารชั้นต้นมีการระบุปีศักราช ไม่ว่าจะ เป็น จุลศักราช(จ.ศ.) หรือรัตนโกสินทร์ศก(ร.ศ.) (ยกเว้นเอกสารตั้งแต่รัชกาลที่ 6 ซึ่งใช้ปีพุทธศักราชแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ.2455) จะเทียบเป็นปีพุทธศักราชทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ เช่น จ.ศ. 1235 เทียบได้กับ พ.ศ. 2416 หรือ ร.ศ. 120 เทียบได้กับ พ.ศ.2444 เป็นต้น อนึ่ง การนับขึ้นปีศักราชใหม่จะใช้ตามที่ปรากฏในเอกสาร กล่าวคือ นับวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ ดังนั้น ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ถึงวันที่ 31 มีนาคม จึงยังนับเป็นปีศักราชเก่าอยู่ เช่น วันที่ 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ.118 หากนับตามข้อตกลงนี้จะเป็นปี พ.ศ.2442 แต่หากนับตามปัจจุบันจะเป็นปี พ.ศ.2443 เป็นต้น ส่วนปีคริสต์ศักราชซึ่งมีการระบุไม่มากนักจะคงไว้ตามต้นฉบับเพื่อความเป็นสากล

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพิจารณาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยนั้น จำเป็นจะต้องแยกการพิจารณาออกเป็น 2 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรกเป็นการพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตก เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานในอดีตจากระดับการสะสมส่วนบุคคล(private collection) จนถึงการก่อตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อการสาธารณะ(public museum) รวมถึงพัฒนาการและบทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานนับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ประเด็นที่สองได้แก่ การพิจารณาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยโดยตรง อันได้แก่ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รวมถึงบทความและงานวิจัยทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

แนวความคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตก

ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานที่สภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างชาติ(International Council of Museums--ICOM) กำหนดขึ้น กล่าวคือ “สถาบันถาวรที่ไม่มุ่งหวังผลกำไรซึ่งทำหน้าที่ให้บริการและส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมและเปิดสู่สาธารณะ ทั้งนี้ยังต้องจัดหา สงวนรักษา วิจัย สื่อสารและจัดแสดงวัตถุสิ่งของ ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในด้านความรู้และความบันเทิง”(Ambrose and Paine,eds. 1993 : 8) สะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังที่จะให้พิพิธภัณฑ์สถานเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ให้ความรู้และความบันเทิงแก่สังคมควบคู่กันไปกับการส่งเสริมและการอนุรักษ์วัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระนั้นก็ตาม มีนักวิชาการที่ศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานพยายามชี้ให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานมีกำเนิดและการปรับตัวที่เกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานดังที่มาข้างต้น ก็เป็นเพียงคำนิยามที่เกิดขึ้นมาเมื่อไม่กี่ศตวรรษที่ผ่านมาเอง เช่น ซูศักดิ์ภัทรกุลวณิช (2539 : 146) กล่าวว่า “พิพิธภัณฑ์สถานในความหมายที่เป็นสถานที่สะสมรวบรวมรักษา ศึกษาและจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นและที่มีอยู่ในธรรมชาติโดยเปิดให้สาธารณชนทั่วไปเข้าชม ถือได้ว่าเป็นสิ่งค่อนข้างใหม่ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ มีกำเนิดขึ้นพร้อม ๆ กับการขึ้นมา มีบทบาทในสังคมของชนชั้นกระฎุมพีในราวศตวรรษที่ 18” นอกจากนี้เขายังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานกับกระบวนการสร้างชาติ (Nation Building) โดยผ่าน

ถูกแปรให้เป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ในระดับหนึ่ง “...พิพิธภัณฑสถานก็เป็นสถานที่ช่วยทำให้ชาติมีตัวตนและมีประวัติศาสตร์ที่ทำให้คนใน “ชุมชนจินตนาการ” สามารถเห็นและชื่นชมชาติของเขาได้” (2539 : 146-147)

จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑสถานนอกจากจะมีหน้าที่ซึ่งกำหนดกันขึ้นมาเพื่อเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการให้ความรู้และความบันเทิงเป็นอาทิแล้ว พิพิธภัณฑสถานยังมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ทำให้กำเนิดพิพิธภัณฑสถานเหล่านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหตุนี้การพิจารณาความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานในช่วงสมัยที่สำคัญ ๆ จึงถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและต้องพยายามหาสาเหตุที่ทำให้พิพิธภัณฑสถานแต่ละยุคสมัยมีลักษณะแตกต่างกันไปด้วย ในที่นี้จะศึกษาโดยอาศัยความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานในสังคมตะวันตกเป็นหลัก เนื่องจากมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องยาวนานและเป็นต้นกำเนิดของรูปแบบการจัดพิพิธภัณฑสถานในระดับสากล

กำเนิดและความหมายของพิพิธภัณฑสถาน

จอร์จ กองโดมินาส(Condominas 2536 : 27) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสะสมกับพิพิธภัณฑสถานไว้ว่า ไม่ว่าจะยุคสมัยใดมนุษย์มีคุณสมบัติเป็นนักสะสม เพราะการสะสมสิ่งของต่าง ๆ ของมนุษย์นั่นเองเป็นต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

เมื่อพิจารณากำเนิดของคำว่า “museum” ในโลกตะวันตกจะพบว่าคำดังกล่าวมีที่มาจากภาษาและเทพปกรณัมกรีก คือ Muses ซึ่งหมายถึงธิดาทั้งเก้าองค์ของเทพซุส(Zeus) ซึ่งเป็นประธานแก่วิชาการแขนงศิลปะและการศึกษา รวมถึงประวัติศาสตร์ บทกวี บทกล่าวนำ ดนตรี บทละคร โศกนาฏกรรม ดาราศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้กรีกยังใช้คำว่า “สำนักแห่งมิวส์” (mouseion) เพื่อหมายถึงสถาบันแห่งการคิดใคร่ครวญเชิงปรัชญา จนกระทั่งโรมันรับคำดังกล่าวไปใช้ในภาษาละตินและมีการเปลี่ยนรูปของคำเป็น museum และส่งต่อรูปคำดังกล่าวมายังภาษาอังกฤษดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน กลาเซอร์(Glaser 1996 : 10) กล่าวถึงคำว่า “muse” ในแง่นามธรรมว่าหมายถึงการคิด (think) การไตร่ตรอง(ponder) การเพ่งพิจารณา(contemplate) ตลอดจนการใคร่ครวญ(deliberate) และการตรึกตรอง(cogitate) ทั้งนี้เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานุษยย์ได้สร้างสถานที่เพื่อเก็บรักษาวัตถุอันมีค่าและมีความหมายพิเศษ รวมถึงงานศิลปะต่าง ๆ ก็เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการบรรยาการแห่งการใคร่ครวญ(musing)

พิพิธภัณฑ์สถานในสมัยโรมันโบราณ ได้แก่ วัด หรือ ระเบียงทางเดินที่มีหลังคาครอบ ๆ ตลาดที่เรียกว่า agora ซึ่งจัดแสดงศิลปวัตถุและโบราณวัตถุต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่นำไปสู่การถกเถียงเชิงปรัชญาเช่นเดียวกับ mouseion ของกรีก(Ibid.: 11)

พิพิธภัณฑ์สถานในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ

ราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 หน้านั้นยุโรปกำลังอยู่ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ(Renaissance) มีการใช้คำว่า museum เพื่ออธิบายศิลปวัตถุที่องค์กรศาสนาหรือตระกูลอันมั่งคั่งในยุโรปสะสมไว้ในขณะเดียวกันบุคคลอื่น ๆ ต่างก็พากันสะสมโบราณวัตถุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็สิ่งของที่เป็นศิลปะสมัยกรีก-โรมัน ศิลปะสมัยกลาง หรือแม้แต่ศิลปะแบบโรมานเนสค์(Romanesque)(Home 1984 : 14) วัตถุสะสมดังกล่าวบางครั้งก็เรียกว่า “cabinets of curiosity” หรือ “cabinets of the world” ซึ่งมีนัยที่แสดงความเข้าใจต่อ “โลก” ของผู้เป็นเจ้าของวัตถุสะสมเหล่านั้น ส่วนที่เมืองฟลอเรนซ์(Florence) ตระกูลเมดิชี(The Medici)ที่ร่ำรวยและโดเด่นที่สุดในยุโรปตระกูลหนึ่งขณะนั้นได้รวบรวมศิลปวัตถุจำนวนมากเพื่อความชื่นชมแก่เหล่าสมาชิกและมิตรสหายของตระกูล การสะสมและการจัดแสดงวัตถุของตระกูลดังกล่าวเน้นความพอใจของผู้สะสมเป็นประการสำคัญ มิได้มีการวางแผนในการจัดวางวัตถุ หากแต่เป็นไปตามความประสงค์ที่ต้องการจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ หรือ “หน้าตา” ของผู้เป็นเจ้าของวัตถุสะสมเหล่านั้น (Glaser 1996 : 11 และ Condominas 2536 : 28)

นอกจากนี้ในปี ค.ศ.1565 ได้มีการตีพิมพ์ผลงานการสะสมวัตถุทางธรรมชาติของ Samuel van Quicheberg ที่นำเสนอการแบ่งหมวดหมู่อย่างเป็นระบบให้แก่บรรดาสิ่งของทั้งมวลใน “จักรวาล” ซึ่งสะท้อนทัศนคติที่พยายามแสวงหาวัตถุอย่างมีระบบและมีเหตุผล(the spirit of system and rational inquiry)(Lewis 1993 : CD-ROM) นอกจากนี้จากกล่าวได้ว่าในขณะที่การแสวงหาความรู้เริ่มมีการปรับตัวในยุโรปนั้น วัตถุที่มีการสะสมนั้นไม่ว่าจะเป็นวัตถุตามธรรมชาติหรือของที่ทำเทียมเลียนแบบก็นับว่ามีความสำคัญในการสะท้อนความเคลื่อนไหวทางความคิดด้วย ดังจะเห็นได้ว่าในปี ค.ศ. 1727 Casper F. Neickel (นามแฝงของ Kaspar Friedrich Jenequel) ตีพิมพ์หนังสือชื่อ Museographia ที่เสนอแนวทางในการจัดแบ่งหมวดหมู่วัตถุอย่างคร่าว ๆ การดูแลรักษา ตลอดจนงานการพิสูจน์ที่มาหรือต้นกำเนิดของวัตถุแต่ละชิ้น(Ibid. : CD-ROM)

พิพิธภัณฑ์สถานสาธารณะ

ดูเหมือนว่าคริสต์ศตวรรษที่ 18 จะเต็มไปด้วยแนวความคิดของยุคภูมิธรรม(the Enlightenment) รวมทั้งค่านิยมเกี่ยวกับความสมบูรณ์แบบ และกระแสดวงความนิยมในสิ่งของจาก “โลกภายนอก” เพิ่มมากขึ้น อิทธิพลดังกล่าวมีสาเหตุมาจากการขยายขอบเขตของการสำรวจโลก(world exploration) ของศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคตะวันตกเฉียงเหนือของยุโรปและพัฒนาการของกระบวนการทางอุตสาหกรรม ที่ล้วนเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปิดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ชั้นนำของยุโรปสองแห่ง คือ บริติชมิวเซียม(British Museum) ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ.1759 และพิพิธภัณฑ์ลูฟว์(Louvre) ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี ค.ศ.1793 ตามลำดับ (Lewis 1993 : CD-ROM)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะนั้นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนมากยังคงเกี่ยวข้องกับขุนนาง ชนชั้นผู้นำ และบุคคลผู้มีการศึกษาสูง ประกอบกับยังไม่มีนโยบายเพื่อการสาธารณะที่ชัดเจนนัก ถึงกับมีผู้กล่าวว่าพิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นสถานที่เฉพาะสำหรับนักวิชาการและลอบทบาทในการให้ความรู้ต่อประชาชนทั่วไป ยิ่งไปกว่านั้นงานศิลปะต่าง ๆ กลับมีราคาสูงขึ้นซึ่งทำให้ชนชั้นกลางที่มีฐานะร่ำรวยสามารถเป็นเจ้าของงานศิลปะ ส่งผลให้เขาเหล่านั้นได้รับการยกย่องจากคนทั่วไปในฐานะที่งานศิลปะเป็นเครื่องยืนยันถึงรสนิยมและระดับการศึกษาชั้นเยี่ยมของคนกลุ่มดังกล่าว “...สำหรับชนกลุ่มนี้แล้วพิพิธภัณฑ์ไม่ได้มีบทบาททางด้านกรให้การศึกษ่อีกต่อไป แต่ผลงานที่จัดแสดงเป็นเพียงเครื่องมือในการแสดงความรอบรู้ของเขามากกว่า...”(Condominas 2536 : 31) กระนั้นก็ตาม British Museum ก็นับเป็นตัวอย่างที่ดีของการพยายามเปิดสู่สาธารณะ เพียงแต่การเข้าชมทำได้ยากกว่าพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ทั้งนี้ผู้เข้าชมจะต้องกรอกคำร้องหรือจองสิทธิการได้เข้าชมเสียก่อนเพราะจำกัดจำนวนผู้เข้าชมเพียงวันละ 60 คนเท่านั้น(Glaser 1996 : 11) ด้วยเหตุนี้ในปี ค.ศ.1784 ผู้เข้าชมจากฝรั่งเศสคนหนึ่งจึงตั้งข้อสังเกตว่า พิพิธภัณฑ์สถานควรให้ความสำคัญต่อ “การให้ความรู้แบบสร้างความประทับใจแก่สาธารณชน”(for the instruction and gratification of the public) (Lewis 1993 : CD-ROM)

การปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 ให้กำเนิดแนวความคิดเกี่ยวกับ “มวลชน”(the masses) ตลอดจนความคิดเกี่ยวกับชาตินิยม และยังมีส่วนทำให้วัตถุสะสมของราชวงศ์กลายเป็น “วัตถุสะสมของสาธารณชน”(public collection)ด้วย (Ibid.: 12) อีกทั้งนักคิดในสมัยดังกล่าวต่างยืนยันว่าศิลปวิทยาการต่าง ๆ อยู่ในสถานะที่เป็นเครื่องชี้บอกถึงสภาพของสังคมและจำเป็นจะต้องนำเสนอให้กับประชาชนทุกคน กล่าวคือ ประชาชนสามารถเรียนรู้และรับทราบ รวมถึงชื่นชมผลงานต่าง ๆ

ได้โดยไม่ถูกกีดกันขัดขวาง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีส่วนส่งเสริมให้เกิดแนวคิดใหม่ขึ้นในสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ มีความพยายามให้งานพิพิธภัณฑ์สถานเป็นอิสระ มีคณะกรรมการดูแลผลประโยชน์รับผิดชอบวัตถุประสงค์ที่เปิดให้ประชาชนเข้าชม ดังนั้นพิพิธภัณฑ์สถานจึงจัดตั้งและดำเนินการโดยอาศัยงบประมาณจาก “กองทุนท้องถิ่น” หรือ “สมาคมส่วนบุคคล” เช่น การจัดตั้ง Library Society Museum ที่เมืองชาร์ลสตัน มลรัฐเซาท์คาโรไลนา ในปี ค.ศ.1778 (Condominas 2536 : 29)

พัฒนาการและบทบาทของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน

หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองไม่นานนัก นับเป็นช่วงเวลาที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างทันท่วงทีของพิพิธภัณฑ์สถานในการให้ความรู้ที่ดีกว่าแก่สังคม พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นหน่วยงานในการให้ความรู้ การจัดกิจกรรมด้านบันเทิง รวมถึงเป็นสื่อกลางในการนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์สถานอยู่ที่การมี “ของจริง” สะสมอยู่ท่ามกลางโลกที่เต็มไปด้วยสิ่งของที่ทำได้ด้วยพลาสติกและของทำเทียมเลียนแบบจำนวนมาก (Lewis 1993 : CD-ROM) นอกจากนี้การเสื่อมถอยของทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานกลายเป็นแรงผลักดันและตอบสนองต่อความรู้สึกลึกลับอัศจรรย์ใจ (wonder) ความจริงแท้ (reality) และในบางครั้งยังสนองตอบต่อการโหยหาอดีต (nostalgia) อีกด้วย (Ibid.: CD-ROM)

การปรับตัวของพิพิธภัณฑ์สถานในยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่สองเปิดโอกาสให้แนวความคิดเชิงก้าวหน้าในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นจริงขึ้นมา กล่าวคือ มีการใช้วิธีการใหม่ในการจัดตั้งคณะบุคคลที่ดูแลส่วนต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์สถาน ไม่ว่าจะเป็นภัณฑารักษ์จากพิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ ที่ต้องทำงานร่วมกับนักวิทยาศาสตร์ในฐานะนักอนุรักษ์ (conservator) นักออกแบบที่ช่วยดูแลในการจัดนิทรรศการ นักวิชาการการศึกษาเพื่อทำงานปรับปรุงการให้บริการแก่นักเรียน นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ตลอดจนนักวิชาการสารสนเทศ (information scientist) ที่ทำงานด้านการเก็บข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่มีอยู่ในวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานต่าง ๆ และในบางครั้งยังต้องร่วมงานกับผู้จัดการฝ่ายการตลาดเพื่อการเผยแพร่กิจการของพิพิธภัณฑ์สถานอย่างมีประสิทธิภาพ อีกด้วย (Lewis 1993 : CD-ROM)

องค์ประกอบประการหนึ่งของพัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานได้แก่ การเพิ่มสำนักต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมถึงความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นเอาไว้ แหล่งทรัพยากรทางวิ

ศาสตร์ที่มีความสำคัญหลายแห่งได้รับการอนุรักษ์และเผยแพร่ความเข้าใจในรูปของหน่วยงานบริการอุทยานแห่งชาติ(national park service) นอกจากนี้แหล่งโบราณสถานทางประวัติศาสตร์และอาคารสำคัญหลายแห่งก็ได้รับการอนุรักษ์และใช้ในฐานะที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานด้วย สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์(historic site) และภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ(natural landscape) ในฐานะพิพิธภัณฑ์สถาน เช่น การปรับปรุงท่าเรือ Mystic Seaport ในมลรัฐคอนเนคติกัต ของสหรัฐอเมริกาให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานทางการเดินเรือ การใช้สะพาน Ironbridge Gorge เป็นพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อการศึกษาการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษ เป็นต้น (Lewis 1993 : CD-ROM)

จากความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตกที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยกรีก-โรมันที่มีการเก็บรวบรวมศิลปวัตถุมารวบรวมไว้ในสถานที่ที่เป็นแหล่งพบปะเพื่อถกเถียงเชิงปรัชญา จนกระทั่งการที่ผู้มีบทบาทในสังคม เช่น พระ จูเนนง เป็นต้น สะสมวัตถุสิ่งของที่มีความสวยงามและความแปลกประหลาดในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง “ตัวตน” และ “อำนาจ” หรือความสามารถของผู้สะสมผ่านกระบวนการได้มาของวัตถุเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑ์สถานก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 18 ยังคงเป็นการสะสมของชนชั้นผู้นำ(elite) อยู่ แต่เมื่อความคิดเกี่ยวกับมหาชน (the masses) และสาธารณชน(the public) กลายเป็นแนวความคิดหลักของสังคม ทำให้พิพิธภัณฑ์สถานเปิดตัวเองสู่สาธารณะมากขึ้น สถานภาพของพิพิธภัณฑ์สถานสาธารณะ(public museum) ส่งผลให้มีการปรับตัวของอุดมการณ์และรูปแบบการจัดแสดงรวมทั้งการปรับปรุงโครงสร้างการปฏิบัติงานที่เป็นอิสระในการบริหารกว่าที่เคยเป็นมา และเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองในปี ค.ศ.1945 เป็นต้นมา พิพิธภัณฑ์สถานก็หันมาเน้นความสำคัญของการให้ความรู้แก่สังคมมากยิ่งขึ้น ในด้านรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถานก็มีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปของอุทยานทางธรรมชาติ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ หรือการนำอาคารเก่ามาปรับปรุงให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้เฉพาะด้าน เช่น พิพิธภัณฑ์การเดินเรือ เป็นต้น นอกจากนี้การปรับตัวในแง่การจัดการองค์กรยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามทำให้พิพิธภัณฑ์สถานเป็นองค์กรอิสระในเชิงการบริหารและการจัดการ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อการสร้างคณะทำงานที่ประกอบด้วยบุคลากรจากหลายสาขาวิชาและการนำเอาวิธีการด้านการตลาดมาช่วยในการสร้างจุดดึงดูดความสนใจของกลุ่มเป้าหมายทำให้พิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตกส่วนใหญ่เลือกใช้รูปแบบการจัดการที่คล่องตัวในการบริหารรายได้และบุคลากรขององค์กรให้สามารถ “เลี้ยงตนเองได้” ในระดับหนึ่ง ควบคู่ไปกับการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อให้ตอบสนองต่อแนวความคิดหลักของพิพิธภัณฑ์สถานดังที่ได้เสนอไว้แล้วข้างต้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

ในส่วนที่ผ่านมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นการกล่าวโดยสังเขปถึงพัฒนาการและแนวความคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมตะวันตกในช่วงเวลาต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมีประเด็นถกเถียงอยู่มากเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว แต่การทำความเข้าใจภาพรวมของพิพิธภัณฑ์สถานซึ่งถือว่ามีกำเนิดเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการของสังคมตะวันตกอย่างแนบแน่นนั้นก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างไรก็ตาม ส่วนนี้จะกล่าวถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยโดยตรง ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนลักษณะข้อมูลที่น่ามาเป็นการกำหนดกรอบโครงร่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยจะแยกเอกสารและงานวิจัยออกเป็น 2 กลุ่มคือ เอกสารและงานวิจัยทั่วไป และเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทั้งนี้ยึดหลักว่าหากเอกสารใดได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบบทความ สารคดี หรือหนังสือก็จะจัดเข้าไว้ในเอกสารกลุ่มแรก ส่วนเอกสารที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์และเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าและรวบรวมมาเป็นข้อมูลหลักในการศึกษานี้จะจัดไว้ในเอกสารกลุ่มที่สอง

เอกสารและงานวิจัยทั่วไป

ขนิษฐา วงศ์พานิช (2517 : 97-111) รวบรวมจากเอกสารสำคัญซึ่งเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ระหว่าง พ.ศ.2426 – 2474 และมีการจัดแบ่งเรื่องราวของบัญชีเอกสารฯ ออกเป็น 10 หัวเรื่อง คือ เบ็ดเสร็จการพิพิธภัณฑ์ ประกาศและพระราชบัญญัติ ข้าราชการ สิ่งของในพิพิธภัณฑ์ เปิด-ปิดพิพิธภัณฑ์ในโอกาสพิเศษ ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ นิทรรศการพิพิธภัณฑ์ในต่างประเทศ การเงิน การซ่อมสร้าง และเบ็ดเตล็ด ทั้งนี้ในแต่ละหัวเรื่องจะให้รายละเอียดครุ่สการจัดเก็บเอกสาร(เลขที่แฟ้มหรือปีกเอกสาร) ส่วนการเรียงเอกสารเป็นไปตามลำดับตัวอักษร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ตรวจสอบแล้วพบว่ารหัสที่ระบุไว้ในบทความดังกล่าวไม่ตรงกับรหัสที่ปรากฏในบัญชีสำรวจเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บเอกสารในภายหลังก็เป็นได้ ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงจะได้รวบรวมและนำเสนอตัวอย่างเนื้อความในเอกสารฯ บางเรื่องที่มีความสำคัญแก่การอ้างอิงต่อไป โดยจะนำเสนอไว้ในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์

คาร์รี (Cary 1994 : 5-18) เขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ เรื่อง "Triple gems and double meanings : Contested Spaces in the National Museum of Bangkok" เสนอต่อมหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์กับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

"...ขณะที่พิพิธภัณฑสถานในตะวันตกพยายามรวบรวมงานศิลปะตะวันตกให้ครบถ้วนอยู่นั้น พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยมิได้ดำเนินรอยเช่นนั้น แต่กลับกำหนด "พรมแดน" ของตนเอง อันได้แก่ ความเป็นมาของไทยทั้งสมัยประวัติศาสตร์และก่อนประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา และพุทธศิลปะ ด้วยความคิดที่ว่าศิลปะไทยเป็นสิ่งที่ประณีตล้ำค่าพิพิธภัณฑสถานของสยามก็เช่นเดียวกับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ที่รับรูปแบบมาจากภายนอก กล่าวคือ ได้รับการกำหนดมาจาก"เมืองบน" จากการเก็บรวบรวมเป็นการส่วนตัวของชนชั้นผู้นำในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์ในการรอดอ้างแก่ชาวต่างประเทศ พิพิธภัณฑสถานก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ใหม่ให้แก่เหล่าประชาชนในประเทศ ในช่วงแรกของการปฏิรูปครั้งใหญ่ "สาธารณะ"(public)ถูกสร้างขึ้นในบริบทของการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับพระมหากษัตริย์ ในทศวรรษ 1920 อันเป็นสนธิสัญญาแห่งการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ก้าวสู่ฐานะใหม่ นั่นคือ ฐานะของส่วนหนึ่งในแนวโน้มการสร้างระบบราชการของความรู้และเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ควบคุมประวัติศาสตร์และมรดกของชาติ"

ทรงสรรค นิลกำแหง(2517 : 30 – 50) เขียนบทความเกี่ยวกับประวัติและผลงานของนายเฮนรี อลาบาสเตอร์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานและสวนสราญรมย์ เมื่อ พ.ศ.2417 ซึ่งมีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑสถานเมื่อยังสังกัดกรมมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง ที่หอคองคอคอดเคียด(ศาลาสหทัยสมาคมในปัจจุบัน) โดยกล่าวถึงพระบรมราโชบายในรัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการ "พัฒนา" คนรุ่นใหม่สำหรับใช้ในราชการโดยมิให้ต้องมีข้อหมองใจกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในต้นรัชกาล ดังนั้นในปี พ.ศ.2413 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหาดเล็กขึ้นในพระบรมมหาราชวังและให้เจ้านายในราชตระกูลที่ยังทรงพระเยาว์และบุตรข้าราชการที่มีอายุน้อยมารวมกันฝึกหัดเป็นทหารตามยุทธวิธีอย่างใหม่ของยุโรป ขณะเดียวกันก็ให้ศึกษาวิชาการอันเป็นประโยชน์ในราชการสืบไป รวมทั้งรู้การเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เช่น ดนตรี ฟ้อนรำ กีฬา และวิชาศิลปะ การช่าง จิตรกรรม หัตถกรรมต่าง ๆ จนแทบกล่าวได้ว่าเมื่อต้องพระราชประสงค์สิ่งใดให้ทำสิ่งใดก็สามารถทำได้ สมกับนามที่ว่า "ทหารมหาดเล็กราชวัลลภ" คือทหารสำหรับทรงใช้สอยสนิทสนมหาของพระราชฯ ครั้นเมื่อเสด็จประพาสประเทศใกล้เคียงอย่างชวาและได้ทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมืองนั้นก็ให้ทรงนำแบบอย่างหอประชุมของทหารที่ปัตตาเวียมาสร้างเป็น "หอคองคอคอดเคียด" สำหรับเป็นที่ประชุมทหารมหาดเล็ก ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2415 และโปรดเกล้าฯ ให้งานพิพิธภัณฑสถานอยู่ในความดูแลของกรมทหารมหาดเล็ก โดยย้ายสิ่งของพิพิธภัณฑสถานจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานมาจัดตั้งแสดงที่หอคองคอคอดเคียดนั้น คาดว่าจะย้ายมาในราวปี พ.ศ.2417 ทั้งนี้ผู้เขียนยังได้อ้างถึงหนังสือดร โณวาพ เล่ม 1 จ.ศ.1236(2417 : 155) ที่

ให้ข้อมูลว่าการขนย้ายและจัดตั้งแสดงพิพิธภัณฑท์ที่หอทองคอกเดียนั้น “จัดทำสำเร็จได้ในเจ็ดวัน” จากนั้นก็มีการเปิดพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย กงสุลต่างประเทศ ตลอดจนประชาชนหญิงชายได้เข้าชมเป็นปฐมฤกษ์ในการเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2417 อันเป็นการเฉลิมฉลองพิเศษในวาระที่พระองค์ท่านทรงมีพระชนมายุครบ 21 พรรษา อันแสดงว่าพระองค์จะทรงเริ่มพระราชภารกิจในการบริหารราชการแผ่นดินโดยสิทธิ์ขาดตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นไป อนึ่ง บทความดังกล่าวยังได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดแสดงพิพิธภัณฑท์ที่หอทองคอกเดียนั้น รวมถึงการจัดแสดงพิพิธภัณฑท์ ณ สถานที่เดียวกันในปี พ.ศ.2419 ตลอดจนบทบาทของนายเฮนรี อลาบาสเตอร์ ซึ่งมีฐานะเป็นผู้อำนวยความสะดวกทั้งสองครั้งอย่างละเอียดอีกด้วย

ธงชัย วินิจจะกุล (อ้างไว้ใน ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช 2539 : 149-151) ว่า “ท่ามกลางกระแสการล่าเมืองขึ้นของตะวันตกที่อิงอยู่กับวาทกรรมว่าด้วยความเจริญของอารยชนและความล้ำหลังป่าเถื่อนของตะวันออก รัฐสยามในรัชกาลที่ 5 ก็อาศัยวาทกรรมดังกล่าวมาใช้ในการนิยามตนเอง... กล่าวคือ ตั้งใจจะให้มณฑลต่าง ๆ ในประเทศสยามส่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ของตนมาแสดง...(ในรัชกาลที่ 6)พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นเครื่องมือที่จะนิยาม“ความเป็นชาติ”ของสยามว่าเป็นชาติที่เก่าแก่ มีประวัติศาสตร์และอารยธรรมอันยาวนานนับย้อนหลังไปได้เป็นร้อย ๆ ปี...(ในรัชกาลที่ 7) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสนับสนุนให้มีการศึกษาด้านโบราณคดี และทรงดำเนินการให้รวบรวมศิลปวัตถุ...มาเก็บรักษาและจัดแสดงในฐานะที่เป็นสมบัติวัฒนธรรมของชาติ”

ธงชัย วินิจจะกุล (1997 : 15-17) ยังเสนอว่า "...ความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้า ความมีอารยธรรม หรือความทันสมัยนั้นสามารถคิดได้หลายวิธี แต่ไม่มีสิ่งใดสามารถชี้ถึงความ"ก้าวหน้า" ได้เพียงลำพัง ไม่ว่าจะเป็น ประดิษฐกรรมทางเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางวัตถุ หรือการจัดตั้งสถาบันสาธารณะต่างๆ ...ชนชั้นผู้นำสยามแสดงถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความ"ศิวิไลซ์"อย่างชัดเจนในการนำเสนอ"สยาม"ผ่านนิทรรศการและพิพิธภัณฑท์ ซึ่งในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 มีการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑท์และการจัดนิทรรศการอย่างแพร่หลายทั้งในยุโรปและอเมริกา ดูเหมือนว่าประเทศจักรวรรดิจะมั่นใจในความสำเร็จของตนอย่างมาก ดังนั้นทั้งพิพิธภัณฑท์และนิทรรศการก็เป็นรูปแบบทั่วไปของกระบวนการ"ประกาศตน"(self-acclamation) กล่าวคือ เป็นการทำให้ความรู้(knowledge)สามารถมองเห็น สัมผัสและจับต้องได้ด้วยการนำเสนอความ"สำเร็จ"ของประเทศจักรวรรดิอย่างเป็นรูปธรรม นิทรรศการและพิพิธภัณฑท์ยังเป็นการให้คำอธิบายเรื่องราวบางอย่างเกี่ยวกับประเทศอาณานิคมเพื่อยืนยันถึงความเหนือกว่าของประเทศจักรวรรดิ ... (อย่างไรก็ตาม)

ในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 ทั้งคำว่า "museum" และ "exhibition" ล้วนเป็นคำต่างประเทศ(สำหรับชาวสยาม)ที่มีปรากฏรูปคำทับศัพท์มาเช่น "มิวเซียม" หรือ "เอกซฮิบิเชน" "เอกซฮิบิเชน" เป็นต้น ความหมายที่แตกต่างกันของคำทั้งสองในเวลานั้นคือ museum มีลักษณะถาวร ส่วน exhibition เป็นของชั่วคราว ส่วนคำว่า พิพิธภัณฑน์ นั้นตามรูปคำเดิมหมายถึง "สิ่งของจำนวนมากมาหลายหลายชนิด" ปรากฏขึ้นราวต้นทศวรรษที่ 1890 เพื่อแทนที่คำทับศัพท์ของคำว่า exhibition แม้คำดังกล่าวจะยังคงปรากฏใช้กันอยู่หลายสิบปีต่อมาก็ตาม ความแตกต่างระหว่างการใช้คำว่า "มิวเซียม" กับ "พิพิธภัณฑน์" สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักในการจัดแสดงอย่างถาวรและชั่วคราวด้วย... ดังนั้นคำว่าพิพิธภัณฑน์จึงมีความหมายสองอย่างทั้ง museum และ exhibition เรื่อยมาจนกระทั่งราวทศวรรษ 1920 คำดังกล่าวจึงเปลี่ยนความหมายเป็นหมายถึงเฉพาะ museum ไม่ใช่ exhibition อีกต่อไป...หลังจากนั้นคำว่าพิพิธภัณฑน์ก็มีความหมายแคบลงอีก คือ หมายถึงเฉพาะพิพิธภัณฑน์ประวัติศาสตร์(historical museum)เท่านั้น ด้วยเหตุนี้การจัดงาน World Fair จึงเป็น "เอกซฮิบิเชน" เรื่อยมาจนกระทั่งทศวรรษ 1890 ซึ่งมีการใช้คำเรียกว่าการแสดง "พิพิธภัณฑน์" ที่ไม่ได้หมายถึง museum นอกจากนี้รัชชัช ยังศึกษารายงานการไปในยุโรปเพื่อ "ดูงาน" ของเจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์¹ เจ้ากรมพิพิธภัณฑน์เมื่อปี ค.ศ.1896(พ.ศ.2439) โดยที่ในรายงานนั้นเจ้ากรมพิพิธภัณฑน์เสนอว่าควรจัดพิพิธภัณฑสถานของสยามตามอย่าง "Imperial Institute" ในกรุงลอนดอนซึ่งมีการจัดแสดงวัตถุสิ่งของจากประเทศอาณานิคม โดยมีเจ้าหน้าที่ของประเทศนั้น ๆ มาดูแลและการจัดการเกี่ยวกับงบประมาณก็มาจากดินแดนอาณานิคมเอง เขากล่าวว่า "...ราวกับสถาบันนั้นจะกลายเป็นพิพิธภัณฑน์แห่งจักรวรรดิ ซึ่งมีการจัดแสดงที่ใจกลางจักรวรรดิเลยทีเดียว..."(Ibid.: 22) "...เจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์เสนอว่าพิพิธภัณฑสถานของสยามควรเป็นพิพิธภัณฑน์การค้าที่ให้ทุกมณฑลส่งสิ่งของที่ต้องการแสดงโดยเฉพาะผลิตผลจากธรรมชาติและงานฝีมือต่าง ๆ ในกรณีแต่ละมณฑลจะต้องดูแลและจ่ายค่าใช้จ่ายต่างๆ สำหรับการจัดแสดงของตนๆ นอกจากนี้เจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์ยังเสนอรูปแบบสำหรับพิพิธภัณฑสถานของสยามตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง ดังนี้ เริ่มแรกควรเป็นพิพิธภัณฑน์การค้างานฝีมือและอุตสาหกรรม ถัดมาเป็นพิพิธภัณฑน์ธรรมชาติวิทยา(natural history) และ พิพิธภัณฑน์ชาติพันธุ์วิทยา(ethnology) ส่วนพิพิธภัณฑน์ลำดับหลังสุดที่ควรจัดให้มีขึ้นคือ พิพิธภัณฑน์ประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามแม้เสนานี้จะถูกรวบรวมขึ้นจะเห็นด้วย แต่โครงการดังกล่าวต้องระงับไปเพราะ "ไม่มีเงิน" ...สมมติว่าโครงการของเจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์ได้รับการปฏิบัติให้เป็นจริงขึ้นมา "สยาม"(ตามรูปแบบของพิพิธภัณฑน์สี่ประเภท)ก็จะกลายเป็นประเทศที่มีศักยภาพทาง

¹ เพิ่ง บุนนาค บุตรชายคนโตของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)

² เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)

เศรษฐกิจซึ่งมั่งคั่งทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงคน"ประหลาด"อื่น ๆ ที่อยู่ตามชายขอบของอารยธรรมสยาม อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพของจักรวรรดิในสายตาของศูนย์กลางที่เก่าแก่แต่มีอารยะ..." (Ibid. : 22-23)

ธนิต อยู่โพธิ์(1979 : 3) กล่าวว่า "...ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2432 มีพระราชบัญญัติให้พิพิธภัณฑสถานเป็นกรมพิพิธภัณฑสถานสังกัดกรมศึกษาธิการ และปี พ.ศ.2435 เมื่อมีการสถาปนากกระทรวงธรรมการ กรมพิพิธภัณฑสถานก็ยังคงอยู่กระทรวงธรรมการเช่นเดิม ...พิพิธภัณฑสถานในเวลานั้นเปิดให้เข้าชมสัปดาห์ละสองวัน จัดแสดงทั้งโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและธรรมชาติวิทยา (natural history) อีกทั้งยังมีการจัดทำบัญชีสิ่งของทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นครั้งแรกด้วย.... จัดการวัตถุสิ่งของในครั้งแรกนั้นจัดตามประเภทวัสดุที่ใช้ในการสร้างวัตถุนั้น ๆ ขึ้นมา กล่าวคือเครื่องสำริดจัดแสดงที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เครื่องศิลาแสดงที่มุขกระสันระหว่างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยและพระราชมณเฑียร ส่วนเครื่องปูนปั้นแสดงที่ห้องโถงกลับบันไดในพระที่นั่งวสันตพิมานทั้งด้านตะวันตกและตะวันออก นอกจากนี้ยังมีการจัดตามลักษณะการใช้งาน(function) เช่น เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกายและเครื่องราชูปโภค เป็นต้น ...ผู้เข้าชมจะเกิดความรู้สึกชื่นชมกับสิ่งของที่จัดแสดงได้ก็ต้องเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีพอสมควร...(Ibid. : 8-9)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540 : 47) เขียนบทความถึงกรณีการจับข้าราชการในสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งที่มีโบราณวัตถุไว้ในครอบครอง โดยได้กล่าวถึงการทบทวนบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในสภาพสังคมปัจจุบัน ความตอนหนึ่งว่า "...พิพิธภัณฑสถานนั้นเป็นสถาบันการศึกษาอย่างหนึ่งแตกต่างจากสถาบันการศึกษาอื่นตรงที่พิพิธภัณฑสถานใช้สิ่งของเป็นผู้สอนหรือเป็นวัตถุแห่งการเรียนรู้ของผู้เข้าชม แต่ต้องเข้าใจให้ชัดด้วยว่าสิ่งของที่จัดแสดงไม่สามารถ "สอน" อะไรใครได้ทั้งหมด เนื้อหาของสิ่งที่สอนมาจากความคิดของคนที่เป็นผู้จัดแสดง ...พิพิธภัณฑสถานจึงเหมือนกระดาดปลาหรือสำนักพิมพ์ แล้วแต่ใครจะวาดจะเขียนอะไรลงไป ด้วยเหตุคั้งนั้น หัวใจสำคัญที่สุดของพิพิธภัณฑสถานจึงไม่ใช่การเก็บและลงทะเบียนสิ่งของ แต่อยู่ที่ฝ่ายวิชาการของพิพิธภัณฑสถานหรือฝ่ายที่คุมและผลิตห้องเรื่องที่มีประโยชน์ นำรู้และมีคุณค่าแก่สังคมออกมาสำหรับเป็นฐานให้แก่การจัดแสดง ...ความเข้มแข็งด้านวิชาการของพิพิธภัณฑสถานดี ๆ นั้น ไม่ได้อยู่ที่เจ้าหน้าที่เพียงกลุ่มเดียว แต่อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานรู้จักดึงเอาความรู้ความสามารถของคนนอกมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรมากกว่า ในท้องถิ่นทุกแห่งที่มีพิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่ ล้วนมีผู้รู้ในท้องถิ่นจำนวนมากซึ่งยินดีที่จะให้ความร่วมมือกับพิพิธภัณฑสถานทั้งสิ้น ทั้งนี้รวมทั้งผู้รู้ในส่วนกลางเองก็ยินดีให้ความร่วมมือ ถ้าพิพิธภัณฑสถานจะสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการของพิพิธภัณฑสถานขึ้น ...การขยายฐานความรู้ของพิพิธภัณฑสถานให้มีความ

หลากหลายมากกว่าประวัติศาสตร์ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะ ก็อาจเป็นอีกแรงหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้เกิดพิพิธภัณฑ์ชนิดอื่น ๆ ในที่ต่าง ๆ ทั่วไปด้วย อาจเป็นพิพิธภัณฑ์เหมืองแร่ที่ภูเก็ต พิพิธภัณฑ์การทำไม้และการอนุรักษ์ป่าที่ลำปาง พิพิธภัณฑ์นิเวศวิทยาที่ยันฮี หรือพิพิธภัณฑ์ลูกชิ้นที่ปทุมธานี เป็นต้น...คนไทยซึ่งเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้นทุกที และมากกว่านักท่องเที่ยวต่างชาติด้วยนั้น ไปไหนก็ได้รับความรู้ ความสนุกจากการชมพิพิธภัณฑ์ ถ้าเราช่วยกันปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ของเราให้เป็นสถาบันการศึกษาที่มีชีวิตจิตใจ และมีความสนุกสนานเพลิดเพลิน คนไทยก็จะได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้นในชีวิตปกติของเขานั่นเอง...”

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว(2536 : 43-44) มีพระราชดำรัสในการเปิดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2469 อันนับว่ามีความสำคัญต่อการแสดงเจตนารมณ์ของพิพิธภัณฑ์สถานในครั้งนั้นมีความตอนหนึ่งว่า “...ในอารยะประเทศทั้งหลาย เช่น ในทวีปยุโรปแผ่นดิน ทุกประเทศย่อมมีสภาพหลายสภาสำหรับบำรุงศิลปต่าง ๆ เช่น การวรรณคดี การวาดเขียน สลักแลปั้น การก่อสร้าง ตลอดจนการดนตรีและการฟ้อนรำ แต่ละอย่างมักจะมีสภาพสำหรับบำรุงและฝึกหัดสั่งสอนประชาชนในศิลปกรรมเหล่านั้น สำหรับประเทศสยามนี้ก็มีศิลปของชาติ ซึ่งนับว่าบังเกิดขึ้นในประเทศของเราและเจริญต่อมาโดยลำดับ มีลักษณะแปลกกว่าของชาติอื่น เป็นศิลปของชาติไทยโดยแท้ สมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้และบำรุงให้เจริญขึ้นอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึง ได้ให้รวมกรมศิลปากรเก่าและหอพระสมุดวชิรญาณจัดขึ้นเป็นราชบัณฑิตยสภา เพื่อบำรุงวิชาวรรณคดี โบราณคดีและศิลปให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นสืบไป ราชบัณฑิตยสภาที่ได้จัดขึ้นนี้ต้องนับว่าเป็นขั้นต้นของการบำรุงศิลปและวิชาที่กล่าวมาแล้วนั้นเท่านั้น ด้วยเวลานี้ประเทศสยามยังขัดแคลนในการเงินอยู่ และยังมีกิจการที่จะต้องกระทำอีกมากมาย แต่ครั้งจะไม่พยายามบำรุงศิลปและวิชาเหล่านั้นเสียเลย ก็มีแต่จะเสื่อมสูญ เปนที่น่าเสียดายยิ่งนัก ... ถ้าหากว่าพิพิธภัณฑ์สถานนี้เป็นที่พอใจของท่านทั้งหลายแล้วก็หวังว่าจะได้รับความอุดหนุนบ้างตามโอกาส เช่น ผู้ที่ชอบในทางค้นคว้าหาของโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะยินยอมให้ราชบัณฑิตยสภายืมสิ่งของที่หาได้นั้น มาแสดงให้มหาชนได้ชมในพิพิธภัณฑ์สถานตาม โอกาสอันสมควร หรือจะยกลีงของเหล่านั้นให้แก่พิพิธภัณฑ์นี้หรือทำพันธกรรมให้ที่คดีย่อมจะช่วยให้พิพิธภัณฑ์นี้เป็นของที่มีค่าควรดูควรชมมากขึ้นเปนลำดับ เปนทางบำรุงปัญญาความรู้ของมหาชนและจะได้เปนสง่าแก่พระนครและเปนสาธารณประโยชน์ตลอดจนชนต่างชาติก็จะได้ชมศิลปวัตถุของชาติไทย เปนหนทางประกาศเกียรติยศแลอารยธรรมของประเทศสยามด้วยประการ ฉะนี้...”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2519 : 322-325) ทรงแสดงปาฐกถาแก่เทศบาลฉะเชิงเทรา พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2473 ความว่า “...พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในกรุงเทพฯ นี้จะเป็นที่รวบรวมโบราณวัตถุ อันเล็กล้วนแต่เป็นของยอดเยี่ยมเอามาไว้ สำหรับให้มหาชนชาวประเทศนี้และที่มาจากนานาประเทศได้เห็น โบราณอารยธรรมของประเทศสยาม...การตั้งพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองนั้น เห็นควรกีดตั้งในวัด...วัดย่อมเป็นที่ประชุมสาธุชนคือบุคคลชั้นที่ขอบูพิพิธภัณฑสถานและที่มีกำลังจะช่วยอุปการะ...พระสงฆ์ย่อมมีอรรถาศัย...ช่วยเป็นธุระทำนุบำรุงตั้งแต่ช่วยหาของมาเข้าพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนในการช่วยสร้างและช่วยดูแลรักษา...การสงวน โบราณวัตถุสถานเป็นส่วนหนึ่งในราชการแผ่นดินเหมือนกับราชการอย่างอื่น ๆ ...ราชบัณฑิตยสภาหวังใจว่า ผู้มีของโบราณคงเห็นประโยชน์ในการที่ส่งของมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานยิ่งขึ้นทุกที...การที่รักษาไว้เสียเองก็ลำบากอยู่บ้าง เพราะถ้าผลอมือใดของก็อาจจะหายได้...ประโยชน์ที่เอาของนั้น ไว้กับตัวก็ได้แต่ตนเองหรือให้มิตรสหายได้ชมบ้าง การที่ส่งของมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานมีประโยชน์ยิ่งกว่านั้นหลายสถาน คือของ ๆ ใครก็ปรากฏอยู่เป็นนิจว่าเป็นของ ๆ ผู้ใด มีได้ตกไปเป็นของผู้อื่นสถานหนึ่ง รัฐบาลรักษามันคงดีกว่าเอาไว้ที่บ้านสถานหนึ่ง ให้คุณแก่มหาชนที่ได้ชมให้ความรู้เจริญขึ้นสถานหนึ่ง เป็นการช่วยเผยแผ่เกียรติยศบ้านเมืองแก่นานาประเทศสถานหนึ่ง”

นอกจากนี้ยังมีลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(2531 : 22-70) ที่ทรงส่งมาประทานหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(เป๊วน อินทวงศ์) หลังจากเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2475 ซึ่งลายพระหัตถ์ดังกล่าวให้รายละเอียดที่น่าสนใจต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เฉพาะที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานมีอยู่ 3 ฉบับ ได้แก่

ฉบับที่ 1 (1 ก.ย. 2475 จากสำนักคดีศาล หัวหิน) ความว่า “...เรื่องการเลิกร้านขายของและเลิกขายของกินนั้น ฉันทก็ออกจะเห็นอกนายก อยู่บ้าง ด้วยกรทั้ง 2 อย่างนั้นเป็นของลูกสาวฉัน ช่วยคิดอ่านและอำนวยความสะดวกด้วยความศรัทธาของเธอเอง กรมหมื่นพิทยาทัง”ไม่มีใครจะทำให้เช่นนั้นก็จำต้องเลิก เรื่องที่ว่าจะคืนของฝากนั้นฉันอยู่ไกลไม่รู้ว่าจะปรารถนด้วยเหตุใด ถ้าพูดสำหรับตัวฉันบรรดาของ ๆ ฉันทให้ยืมไปตั้งในพิพิธภัณฑสถานนั้น ถ้าหากพิพิธภัณฑสถานฯ ยังรักษาไว้เรียบร้อย

* กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

** ม.จ.หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล (ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร 2517 : 2)

*** กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

อยู่อย่างเดิมอยู่ตราบไค ตราบนั้นก็ยังจะให้ยิ้มไว้ไม่ถอนคืน เพราะถือว่าทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง ถ้าหากเกิดเหตุการณ์ซึ่งฉันเห็นว่าเป็นจลาจลในพิพิธภัณฑสถานเมื่อใดนั้นแล จึงจะเรียกของคืน ถ้าคืนมาก็จะเอามาห่อใส่หีบไว้เตรียมให้ยิ้มไว้ในพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อจะรักษาความมั่นคงของพิพิธภัณฑสถาน...ฉันยังไม่เปลี่ยนความคิดในข้อนั้นและยังไม่จนถึงกับจะต้องเอาของเหล่านั้นมาขายเลี้ยงชีพ...การที่เรียกของคืนโดยไม่มีเหตุ มันกลายเป็นเห็นแก่ตัว น่าละอายใจอยู่บ้าง...”(เพ็ญอ้อ : 22)

ฉบับที่ 2 (26 ธ.ค. 2476 จากปีนัง) ความว่า “...ฉันออกมาอยู่ที่นี่ยังได้ยินเสียงชาวต่างประเทศชมพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครว่าจัดดีกว่าพิพิธภัณฑสถานเมืองอื่น ๆ โดยมาก ก็รู้สึกยินดี หวังใจว่าจะยังเจริญไม่มีความเสื่อมทรามอันใด ที่ให้หม่อมหลวงทองอยู่มาอยู่แทนพระเจนนั่น คุณก็เหมาะดีกว่าคนอื่น ๆ ฉันจำไม่ได้ว่าได้เคยบอกแก่หลวงบริบาลฯ หรือไม่ว่าเพราะเหตุใดฉันจึงให้พระเจนนไปอยู่ที่พิพิธภัณฑสถาน เหตุนั้นคือที่กว้างขวางห่างตนคน มักคบเพื่อนตั้งช่องเล่นการพนันหรือค้าฝิ่นเถื่อนต้มเหล้าเถื่อน ฉันเคยเห็นมาในที่อื่น จึงให้พระเจนนซึ่งเป็นผู้ใหญ่เข้าไปกีดขวางมิให้เกิดความชั่วเช่นนั้น หลวงบริบาลฯ จงจำคดีนี้ไว้ และบอกหม่อมหลวงทองอยู่ให้เข้าใจ...ต้องให้แกเข้าใจว่ามีไซ้โปรดให้มาขึ้นสวรรค์อยู่ยาวนาน แกมีหน้าที่และต้องรับผิดชอบคอยสอดส่องตรวจตรา ถ้ามีเหตุชั่วเช่นนั้นเกิดขึ้นต้องถูกไล่...”(เพ็ญอ้อ : 51)

ฉบับที่ 3 (16 ม.ค. 2478 จาก ปีนัง) ความว่า “...ความมุ่งหมายของพิพิธภัณฑฯจะเป็นใครจัดก็ตาม ข้อสำคัญอยู่ที่อย่าให้เสื่อมเกียรติที่โลกเขายกย่อง คือถ้าบำรุงให้เจริญยิ่งขึ้นก็คืออยู่แต่ไม่สำคัญเท่ารักษาความดีที่มีอยู่แล้วอย่าให้เสื่อมทราม ถ้าคิดรีดถอนของเดิมเปลี่ยนเป็นรูปอย่างอื่นตามความคิดใหม่ เป็นทางที่จะเสื่อมยิ่งกว่าที่จะมีคุณ มีคดียอย่างหนึ่งซึ่งฉันเคยถือเป็นข้อสำคัญและหลวงบริบาลฯ ก็ทราบอยู่แล้ว คือกลัวไฟ เป็นต้น ว่าห้ามมิให้สูบบุหรี่ภายในห้องพิพิธภัณฑสถาน และถึงเวลาค่ำปิดสวิชใหญ่มิให้ไฟฟ้ามี่ในห้องพิพิธภัณฑสถานทีเดียว ทั้งทำเครื่องดับไฟและมีการซักซ้อมเนื่อง ๆ คดีอันนี้หวังใจว่าจะยังคงอยู่...”

เสกสรร สิทธาคม (2540 : 29) ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบันว่า “...พิพิธภัณฑฯจะต้องสร้างกระแสให้ผู้คนทั่วไปมีความตั้งใจอยากเข้าชม อย่างน้อยก็

* ม.ล.ทองอยู่ เสนีย์วงศ์ ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

** พระเจนจันอักษร สมุหบาลุข้าราชการพิเศษ

อาจจะสักปีละครั้ง โดยเฉพาะเขาชวนเมื่อพูดถึงพิพิธภัณฑ์ควรจะตื่นตื่นอย่างที่ว่อยากไปเยือนใจจะขาดทำนองนั้น ...เมื่อหลายวันก่อนรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายสังข์ทอง ศรีธเรศที่ดูแลกรมศิลปากร ไปเยี่ยมที่กรม แล้วก็บอกว่าอยากจะทำให้มีพิพิธภัณฑ์ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นมาจนถึงจังหวัดให้คนพื้นที่ช่วยกันแล้วก็ให้กรมศิลปฯเป็นผู้สนับสนุนประหนึ่งพี่เลี้ยง ...ผมค่อนข้างจะเห็นด้วยในแนวคิดดังกล่าว อย่างน้อยที่สุดก็น่าจะเป็นการตั้งขบวนการเก็บรักษาสืบค้นบันทึกได้ แต่ถ้าเผื่อจะฝันหวานถึงผลอะไรอย่างอื่นเป็นต้นว่าการท่องเที่ยว ผมคิดคนเดียวว่าจะกลายเป็นการดำเนินาฬิกาละลายแม่น้ำ เพิ่มความรับผิดชอบให้คนที่มียู่จำนวนน้อยนิด...”

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(เป่วน อินทวงศ์)(2531 : 181 – 188) แสดงปาฐกถาในการเปิดสาขาพิพิธภัณฑ์แห่งชาติประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2482 ความตอนหนึ่งว่า “...การมีพิพิธภัณฑ์สถานประจำจังหวัด เป็นความปรารถนาของกรมศิลปากรเป็นอย่างยิ่ง ด้วยการพิพิธภัณฑ์ที่จัดในเวลานี้มุ่งหมายเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของประชาชนพลเมืองทุกชั้น ไม่ได้มุ่งแต่จะให้เป็นที่สถานศึกษาของนักปราชญ์โดยเฉพาะ เพราะประชาชนที่ไม่มีโอกาสเข้าไปชมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติในพระนครได้ ก็จะได้ชมพิพิธภัณฑ์ที่จังหวัดนั้น ๆ และถ้าจังหวัดใดมีสถานที่เก็บรักษาของได้โดยปลอดภัย กรมศิลปากรยินดีจะส่งสิ่งของที่มิซ้ำกันในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติในพระนครไปให้เสมอ ...นอกจากประโยชน์สำหรับการศึกษาของประชาชนแล้ว ยังมีประโยชน์อย่างอื่นอีกเป็นอันมาก เช่น ทำให้มีชาวต่างท้องถิ่น หรือชาวต่างประเทศมาเที่ยวมากขึ้น ท้องที่ ๆ มีคนมาเที่ยวมาก ๆ ย่อมทำให้การค้าขายดีขึ้นตัวคือผู้ที่มาเที่ยวนั้น ต้องนำเงินมาใช้ในที่ ๆ มาเที่ยวคนหนึ่งมากบ้างน้อยบ้าง และเป็นเหตุให้ชาวท้องถิ่นมีโอกาสหาสินค้ามาขายแก่ชาวต่างท้องถิ่น เพื่อให้ได้ไปเป็นที่ระลึก รถไฟของรัฐบาลก็จะได้ค่าโดยสารเพิ่มขึ้น ...พิพิธภัณฑ์แห่งชาติของเรานั้นมีหลายแผนกด้วยกันจะยกเป็นตัวอย่าง เช่น แผนกชาติวงศ์วรรณคดี จัดให้รู้ว่าชาติไทยมีพื้นเพมาจากไหน สืบเนื่องมาจากมนุษย์ดั้งเดิมชาติใด มีขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างไร มีวัฒนธรรมและศิลปกรรมอย่างไรเป็นต้น นี่แผนกหนึ่ง สัตวศาสตร์จัดรวบรวมประเภทปศุสัตว์ และสัตว์พาหนะในประเทศเราให้รู้ว่ามีกี่อย่าง กี่ชนิด ตัวผู้เป็นอย่างไร ตัวเมียเป็นอย่างไร ตกถูกเป็นตัวหรือเป็นไข่อย่างไร เป็นต้น นี่แผนกหนึ่ง พฤษศาสตร์รวบรวมบรรดาสรรพุกษชาติและดิณชาติในเมืองเราให้รู้ว่ามีกี่อย่างกี่ชนิด อย่างไรมีสรรพคุณอย่างไร และใช้เป็นประโยชน์หรือทำเป็นสินค้าอย่างไรเป็นต้น ดังนี้แผนกหนึ่ง โบราณคดีจัดรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เพื่อเป็นตัวอย่างของวิชาช่างและเป็นประโยชน์ในการสอบสวนประวัติศาสตร์ เป็นต้น แต่ละแผนก ๆ ที่กล่าวมานี้ต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมากจึงจะจัดการได้ดี รัฐบาลยังไม่มีเงินพอที่จะจัดพิพิธภัณฑ์แห่งชาติได้ทุก ๆ แผนก จึงต้องเลือกทำแต่บางแผนกที่จำเป็นต้องรีบทำก่อน เห็นว่าโบราณคดีจำ

เป็นกว่าแผนกอื่น ด้วยถ้าไม่รีบออกกฎหมายคุ้มครองโบราณสถานจะถูกทำลายและสูญหายไปแล้ว จะหาอะไรมาแทนไม่ได้...”(เพ็งอ้าง : 184 – 185)

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2538 : 28) เสนอว่า “(ในรัชกาลที่ 4-5)การเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลานั้นวางอยู่บนความสำนึกในศักยภาพของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์เป็นผู้ที่ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ” “ไม่มีสังคมใดจะสามารถรับอิทธิพลจากอีกสังคมหนึ่งได้หากปราศจากความ “พร้อม” บางประการรองรับอยู่...การรับรู้ประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่เกิดขึ้นมีรากฐานความเปลี่ยนแปลงทางความคิดภายในสังคมไทยรองรับอยู่”(เพ็งอ้าง : 47) “ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลาได้ทำให้เกิดการสืบค้นหา “อดีต” ของตนเองอย่างกว้างขวางในหลาย ๆ ด้าน...แต่ด้วยพื้นฐานความคิดดังกล่าวนั้นคือการเน้นที่ความจริงเชิงประสบการณ์ จึงถูกจำกัดอยู่เพียงอดีตและปัจจุบันของช่วงขณะที่ศึกษาเท่านั้น...เป็นไปเพื่อที่จะเรียนรู้สาเหตุของความเจริญหรือความเสื่อมของคนหรือสังคมในประวัติศาสตร์”(เพ็งอ้าง : 55-58)

อนึ่ง เอกสารกลุ่มนี้จำนวนหนึ่งมีการกล่าวถึงพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ซึ่งให้ข้อมูลในลักษณะใกล้เคียงกัน (เช่น สงวน อึ้งคง 2529 : 160-182; เอนก นาวิกมูล 2534 : 92-106; จิรา จงกล 2510 : 7-11; กรมศิลปากร 2508 : 9-16 เป็นต้น) กล่าวคือ เป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบัน โดยกล่าวถึงการสร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 และการสร้าง “หอคองคอเดีย”(ต่อมาเรียกว่าศาลาสหทัยสมาคม)และจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึงการสถาปนากรมพิพิธภัณฑ์ในปี ร.ศ.108(พ.ศ.2432) จนกระทั่งการสถาปนาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในปี พ.ศ.2469 เพียงแต่งานเขียนบางชิ้นจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกันไป เช่น เอนก นาวิกมูล(2534 : 92-106) เน้นความสำคัญของพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ซึ่งเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2397 เพื่อใช้เป็นสถานที่ไว้ของราชบรรณาการและของประหลาดต่าง ๆ (เพ็งอ้าง : 93) และมักจะทรงนำบรรดาทูตานุทูตชาวต่างประเทศที่เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทชมสิ่งของในพระราชฐานแห่งดังกล่าวเสมอ ด้วยมีพระบรมราชโองบายที่จะให้ชาวต่างประเทศได้เห็นศิลปวัตถุอันงดงามของไทยและได้เห็นว่าพระองค์สนพระราชหฤทัยเก็บรักษาสิ่งของที่นานาประเทศส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นอย่างดีมิได้ทอดทิ้ง หากชาวต่างประเทศผู้เป็นเจ้าของมาพบก็จะเป็นการส่งเสริมสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น (ฉวีงาม มา

เจริญ 2517 : 65)* จิรา จงกล(2510 : 7-11)ได้ให้ประวัติโดยย่อของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งความเป็นมาเช่นที่อ้างมาข้างต้นก็ยังคงได้รับการกล่าวอ้างอยู่เสมอเช่นเคย นอกจากนี้ยังรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ว่าเดิมนั้นจัดแสดงตามชนิดของวัตถุอย่างหนึ่ง เช่น เครื่องสำริด เครื่องหิน เครื่องปูนปั้น และเครื่องดินเผา เป็นต้น และยังมีการจัดตามเรื่องของวัตถุอีกด้วย เช่น เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย เครื่องสูง เป็นต้น รวมถึงประวัติความเป็นมาของพระบรมราชวัง(วังหน้า)อีกด้วย (เพ็ญอ้าง : 10-11) ขณะเดียวกัน สงวน อึ้งคง (2529 : 160-182) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในงานแสดงมหกรรมนานาชาติที่กรุงปารีส เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2409 ซึ่งนับว่าเป็นนำวัตถุสิ่งของสยามไปจัดแสดงยังต่างประเทศเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อีกทั้งยังกล่าวถึงการ “ตั้งหอนิวเซียม” ในปี พ.ศ 2417 และ พ.ศ.2419(เพ็ญอ้าง : 168-171) รวมถึง “เอกซฮิบิเชน” ในงานฉลองพระนครร้อยปี พ.ศ.2425 (เพ็ญอ้าง : 172 – 176) และการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เช่น อุษยาพิพิธภัณฑสถาน(พ.ศ.2445) ลพบุรีพิพิธภัณฑสถาน(พ.ศ.2466) พิพิธภัณฑวัดพระมหาธาตุ อำเภอเมืองไชยา(พ.ศ.2466) พิพิธภัณฑวัดพระมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี(พ.ศ.2472) เป็นต้น รวมทั้งมีการนำเสนอประวัติโดยสังเขปของพระที่นั่งแต่ละองค์ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบันด้วย (เพ็ญอ้าง : 176-177)

จากเอกสารที่นำเสนอในกลุ่มนี้จะเห็นได้ว่ามีทั้งเอกสารที่เป็นหลักฐานร่วมสมัยซึ่งเขียนขึ้นโดยบุคคลที่มีส่วนรับรู้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลานั้น(เช่น กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2519 : 322-325; 2531 : 22-70, หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ 2531 : 181 - 188 เป็นต้น) และเอกสารที่เขียนขึ้นในภายหลังโดยบุคคลที่ค้นคว้าจากหลักฐานต่าง ๆ (เช่น ทรงสรรค์ นิลกำแหง 2517 : 30-50, เอนก นาวิกมูล 2534 : 92 – 106, จิรา จงกล 2510 : 7 – 11, สงวน อึ้งคง 2529 : 160 – 182 เป็นต้น) ทั้งนี้ย่อมจะทำให้ได้ภาพของพิพิธภัณฑสถานของประเทศไทยในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถาน ทิศนะต่อการดำเนินงานกิจการของพิพิธภัณฑสถานในฐานะหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในด้านการศึกษาในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ยังมีแนวความคิดทางวิชาการที่ศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานควบคู่ไปกับความเคลื่อนไหวทางความคิดของชนชั้นผู้นำสยามในขณะนั้น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับ “รัฐชาติ” และอิทธิพลของการเมืองการปกครองที่มีผลต่อพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถาน(ได้แก่ คารี 1994 : 5-18, ธงชัย วินิจจะกูล 1997 : 15- 23) แต่

* คู่มือที่กุดปรัสเซียมที่เดินทางมาเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2405 ซึ่งได้กล่าวถึงการเข้าเฝ้าที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑซึ่งในเอกสารเรียกว่า Royal Museum และมีข้อความว่า Protect this museum และ Respect this ordinance (เคลาส์ เวงค์ และเคลาส์ โรสเซนแบร์ก 2520 : 35)

* รายละเอียดการจัดแสดงที่ Champ de Mars ในครั้งนั้น(พ.ศ.2409) โปรดดูใน สันต์ ท. โกมลบุตร (2514 : 6-11)

ทั้งนี้เอกสารในกลุ่มนี้แทบทั้งหมดยังมิได้มีการศึกษาความเป็นมาหรือการดำเนินกิจการของพิพิธภัณฑสถานในอดีตจากเอกสารชั้นต้นเท่าไรนัก ซึ่งอาจเป็นเพราะความลำบากในการติดตามค้นหาเอกสารที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งส่วนมากเป็นเอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้าง ทำให้ภาพของกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยเกือบจะหยุดนิ่ง กล่าวคือ มิได้เห็นพัฒนาการหรือความพยายามในการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงหรือข้อจำกัดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ยังมีเอกสารอีกจำนวนหนึ่งที่พยายามนำเสนอแนวความคิดในการปรับปรุงรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบัน (ได้แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2540 : 47, เสกสรร ลิขิตาคม 2540 : 29) ซึ่งพยายามวิพากษ์บทบาทของพิพิธภัณฑสถานของไทยในปัจจุบันไปพร้อมกับการเสนอรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับพิพิธภัณฑสถานในการเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ให้ความรู้แก่สังคมและตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นควบคู่กันไป

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าเอกสารที่กล่าวมาข้างต้นส่วนหนึ่งเป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยในลักษณะของลำดับเหตุการณ์ กับเอกสารอีกส่วนหนึ่งที่พยายามนำเสนอแนวคิดทางวิชาการมาศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงของพิพิธภัณฑสถานในกลุ่มแรก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่านักวิชาการกลุ่มหลังนี้มีแนวความคิดที่คล้ายคลึงกันในประเด็นของการมองว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการสร้าง “ตัวตน” หรือการสร้างรัฐชาติสยามขึ้นมา อันนับว่าเป็นการแถมที่ทำให้พิพิธภัณฑสถานมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือเกิดขึ้นมาโดยไม่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์รองรับแต่อย่างใด นอกจากนี้ นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งก็พยายามมองพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยปัจจุบันว่ามีบทบาทอย่างไร อีกทั้งบทบาทดังกล่าวเหมาะสมกับสังคมไทยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่านักวิชาการกลุ่มดังกล่าวพยายามเสนอว่าพิพิธภัณฑสถานมีศักยภาพในการนำเสนอความรู้แก่สังคมอยู่แล้ว เพียงแต่ว่ารูปแบบและนโยบายยังมิได้มีความชัดเจนมากไปกว่าการนำเสนอทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมากนัก ขณะเดียวกันการพัฒนาารูปแบบของพิพิธภัณฑสถานให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนและกลุ่ม “ลูกค้า” น่าจะเป็นทางออกที่ดีประการหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานในปัจจุบัน รวมไปถึงการเสนอแนวความคิดในการที่จะให้มี “พิพิธภัณฑเจ้าเมือง” ที่นำเสนอข้อมูลเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นที่พิพิธภัณฑสถานนั้น ๆ ตั้งอยู่ และเป็นการกระจายอำนาจให้ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถจัดการพิพิธภัณฑสถานได้เองอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่างานวิจัยบางชิ้นให้ความสำคัญกับต่อเอกสารชั้นต้น โดยนำมาเรียงลำดับเวลาให้เห็น"เนื้อเรื่อง"หรือความเป็นไปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะ หรือการใช้เอกสารบางชิ้นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อชี้ให้เห็นความคิดบางประการของกลุ่มชนชั้นนำชาวไทยในยุคที่ต้องเผชิญหน้ากับแนวคิดแบบจักรวรรดินิยมอันน่าจะส่งผลกระทบต่อรูปแบบและการดำเนินการพิพิธภัณฑ์สถานในฐานะ"เครื่องมือ"หนึ่งของกระบวนการสร้าง"รัฐชาติ"ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชากรชาวไทยก็ตาม กระนั้นก็ยังไมอาจนับว่าเป็นการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์สถานทีมาจากเอกสารชั้นต้นอย่างจริงจังนัก ทั้งที่เอกสารชั้นต้นในหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีเอกสารจดหมายเหตุ ไมโครฟิล์มและภาพถ่าย ตลอดจนเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาต่าง ๆ มีอยู่เป็นจำนวนมากดังจะได้นำเสนอเป็นกลุ่มต่อไป

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติได้เก็บรักษาเอกสารสำคัญซึ่งมีทั้งเอกสารของหน่วยงานราชการและเอกชนผลิตขึ้นที่ผ่านการประเมินคุณค่าว่าสมควรจะจัดเก็บไว้เป็นการถาวรเพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงการปฏิบัติงาน หลักฐานการอ้างสิทธิ และเป็นข้อมูลชั้นต้นสำหรับการศึกษาค้นคว้าวิจัยสาขาต่าง ๆ เช่น รัฐประศาสนศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ นิติศาสตร์ ประชากรศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้เอกสารจดหมายเหตุ(Archives) ที่เก็บรักษาไว้ประกอบด้วยเอกสารตัวเขียน ตัวพิมพ์ เอกสารโสตทัศนจดหมายเหตุและไมโครฟิล์ม (สวณีย์ วิเศษสินธุ์ และ อุบล ใช้สงวน 2528 : 98)

เอกสารที่ใช้ในการวิจัยนี้ได้แก่ เอกสารราชการทั้งที่เป็นเอกสารตัวเขียน เอกสารตัวพิมพ์และไมโครฟิล์มซึ่งหอจดหมายเหตุแห่งชาติรับมอบมาจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 – 7 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ เอกสารกรมศิลปากร เป็นต้น นอกจากนี้การวิจัยนี้ยังใช้เอกสารส่วนบุคคลซึ่งเจ้าของหรือทายาทมอบให้เป็นสมบัติของชาติเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการค้นคว้าและการจัดหมวดหมู่เนื้อหาในเอกสารดังกล่าวเหล่านั้นจะได้นำเสนอในบทต่อไป

จากขอบเขตการวิจัยที่กล่าวถึงในบทที่แล้วประกอบกับเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้ามาสามารถสรุปเป็นตารางแสดงจำนวนเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยดังต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงจำนวนเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉพาะที่นำมาใช้ในการวิจัย แยกตามประเภทเอกสาร (ดูเกณฑ์การคัดเลือกเอกสารฯ ในบทต่อไป)

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย	จำนวน(เล่ม)
เอกสารต้นฉบับตัวเขียนและตัวพิมพ์	
<u>เอกสารราชการ</u>	
ศธ 5 กรมพิพิธภัณฑ์	58
ศธ 0701.7.1 พิพิธภัณฑสถาน ราชบัณฑิตยสภา	72
ศธ 0701.7 ราชบัณฑิตยสภา	1
ศธ 0701.25 กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ	17
ร.7 บ.11.2 ราชบัณฑิตยสภา กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7	14
<u>เอกสารส่วนบุคคล</u>	
สบ.2.26 พิพิธภัณฑ์ เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมพระยาดำรงราชานุภาพ	8
ไมโครฟิล์ม	
<u>เอกสารราชการ</u>	
ม. ร.5 ศ/2 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ รัชกาลที่ 5	2
ม. ร.5 บ/29 ว่าจ้างชาวต่างประเทศ รัชกาลที่ 5	1
ม. ร.5 บ/37-38 นิทรรศการ รัชกาลที่ 5	10
รวมทั้งสิ้น	183

อนึ่ง ใคร่ขออภัยว่าผู้วิจัยมิได้ต้องการศึกษา “พิพิธภัณฑ์” หรือ “มิวเซียม” ในความหมายของการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในงานแสดงสินค้าในต่างประเทศ หรือแม้แต่ “สยามรัฐพิพิธภัณฑ์” ที่

พยายามจะจัดขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 อันเทียบได้กับคำในภาษาอังกฤษว่า “exhibition” หรือ “exposition” ดังนั้นจึงได้คัดเลือกเฉพาะเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับกิจการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ(ตามที่เข้าใจในปัจจุบัน)มาเพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยเท่านั้น โดยใช้บทความของขนิษฐา วงศ์พานิช (2517 : 97-111)เป็นแนวทางในการค้นคว้า

^{*} ในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ 19/2 เรื่อง สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ มีรายงานการประชุมเรื่องแสดงพิพิธภัณฑ์ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ.2467 ระบุว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานชื่องาน สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ เป็นภาษาอังกฤษว่า “Siamese Kingdom Exhibition” โดยจัดงานที่ “ปากทุ่งศาลาแดง” หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “สวนลุมพินี” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ 19/2 เพิ่ม 1 : 13) อนึ่ง เอกสารในหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่จะอ้างถึงในการวิจัยนี้จะใช้ว่า หจช.

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

ดังที่กล่าวไว้ในบทนำแล้วว่าการวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร(documentary research) โดยใช้แนวทางการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์(historical approach)ประกอบการวิเคราะห์ ในบทนี้จึงจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิเคราะห์หลักฐานประวัติศาสตร์และกระบวนการของวิธีการทางประวัติศาสตร์ รวมไปถึงการนำวิธีการดังกล่าวมาวิเคราะห์เอกสารชั้นต้นที่ใช้ในการวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนและกระบวนการค้นหา “ความจริง” ของข้อสนเทศ(information)* ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารเหล่านั้น ทั้งยังเป็นการแสดงว่าข้อมูลที่นำเสนอในการวิจัยนี้มีวิธีการตรวจสอบความถูกต้องและมีความน่าเชื่อถือของข้อมูลเพียงใด

การวิเคราะห์หลักฐานประวัติศาสตร์

หลักฐาน(source)เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาประวัติศาสตร์ หลักฐานเป็นสิ่งที่บอกแก่เราว่าเกิดอะไรขึ้นและเพราะเหตุใดจึงเกิดสิ่งนั้นขึ้นมา จึงอาจกล่าวได้ว่าหากไม่มีหลักฐานอยู่เลยก็ไม้อาจรู้ประวัติศาสตร์ของสิ่งนั้นหรือสมัยนั้น ๆ ได้เด็ดขาด ดังนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเก็บรวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษาเป็นอันดับแรก กระนั้นก็ตามแม้ว่าจะมีหลักฐานอยู่มากมายเพียงใด แต่หากผู้ศึกษาไม่ทราบว่าจะใช้หลักฐานนั้นอย่างไร ก็เท่ากับมีเพียงหลักฐานที่มากด้วยปริมาณ แต่หาได้จัดการหรือดึงเอาข้อสนเทศ(information) ที่มีคุณค่าออกมาเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ นักประวัติศาสตร์บางท่านกล่าวว่าปัญหาเช่นนี้คือการศึกษาไม่ “รู้จัก” หลักฐานของตน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 87)

* นिति เอียวศรีวงศ์ (2525 : 126) กล่าวว่า “ข้อสนเทศคือสิ่งที่หลักฐานบอกแก่เรา... หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จารึก สาระตรา ใบบอก หนังสือพิมพ์ ก็บอกข้อสนเทศแก่เราได้ หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็สามารถบอกข้อสนเทศแก่เราได้เช่นกัน” นอกจากนี้การเลือกใช้คำว่า “ข้อสนเทศ” ก็เพื่อให้เกิดความรัดกุม แทนการใช้คำว่า “ข้อความ” ซึ่งในกรณีหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น พระพุทธรูป หรือโบราณสถาน ซึ่งต่างก็มี “สาร” หรือข้อสนเทศที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์หรือประเมินคุณค่าของหลักฐานอยู่ ดังนั้นหากใช้คำว่าข้อความ อาจทำให้เกิดความสับสนขึ้นมาได้ (เพ็งอึ้ง : 125)

แกมสุข นุ่มนนท์ (2537 : 83) กล่าวว่า หน้าที่ของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ประการหนึ่งได้แก่ การตั้งคำถามขึ้นพื้นฐานกับตนเองว่า มีหลักฐานอะไรเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษาจริง ๆ บ้าง และจะต้องรวบรวมมาให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะหลักฐานทั้งหลายเหล่านั้นจะให้ความรู้แก่ผู้ใช้ 3 ลักษณะ คือ ให้ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับเหตุการณ์โดยวิธีอนุมาน และให้ทัศนะเกี่ยวกับเหตุการณ์ แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวิจรรณญาณและการตัดสินใจของผู้ใช้หลักฐาน เพราะหลักฐาน “พูดเองไม่ได้” ดังนั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องรู้จักตั้งคำถาม เพื่อให้ได้คำตอบที่น่าจะใกล้เคียงกับความจริงออกมาจากหลักฐานนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันแม้หลักฐานจะมีความถูกต้องแน่นอนเพียงใด แต่หากผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไม่นำมาใช้ก็หมดคุณค่าหรือไร้ความหมาย อีกทั้งหากมีการนำมาใช้ผิด ๆ ก็จะทำให้ผิดความจริงไป เหตุนี้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ “...จึงต้องพยายามหาความจริงที่ได้จากหลักฐาน ผสมกับความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาวิเคราะห์...” แต่กระนั้นก็มีได้หมายความว่า จะไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐานเหล่านั้น ในทางกลับกัน ถึงจะไม่มีภาระระบุเป็นสูตรสำเร็จในการวิเคราะห์เช่น ในวิทยาการแขนงอื่น แต่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์นั้นนอกจากจะต้องใช้ “ความรู้และประสบการณ์ในชีวิตมาวิเคราะห์” แล้ว ยังต้องพยายามแสวงหาสิ่งที่พอจะเป็นระเบียบหรือวิธีการเพื่อเป็นแนวทางในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของหลักฐานนั้น ๆ อยู่เสมอ

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอสังเขปแนวความคิดเกี่ยวกับหลักการสำคัญ ๆ ในการวิเคราะห์หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะนำมาประยุกต์ในการพิจารณาเอกสารที่ใช้ในการวิจัยนี้ตามสมควร

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2525 : 89) เสนอว่าวิธีการที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะ “รู้จัก” กับหลักฐานที่ตนจะใช้นั้น จำเป็นจะต้องใช้วิธีการที่เรียกว่า “วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์” ที่มีจุดประสงค์เพื่อตรวจสอบและทดสอบหลักฐานกับข้อสนเทศในหลักฐานด้วยวิธีการต่าง ๆ ทำให้สามารถประเมินค่าของข้อสนเทศแต่ละข้อได้ว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของข้อสนเทศในหลักฐาน (เพ็งอึ้ง : 126) ซึ่งถือเป็นจุดหมายสำคัญของวิพากษ์วิธีที่ว่าได้ ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องตรวจสอบ “ตัวหลักฐาน” อย่างละเอียด ยิ่งกว่านี้ยังต้องตรวจสอบ “ข้อสนเทศในหลักฐาน” ว่าน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใดด้วย บางครั้งก็เรียกการตรวจสอบตัวหลักฐานว่า การวิพากษ์ภายนอก หรือ การวิพากษ์หลักฐาน ขณะเดียวกันก็เรียกการตรวจสอบข้อสนเทศในหลักฐานว่า การวิพากษ์ภายใน หรือ การวิพากษ์ข้อสนเทศ

การวิพากษ์หลักฐานนั้นมีหลักการสำคัญอยู่ที่จะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ในหลักฐานให้เกิดความกระจ่างชัด ได้แก่ (เพ็งอ้าง : 90)

1. อายุ (อย่างน้อยก็โดยประมาณ) ของหลักฐานนั้น
2. สภาพแวดล้อมที่หลักฐานนั้นถูกสร้างหรือเขียนขึ้น
3. ผู้สร้างหรือผู้เขียนหลักฐาน
4. จุดประสงค์ที่สร้างหรือเขียนหลักฐานนั้นขึ้น
5. ในกรณีที่มีการคัดลอกหรือสร้างเลียนขึ้นภายหลัง ต้องทราบว่าหลักฐานนั้นอยู่ในรูปเดิมอย่างไร

ทั้งนี้ประโยชน์ของการทราบองค์ประกอบต่าง ๆ ข้างต้นย่อมทำให้เข้าใจสิ่งที่หลักฐานกล่าวถึงได้อย่างถ่องแท้และสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง

ส่วนการวิพากษ์ข้อสนเทศในหลักฐานนั้น เน้นที่การนำเอาข้อสนเทศ(information)ในหลักฐานชิ้นหนึ่ง ๆ มาพิจารณาว่ามีความน่าเชื่อถือเพียงใด โดยไม่ให้ความสนใจต่อตัวหลักฐานหรือองค์ประกอบอื่น ๆ เกี่ยวกับตัวหลักฐาน ทั้งนี้การวิพากษ์ข้อสนเทศนั้นอาจต้องใช้ข้อสนเทศอื่น ๆ ที่อยู่นอกข้อสนเทศที่กำลังวิพากษ์อยู่ เช่น จากหลักฐานชิ้นอื่น เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อสนเทศนั้นก็เป็นที่ (เพ็งอ้าง : 126) การวิพากษ์ข้อสนเทศมีขั้นตอนหลัก ๆ อยู่ 2 ขั้นตอน ได้แก่

1. การตีความหลักฐาน คือ การทำความเข้าใจความหมายของหลักฐาน ทั้งที่เป็นความหมายตามตัวอักษรหรือความหมายตามรูปภายนอก และความหมายที่แท้จริง หรือความหมายแฝงอันแสดงเจตนารมณ์ของผู้สร้างหลักฐานที่อาจแฝงอยู่อีกนอกเหนือจากความหมายประการแรก
2. การประเมินคุณค่าของข้อสนเทศ ได้แก่ การประมวลความรู้ที่ได้จากการวิพากษ์หลักฐาน การตีความหลักฐาน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจว่าข้อสนเทศใดเป็นการรายงานความจริง และข้อใดมิได้เป็นการรายงานความจริง แต่ทั้งนี้มีข้อสังเกตอยู่ว่าสิ่งที่มิได้เป็นการรายงานความจริง อาจมิได้เป็นข้อความเท็จก็ได้ หากแต่อาจเป็นการรายงานความจริงเพียงบางส่วน หรือรายงานคลาดเคลื่อนไปจากความจริงบ้างเท่านั้นก็ได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อใดก็ตามที่ข้อสนเทศในหลักฐานนั้นมีได้รายงานความจริง อาจเกิดขึ้นเพราะ “ความคลาดเคลื่อน” จากความจริงซึ่งมีอยู่หลายระดับอันเป็นสิ่งที่พบได้เสมอในหลักฐานประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถจัดระดับความคลาดเคลื่อนดังกล่าวจากความจริงไปสู่ความเท็จ ได้แก่ “ความจริง-อคติ-ความไม่รู้-การบิดเบือน-ความเท็จ” (เพ็งอ้าง : 135) แต่กระนั้น การมิได้ละเลยข้อความที่ไม่เป็นการรายงานความจริงเหล่านี้ ย่อมมีประโยชน์ต่อการพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์นิพนธ์(historiography) ซึ่งมีรายละเอียดมากจะไม่ขอนำมากกล่าวในที่นี้

แถมสุข นุ่มนนท์ (2537 : 84 – 90) กล่าวถึงกระบวนการวิเคราะห์หลักฐานประวัติศาสตร์ ว่ามีลำดับขั้นตอนที่พอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐานว่าเป็นของจริงหรือของปลอม เป็นหลักฐานที่เขียนขึ้น โดยผู้เขียนหรือผู้สร้างที่บ่งบอกไว้แน่นอนหรือไม่ เพราะการใช้หลักฐานที่ไม่ใช่ของจริงคือ ความสูญเปล่าทางประวัติศาสตร์

2. การรู้จักให้ความสำคัญของหลักฐานว่าเป็นหลักฐานหลักหรือหลักฐานรอง กล่าวคือ

2.1 หลักฐานหลัก หมายถึง หลักฐานที่บอกหรือแสดงร่องรอยของกิจกรรมของมนุษย์โดยตรง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เฟอร์นิเจอร์ เสื้อผ้า เป็นต้น

2.2 หลักฐานรอง หมายถึง รายงานเกี่ยวกับอดีตที่นักโบราณคดี นักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา นักเศรษฐศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ ตลอดจนนักวิชาการในศาสตร์อื่น ๆ รวมถึงบุคคลต่าง ๆ เขียนขึ้น โดยมีการตีความเสนอที่ศนะและข้อสันนิษฐาน เช่น พระราชพงศาวดารบันทึก รายงาน เป็นต้น

ข้อแตกต่างระหว่างหลักฐานทั้งสองประเภทคือ หลักฐานหลักนั้นจะไม่มี “คนกลาง” ระหว่างความเป็นจริงในอดีตกับนักประวัติศาสตร์ การใช้หลักฐานประเภทนี้เพียงแต่ตรวจสอบความเที่ยงแท้ของตัวหลักฐานว่าเป็นของแท้หรือของเทียมเท่านั้น ในขณะที่หลักฐานรองมีข้อจำกัดและตัวแปรมากมายในการที่จะนำมาใช้ในฐานะตัวสื่ออดีต เช่น นอกจากจะต้องตรวจสอบคุณภาพภายนอกว่าจริงหรือปลอมแล้ว ยังต้องวิเคราะห์คนกลางที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับหลักฐานนั้น ๆ อย่างถูกต้องและถี่ถ้วนอีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลักฐานหลักจะดูมีความน่าเชื่อถือกว่าหลักฐานรองในแง่ที่ไม่มีคนกลางดังกล่าวมาแล้ว แต่ก็มีได้หมายความว่าจะมีคุณค่าเสมอไป เพราะหากไม่มีผู้นำมาใช้เป็นหลักฐาน ก็ทำให้หลักฐานนั้น ไม่ได้นำเสนอความมุ่งหมายจริง ๆ ของตัวหลักฐานเองได้

ทั้งนี้ สำหรับการศึกษาลักษณะหลัก ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จึงต้องรู้จัก “ตั้งคำถาม” ที่มีคุณภาพและมีปริมาณที่เหมาะสมอันนับเป็นตัวแปรสำคัญในการทำให้หลักฐานสามารถบอกข้อมูลออกมาได้ เพราะหลักฐานบางชิ้นนอกจากจะเป็นหลักฐานประเภทที่บ่งบอกสารโดยตรง (sign) แล้ว ยังมีการ “แสดงอาการที่จะบ่งบอก”(symptom)เรื่องอื่นอีกหลายประการ ดังนั้นการจะวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งในหลักฐานหลักนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยความเฉียบคมและฝึกฝนตนเองในการรู้จักตั้งคำถามที่มีประสิทธิภาพ

ในขณะเดียวกัน การศึกษาหลักฐานรองที่แม้จะมีคนกลางคือมนุษย์เข้ามากำกับความเที่ยงแท้ของอดีตอยู่ แต่ถ้ารู้จักวิธีการใช้หลักฐานให้เป็นก็จะมีคุณภาพไม่น้อยไปกว่าหลักฐานหลักเลย กล่าวโดยสรุปแล้วมีสิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาก็คือ หลักฐานรองชิ้นนั้น ๆ เป็นหลักฐานประเภทตั้งใจสื่อ (the addressed sources) หรือหลักฐานประเภทที่ไม่ตั้งใจจะสื่อ(the non-addressed sources) กล่าวคือ หากพิจารณาว่าเป็นหลักฐานประเภทแรกจะต้องคำนึงถึงผู้สื่อและผู้รับว่าเป็นใครหรือคนกลุ่มใด เช่น จดหมาย โฆษณา จารึก และประกาศของรัฐบาล เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสารนี้มีผลต่อสำนวนภาษา เจตนารมณ์และเนื้อหาของหลักฐานด้วย ทั้งนี้ลักษณะแสดงอาการที่แฝงอยู่ในหลักฐานรองประเภทตั้งใจจะสื่อถึงผู้รับเช่นนี้สามารถเป็นตัวชี้ความจริงในอดีตได้เท่า ๆ กับหลักฐานหลัก ส่วนหลักฐานรองอีกประเภทหนึ่ง คือ ประเภทไม่ตั้งใจจะสื่อถึงผู้รับโดยตรง เช่น สำมะโนครัวประชากร บัญชีรายชื่อเกณฑ์ทหาร เป็นต้น ก็มีลักษณะความจริงไม่น้อยเช่นกัน เพราะต้นเค้าเดิมของการได้ข้อมูลเหล่านั้นก็มาจากการสอบถาม ซึ่งตั้งใจจะสื่อสารกันระหว่างผู้ถามและผู้ตอบเป็นเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าข้อมูลในหลักฐานประเภทนี้จะถูกกลั่นกรองรวบรวมมาเป็นตัวหลักฐานแล้วก็ตาม แต่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ก็สามารถค้นหา “ต้นตอ” ของความเป็นจริงในอดีตได้ด้วยสติปัญญาและเหตุผลเพื่อนำหลักฐานเหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์

3. การวิเคราะห์ซึ่งนำหน้าของความจริงของหลักฐาน อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์เกี่ยวกับเวลา บุคคล และสถานที่ กล่าวคือ

3.1 หลักฐานนั้นเขียนหรือสร้างขึ้นเมื่อใด

3.2 หลักฐานนั้นเขียนหรือสร้างขึ้นที่ใด

3.3 ใครเป็นผู้ทำหลักฐานนั้นขึ้น และมีจุดมุ่งหมายอะไร ตลอดจนแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังการเขียนหรือการสร้างหลักฐานนั้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ปลีกย่อยอีกมาก เป็นต้นว่า จะต้องพิจารณาว่าเป็นหลักฐานที่ได้ข้อมูลมาจากไหน ลักษณะเดิมเป็นอย่างไร หรือในกรณีหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรก็จะต้องพิจารณาลีลาการเขียน เพราะเอกสารที่เน้นลีลาการเขียนมากเกินไปอาจทำให้ผู้เขียนเอกสารนั้น ๆ ละเลยความจริง นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาว่าผู้เขียนข้อความนั้นมีความหมายอย่างไร โดยวิเคราะห์ว่าเป็นความหมายทางภาษา(ตามตัวหนังสือ) หรือความหมายที่แท้จริงอันแฝงอยู่ในข้อความนั้น ๆ กล่าวโดยสรุปก็คือจะต้องระมัดระวังในการเลือกใช้หลักฐานเป็นอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป สิ่งสำคัญในการประเมินค่าเอกสาร โดยเฉพาะลักษณะภายในของเอกสาร ได้แก่ เรื่องการตีความในเอกสารให้เข้าใจอย่างถูกต้อง ว่าผู้เขียนมีเจตนาที่จะแสดงความคิดเห็น

อย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งข้อความนั้นมีความหมายที่แท้จริงแฝงอยู่ในลีลาการเขียนอย่างไร ประการต่อไปคือการพิจารณาความสามารถและความถูกต้องในการสังเกตการณ์ ความทรงจำเหตุการณ์นั้น ๆ ของผู้บันทึกเหตุการณ์ ตลอดจนการใช้เอกสารดั้งเดิม(original sources) ประกอบการเขียนด้วย และสิ่งที่ต้องพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือ ความน่าเชื่อถือและความซื่อสัตย์ของผู้เขียน เพราะอาจมีเหตุบางอย่างที่ทำให้ผู้เขียนไม่บอกความจริงทั้งหมด หรือบิดเบือนเพื่อผลบางอย่าง ทั้งนี้ต้องพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวผู้เขียน เช่น ความสนใจพิเศษ สัญชาติ เชื้อชาติ กลุ่มสังคม ลัทธิศาสนา อาชีพ ตำแหน่ง เป็นต้น สิ่งองค์ประกอบเหล่านี้อาจมีบางส่วนที่เป็นเหตุนำไปสู่ความลำเอียงหรืออคติขึ้นมาก็ได้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ 2532 : 72)

จากแนวความคิดทั้งหมดที่นำเสนอมาจะเห็นได้ว่าล้วนแต่มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือทำให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของหลักฐานประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นอายุ (เวลา)ของหลักฐาน สถานภาพของผู้เขียนหรือผู้สร้างหลักฐาน ตลอดจนเนื้อความหรือข้อสนเทศที่ปรากฏในหลักฐานนั้น ๆ ทั้งนี้ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจต่อมาก็คือ การวิพากษ์หรือวิเคราะห์หลักฐานประวัติศาสตร์ต้องกระทำอย่างละเอียดรอบคอบและมีความพิถีพิถันต่อหลักฐานอย่างยิ่ง แม้เอกสารจะมีความบกพร่องในประการใด ๆ ก็ตาม ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จำเป็นต้องค้นคว้าหรือนำหลักฐานอื่นมาประกอบให้เกิดความกระจ่างและมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ แม้ในที่สุดหากไม่สามารถระบุชี้ชัดในประเด็นใดประเด็นหนึ่งได้ก็ต้องแสดงว่าเป็นการสันนิษฐานมาจากข้อมูลส่วนใด หากไม่แล้วอาจทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่าเป็นข้อตัดสินใจที่ตายตัวแล้วก็เป็นได้

แม้ในที่สุดอาจมีผู้รู้สีกว่าหลักการของการวิเคราะห์และประเมินหลักฐานประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นแต่เพียงการใช้สามัญสำนึกเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้วก็เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ การวิพากษ์หลักฐานประวัติศาสตร์เป็นการใช้สามัญสำนึกเป็นหลัก ทว่าเป็นการฝึกให้ใช้สามัญสำนึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังมีความพยายามรวบรวมหลักการเหล่านั้นมาให้อยู่ในที่เดียวกัน จัดหมวดหมู่ให้เป็นขั้นเป็นตอนเพื่อความสะดวกในการฝึกฝนทักษะการวิพากษ์ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันและในวิชาการสาขาอื่น ๆ ได้อีกด้วยซึ่งจะไม่น่ามากกล่าวในที่นี้ แต่อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวิพากษ์วิทางประวัติศาสตร์นั้นจะช่วยให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจมนุษย์ มีความเมตตาและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีสติ สามารถให้ความรักแก่เพื่อนมนุษย์อย่างไม่มงาย ด้วยความเห็นใจและเข้าใจในความอ่อนแอของมนุษย์ แต่ที่ศรัทธาในความองอาจและวีรกรรมของเพื่อนมนุษย์เช่นกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 172-173)

การวิเคราะห์เอกสารหอจดหมายเหตุที่ใช้ในการวิจัย

เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย

เมื่อผู้วิจัยได้รับอนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ก็ได้ติดต่อขอเข้าค้นคว้าเอกสารที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร โดยใช้บทความของชนิษฐา วงศ์พานิช(2517 : 97-111)เป็นแนวทางในการรวบรวมหลักฐาน แต่เนื่องจากบทความดังกล่าวมีระยะเวลาของเอกสารที่รวบรวมไว้ถึงเพียง พ.ศ.2474 ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องตรวจสอบและค้นหาเพื่อให้ได้เอกสารที่มีระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2475 – 2477 เพิ่มเติมตามขอบเขตของการศึกษา ทั้งนี้เมื่อตรวจสอบกับบัญชีสำรวจเอกสารซึ่งจัดเก็บไว้ในห้องเก็บบัญชีเอกสาร โดยบัญชีสำรวจเอกสารจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารแต่ละกลุ่ม ได้แก่ ประวัติหน่วยงานเจ้าของเอกสาร ชื่อหัวข้อเอกสาร รายละเอียดของเอกสารแต่ละหัวข้อ ซึ่งจะเป็นรายการปีเอกสารแต่ละปีเรียงตามลำดับเดือนปี (สวนีย์ วิเศษสินธุ์ และอุบล ไข่มวงวน 2528 : 102) ทั้งนี้ระบบการจัดเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้ยึดตามหลักการจัดหมวดหมู่เอกสารจดหมายเหตุสากลที่เรียกว่า Principle of Provenance กล่าวคือ ยึดหน่วยงานเจ้าของเอกสารเป็นสำคัญ โดยจะจัดเรียงเอกสารให้แสดงกำเนิดของเอกสาร และสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมของหน่วยงานเจ้าของเอกสาร หากเป็นเอกสารส่วนบุคคลก็จะจัดเรียงเอกสารให้เห็นกิจกรรมของบุคคลนั้น ๆ

เกณฑ์แรกที่ใช้ผู้วิจัยใช้ในการรวบรวมเอกสาร ได้แก่ การสำรวจว่าน่าจะมีหน่วยงานใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477 โดยพิจารณาจากชื่อของหน่วยงานเจ้าของเอกสารที่ปรากฏอยู่ในบัญชีสำรวจเอกสาร ตัวอย่างเช่น เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก แต่ที่ระบุชัดเจนได้แก่ เอกสาร ศธ 5 กรมพิพิธภัณฑฯ ซึ่งมีระยะเวลาของเอกสารอยู่ระหว่าง พ.ศ.2441 – 2476 เป็นเอกสารราชการของกรมพิพิธภัณฑฯ ซึ่งขณะนั้นพระผดุงสุลกฤตย์ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑฯ มีจำนวนทั้งสิ้น 62 แฟ้ม เมื่อคัดเลือกตามขอบเขตการศึกษาแล้วสามารถใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยได้ 58 แฟ้ม หรือเอกสารของราชบัณฑิตยสภา ซึ่งมีส่วนในการกำกับดูแลพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ตั้งแต่ พ.ศ.2469 ในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมานั้น ก็มีเอกสาร ศธ 0701.7.1 พิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมีจำนวนถึง 141 แฟ้ม ผู้วิจัยได้คัดเลือกเฉพาะเอกสารที่มีระยะเวลาถึงปี พ.ศ. 2477 ประกอบกับการคัดเลือกตามขอบเขตของการศึกษา จึงทำให้สามารถใช้เอกสารชุดนี้ได้จำนวน 72 แฟ้ม รวมถึงเอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ชุด ร.7 บ.11.2 ราชบัณฑิตยสภา ยังให้ความสำคัญต่อเนื่องกับเอกสารชุด ศธ 0701.7.1 เพราะเป็นเอกสารในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ มีระยะเวลาอยู่ระหว่าง พ.ศ.2468 – 2474 อีกทั้งยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ

สถานอยู่ด้วย ผู้วิจัยจึงได้สำรวจเอกสารในชุดดังกล่าวพบว่าเอกสารทั้งสิ้น 14 แฟ้มเป็นเอกสารที่เป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกเอกสารตามขอบเขตของการศึกษาทั้งสิ้น เป็นต้น อนึ่ง ผู้วิจัยได้สรุประยะเวลาของเอกสารหอจดหมายเหตุที่ใช้ในการวิจัยเป็นตารางเพื่อให้ง่ายต่อการพิจารณาดังนี้

ตาราง 2 แสดงระยะเวลาของเอกสารที่ใช้ในการวิจัยเมื่อพิจารณาตามขอบเขตการวิจัย

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย	ระยะเวลาของเอกสาร (พ.ศ.)
ศธ 5 กรมพิพิธภัณฑ	2441 – 2476
ศธ 0701.7.1 พิพิธภัณฑสถาน ราชบัณฑิตยสภา	2465 – 2477
ศธ 0701.7 ราชบัณฑิตยสภา	2475
ศธ 0701.25 กองพิพิธภัณฑและโบราณวัตถุ กรมศิลปากร	2468 - 2474
กระทรวงศึกษาธิการ	2460 - 2477
ร.7 บ.11.2 ราชบัณฑิตยสภา กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7	
สพ.2.26 พิพิธภัณฑ เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา	2469 – 2474
ดำรงราชานุภาพ	
ม. ร.5 ศ/2 เบ็ดเสร็จศึกษาธิการ รัชกาลที่ 5	ประมาณ 2431
ม. ร.5 บ/29 ว่าจ้างชาวต่างประเทศ รัชกาลที่ 5	2440
ม. ร.5 บ/37-38 นิทรรศการ รัชกาลที่ 5	2426 - 2442

เกณฑ์ที่สองที่ผู้วิจัยใช้ในการคัดเลือกเอกสารได้แก่ เนื้อหาที่ตรงกับขอบเขตของการศึกษา เพราะนอกจากระยะเวลาในเอกสารจะช่วยในการคัดเลือกเอกสารได้จำนวนหนึ่งแล้ว แต่ยังมีเอกสารจำนวนมากที่ปรากฏคำว่า “พิพิธภัณฑ” หรือ “มิวเซียม” ซึ่งผู้วิจัยจะต้อง “อ่าน” เอกสารเหล่านั้นเพื่อให้ทราบถึงเนื้อหาของเอกสารว่าเกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยบ้างหรือไม่ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีหลักเกณฑ์ว่าหากเอกสารใดก็ตามที่มีได้เป็นเอกสารของกรมพิพิธภัณฑหรือพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร โดยตรง และมีได้เป็นเอกสารของหน่วยงานอื่นทั้งในประเทศและต่างประเทศที่มีมาถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบกิจการพิพิธภัณฑสถานแล้ว แม้จะปรากฏคำว่า “พิพิธภัณฑ” หรือ “มิวเซียม” ก็สันนิษฐานได้ว่าน่าจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ เป็นแต่เพียงการใช้คำที่ยังสับสนดังที่กล่าวไว้ในบทก่อน ๆ แล้วเท่านั้น ตัวอย่างของเอกสารที่มีลักษณะที่กล่าวถึงนี้ ได้แก่ เอกสาร ร.7 บ.12 พิพิธภัณฑต่างประเทศ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ซึ่งแม้

จะเป็นเอกสารที่กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์สถานต่างประเทศที่มีหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 7 เพื่อพิจารณาการต่าง ๆ เป็นต้นว่า “พิพิธภัณฑ์คารุลฟาลาห์ เมืองเดลีประเทศอินเดีย ทูลเกล้าฯ ถวาย เมล็ดข้าวประหลาด” (หจข. ร.7 บ.12 เพิ่ม 1, เม.ย. – มิ.ย. 2470) ซึ่งการต่าง ๆ เป็นไปเฉพาะใน กระทรวงวัง มิได้โปรดเกล้าฯ ให้ส่งเรื่องไปยังพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร จึงจัดได้ว่าเอกสารดังกล่าวมิได้อยู่ในขอบเขตของการศึกษา หรือเอกสารในชุดเดียวกัน คือ “ส่งตัวบึ้งไปให้พิพิธภัณฑ์ ที่นิวยอร์ก”(ร.7 บ.12 เพิ่ม 4, ต.ค. – ธ.ค. 2474) ก็เป็นการติดต่อระหว่างพิพิธภัณฑ์ The American Museum of Natural History ที่กราบบังคมทูลขอพระราชทานข้อมูลเกี่ยวกับตัวบึ้งตั้งแต่เมื่อครั้ง ประทับอยู่ที่สหรัฐอเมริกา เนื้อหาเป็นการติดต่อระหว่างกระทรวงวังกับกระทรวงเกษตรราชการ และกระทรวงมหาดไทยในการรวบรวมข้อมูลและตัวอย่างตัวบึ้งเพื่อส่งไปให้พิพิธภัณฑ์สถานดังกล่าวเท่านั้นมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครแต่อย่างใด ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าเอกสารชุดดังกล่าวนี้ไม่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาเช่นเดียวกัน เป็นต้น แม้กระทั่งในเอกสารชุดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถานผู้วิจัยก็ยังไม่พบว่ามีเอกสารที่ไม่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาปะปนอยู่ด้วย เช่น ในเอกสารเรื่อง “รวบรวมโบราณวัตถุสถานจากมณฑลต่าง ๆ” (หจข. ศร 5 เพิ่ม 53, พ.ศ.2462) ซึ่งเกี่ยวกับการที่กระทรวงศึกษาธิการติดต่อไปยังมณฑลต่าง ๆ เพื่อขอให้ส่งข้อมูล และรูปภาพโบราณวัตถุและโบราณสถานที่มีอยู่ในมณฑลนั้น ๆ มายังส่วนกลางเพื่อรวบรวมจัดพิมพ์เป็นหนังสือ ทั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่มีเนื้อเกี่ยวกับกรมพิพิธภัณฑ์ในครั้งนั้น จึงมิได้นำมาเป็นข้อมูลในการวิจัยนี้ นอกจากนี้เอกสารเรื่อง “แสดงพิพิธภัณฑ์เมล็ดข้าวสยามที่วัดสุทัศน์ ร.ศ.127” (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 11, ม.ค. 2451 – ก.ย. 2454) ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้จะมีคำว่า “พิพิธภัณฑ์” ทว่าใช้ในความหมายของการแสดงนิทรรศการตามที่เข้าใจในปัจจุบัน อีกทั้งเมื่ออ่านเนื้อหาของเอกสารดังกล่าวแล้วพบว่า เป็นเรื่องของกระทรวงเกษตรราชการมีดำริจะจัดการแสดงเกษตรกรรม พาณิชยกรรม การประกวดพันธุ์ข้าวและพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ซึ่งกรมพิพิธภัณฑ์ก็มิได้มีส่วนร่วมใด ๆ ในการจัดงานดังกล่าว ทำให้พิจารณาว่าเอกสารชุดดังกล่าวไม่ได้อยู่ในขอบเขตของการศึกษาด้วย เป็นต้น

อนึ่ง ในเอกสารชุด ร.5 บ.11 “นิทรรศการ” ซึ่งเป็นเอกสารของกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 มีลักษณะของเอกสารที่ปรากฏคำว่า “พิพิธภัณฑ์” และ “มิวเซียม” ซึ่งไม่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาอยู่ถึง 54 รายการด้วยกัน เช่น “รัฐบาลญี่ปุ่นจะมีการแสดงพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับสัตว์น้ำที่นางาซากิ” (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 5, ก.ย. – ต.ค. 2451) “พิพิธภัณฑ์เมืองแอนต์เวิร์ป กรุงเบลเยียม” (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 18, มี.ค. 2436 – ก.ย. 2437) “พิพิธภัณฑ์เมืองแดนเนซซี ครบ 100 ปี” (หจข. ร.5 บ.11

เพิ่ม 49, มิ.ย. – ก.ค. 2440) “อังกฤษจะมีการพิพิธภัณฑ์ข้างรับเบอที่กรุงลอนดอน” (หงข. ร.5 บ. 11
เพิ่ม 61, มิ.ย. – ก.ค. 2450) เป็นต้น

ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารตามขอบเขตของการศึกษาได้แล้ว จึงได้เริ่มวิพากษ์เนื้อหาเอกสารเหล่านั้นเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย ซึ่งมีขั้นตอนต่าง ๆ ตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยจะอธิบายเป็นประเด็น ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

การวิพากษ์เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า “วิพากษ์วิธี” เป็นเสมือนหัวใจของระเบียบวิธีวิจัยแนวประวัติศาสตร์เพื่อประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของข้อสนเทศในหลักฐาน(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 126) โดยอาจแยกได้เป็น 2 ขั้นตอน กล่าวคือ การตรวจสอบตัวหลักฐาน หรือ “การวิพากษ์ภายนอก” และการตรวจสอบข้อสนเทศในหลักฐาน หรือ “การวิพากษ์ภายใน” อนึ่ง ในการแสดงขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นถึงตัวอย่างการนำวิธีการวิพากษ์เอกสารมาใช้กับเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยโดยสังเขป กล่าวคือ การตรวจสอบตัวหลักฐาน ซึ่งจะแสดงการตรวจสอบอายุของหลักฐาน ผู้เขียนหลักฐาน และจุดมุ่งหมายที่เขียนหลักฐานนั้นขึ้นมา ส่วนการวิพากษ์ข้อสนเทศในหลักฐานนั้นจะแสดงไปพร้อมกับผลการวิจัยในบทต่อไป

การตรวจสอบตัวหลักฐาน

นิธิ เอียวศรีวงศ์(2525 : 90) เสนอว่าหลักการสำคัญที่จะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ในหลักฐานให้เกิดความกระจ่าง ได้แก่ อายุโดยประมาณของหลักฐาน สภาพแวดล้อมที่หลักฐานนั้นถูกสร้างหรือเขียนขึ้น ผู้สร้างหรือผู้เขียนหลักฐาน และจุดประสงค์ที่สร้างหรือเขียนหลักฐานนั้น

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ในองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สามารถตรวจสอบได้แทบทั้งสิ้น เพราะเอกสารดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นเอกสารของทางราชการ มีทั้งหนังสือโต้ตอบระหว่างหน่วยงาน รายงานประจำปี และบันทึกต่าง ๆ ที่มีความสมบูรณ์ทั้งในด้านจำนวนและเนื้อหาในระดับหนึ่ง เพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงจัดการบริหารของรัฐบาลกลางให้เป็นแบบใหม่ ประกอบกับระบบการเก็บเอกสารที่ดีกว่าเดิม และที่สำคัญก็คือการบริหารแบบใหม่ดังกล่าวให้ความสำคัญกับเอกสารหรือการเขียนมากกว่าวิธีการบริหารแบบเดิมเป็นอันมาก(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 75) นอกจากนี้ยังมีเอกสารส่วนบุคคล คือ เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ(หงข. สบ.2.26) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเอกสารทางราชการเพียงแต่

เป็นบันทึกหรือเอกสารโต้ตอบระหว่างบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ กับท่านผู้ทรงเป็นเจ้าของเอกสารชุดดังกล่าว โดยเอกสารส่วนบุคคลนี้มีส่วนเสริมความสมบูรณ์ของเอกสารทางราชการได้ไม่น้อย หนึ่งผู้วิจัยยังได้ใช้หลักฐานชั้นรองอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความกระจ่างแก่องค์ประกอบต่าง ๆ ในหลักฐานมากยิ่งขึ้นด้วย เช่น หนังสือ “ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 – 2507” “ราชสกุลวงศ์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)” “โฉมหน้าประวัติศาสตร์ชุด ขุนนางสยาม” เป็นต้น

การตรวจสอบอายุหลักฐาน

การตรวจสอบอายุโดยประมาณของเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยไม่พบว่ามีปัญหาเท่าใดนัก เนื่องจากเอกสารส่วนมากเป็นเอกสารทางราชการดั่งที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้สามารถตรวจสอบวัน เดือน และปีศักราชที่ระบุไว้ได้แทบจะครบถ้วน ทั้งนี้เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยซึ่งมีอายุมากที่สุดได้แก่ เอกสาร ม. ร.5 บ/37 เพิ่ม 6 เรื่อง “เอกสอหิเบเชอน จ.ศ. 1244” (พ.ศ.2425) และเอกสารชุดเดียวกัน เพิ่ม 7 เรื่อง “เอกสอหิเบเชอนงานร้อยปี” นอกจากนี้ยังมีเอกสารชั้นต้นที่มีอายุมากกว่าเอกสารที่กล่าวถึงข้างต้นและมีความเกี่ยวข้องกับขอบเขตการศึกษาซึ่งผู้วิจัยค้นคว้าได้จากการอ้างอิงในเอกสารชั้นรอง ได้แก่ บทความเรื่อง “ความเจริญในกรุงสยาม” ในหนังสือครุโณวาท เล่ม 1 จ.ศ.1236 (พ.ศ.2417) ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ (ทรงสรรงค์ นิลกำแหง 2517 : 34 – 38) และประกาศเรื่อง “ให้เอาของต่าง ๆ มาตั้งหอมิวเซียม” เมื่อปี พ.ศ.2419 ปรากฏอยู่ในหนังสือกฎหมายไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 ร.ศ.113 (พ.ศ. 2437) (เพิ่งอ้าง 2517 : 39 – 40) ดังนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่าเอกสารที่ใช้ในการวิจัยทั้งหลักฐานชั้นต้นจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติและหลักฐานชั้นต้นที่ได้รับการอ้างอิงไว้ในหลักฐานชั้นรองอื่น ๆ มีระยะเวลาครอบคลุมตรงตามขอบเขตของการศึกษาอย่างครบถ้วน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับการพิจารณาอายุของเอกสารจะเป็นไปในลักษณะที่เอกสารบางชิ้นไม่สามารถตรวจสอบอายุที่แน่นอนได้ บางครั้งจำเป็นต้องอาศัย “เงื่อนงำ”(clue) บางประการเป็นสิ่งอ้างอิงในการตรวจสอบ เป็นต้นว่า ชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ หรือหน่วยงานราชการ รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจะระบุไว้ในเอกสารอันจะทำให้สามารถพิจารณาอายุของเอกสารได้ ตัวอย่างเช่น เอกสาร เรื่อง “ส่งมอบสานอย่างโบราณไปไว้ที่พิพิธภัณฑ” (หจข. ศร 5 เพิ่ม 59, ไม่ปรากฏปีศักราช) ซึ่งหอจดหมายเหตุแห่งชาติระบุไว้ในบัญชีสำรวจเอกสารว่าไม่ปรากฏศักราช แต่เนื่องจากเนื้อหาของเอกสารระบุว่าผู้เป็นหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานในขณะนั้นคือ พระผดุงสุทธกฤตย์ อันแสดงให้เห็นว่าเอกสารดังกล่าวต้องเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นก่อนปี พ.ศ.2469

อันเป็นปีแรกที่ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ทรงดำรงตำแหน่งภัณฑารักษ์ใหญ่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ เอกสารเรื่อง “เปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตแลกรมพิพิธภัณฑ์”(หจข. ร.5 ศ/2 เพิ่ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช) ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการกำหนดขอบเขตและภาระงานของกรมทั้งสอง ทั้งนี้การระบุปีศักราชไว้ในเอกสารอยู่ 2 แห่งคือ เมื่อกล่าวถึงการแยกกรมพิพิธภัณฑ์ออกมาจากกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในปี จ.ศ.1249(พ.ศ.2430) และเมื่อกล่าวถึงพระองค์เจ้าไชยานุชิต “อธิบดีกรมมิวเซียม” ได้รับพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ 5 ให้จัดซ่อมแซมพระที่นั่งในพระบรมราชวังเป็นห้องพิพิธภัณฑ์และทำโรงราชรถซึ่งในเอกสารระบุว่า “เข้าใจว่าจะเสร็จได้ในปี จ.ศ.1250”(พ.ศ.2431) หากพิจารณาศักราชทั้งสองซึ่งมีเวลาห่างกันเพียงหนึ่งปี ประกอบกับการพิจารณาเงื่อนไขที่พอจะช่วยในการกำหนดอายุเอกสารแล้ว จะเห็นว่าเอกสารดังกล่าวน่าจะเขียนขึ้นในราวปี พ.ศ.2430 ซึ่งเป็นปีที่กรมพิพิธภัณฑ์ย้ายออกมาประจำการอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า) โดยใช้พื้นที่ในพระที่นั่งส่วนหน้า 3 องค์ในการจัดแสดงคือ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิสราวินิจชัย (ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร 2535 : 2; สงวน อินถง 2529 :172; จิรา จงกล 2510 :8; สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ 2509 : 83) ทั้งนี้พิจารณาจากข้อความที่กล่าวถึงการขนย้ายสิ่งของและราชรถจากพระบรมมหาราชวังไปยังพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งหากรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ย้ายกรมพิพิธภัณฑ์เมื่อ พ.ศ.2430 จริง ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงข้อความที่กล่าวว่า “เข้าใจว่าจะเสร็จได้ในปี จ.ศ.1250” นั้น แสดงถึงระยะเวลาที่ไม่ห่างไกลกันนักระหว่างเวลาที่เขียนเอกสารกับเวลาที่คาดว่า การขนย้ายสิ่งของและราชรถจะเสร็จสิ้น ดังนั้น เอกสารดังกล่าวน่าจะมีอายุของเอกสารอยู่ประมาณปี พ.ศ.2430-2531 ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

การตรวจสอบผู้เขียนหลักฐาน

การตรวจสอบในส่วนนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับการตรวจสอบอายุของหลักฐาน กล่าวคือ พบว่าเอกสารส่วนมากมีการระบุชื่อผู้เขียนหลักฐานไว้แทบทั้งสิ้น เช่น โดยปกติเอกสารกรมพิพิธภัณฑ์สมัยรัชกาลที่ 5 ที่เป็นหนังสือราชการออกจากกรมดังกล่าว ก็ต้องมี “พระผดุงสกุลกฤตย์” ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ เป็นผู้ลงนามในหนังสือเหล่านั้น หรือหากเป็นเอกสารราชบัณฑิตยสภาจำพวกจดหมายติดต่อกับหน่วยราชการอื่น ๆ สมัยรัชกาลที่ 7 ก็ย่อมปรากฏพระนาม สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ซึ่งทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้นเป็นผู้ลงพระนามอยู่เสมอ เป็นต้น ทั้งนี้นอกจากผู้วิจัยจะใช้วิธีการอ่านเอกสารซึ่งมีทั้งเอกสารตัวเขียนและตัวพิมพ์ดีดเพื่อให้

ทราบเนื้อความว่าผู้ใดทำการอย่างไรและเกี่ยวข้องกับหรืออ้างอิงถึงใครแล้ว ยังอาศัยลายมือชื่อ(ลายเซ็น)ที่ลงนามท้ายหนังสือราชการหรือเอกสารประเภทอื่นเพื่อให้แน่ใจว่าเป็นของบุคคลนั้นจริง ทั้งนี้ต้องนำองค์ประกอบอื่นมาร่วมพิจารณาด้วย เช่น หน่วยงานที่ออกหนังสือ ตลอดจนช่วงเวลาที่ยื่นออกหนังสือ(วัน เดือน ปี) เป็นต้น ในกรณีเช่นที่กล่าวมานี้หากเป็นพระนามหรือนามบุคคลที่มีบทบาทในกิจการพิพิธภัณฑสถานอยู่เสมอ อาทิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ พระผดุงสุลกฤตย์ หลวงบริบาลบุรีรักษ์ ที่แม้จะทรงลงพระนามหรือลงนามอย่างย่อ (เช่น ดำรง อนุชาติ ภาสกรวงศ์ วิสุทธิ ผดุงสุลกฤตย์ บริบาลบุรีรักษ์ ตามลำดับ) ก็สามารถทราบได้เพราะบุคคลดังกล่าวเหล่านั้นย่อมปรากฏในเอกสารชิ้นอื่น ๆ ที่นำมาเขียนขึ้นสถานภาพได้ นอกจากนี้หากมีลายพระนามหรือลายมือชื่อของบุคคลที่มีบทบาทในประวัติศาสตร์ก็พอจะทราบได้โดยอาศัยองค์ประกอบอื่นตลอดจนหลักฐานอื่นร่วมพิจารณาด้วย เช่น หากเป็นจดหมายกระทรวงการต่างประเทศ ที่มีการลงนามท้ายจดหมายว่า “เทวะวงศัวิโรปการ” ก็ย่อมหมายถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาเทวะวงศัวิโรปการ ผู้ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ.2428 – 2466 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ 2539 : 26 – 54) อีกกรณีหนึ่ง เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ พ.ศ.2469 ที่มีการลงนามท้ายจดหมายว่า “ไตรทศประพันธ์” ก็ย่อมหมายถึง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทวะวงศัวิโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น แม้แต่ชาวต่างประเทศที่ทำงานในหน่วยงานราชการระหว่างรัชกาลที่ 5-7 ก็สามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการเช่นเดียวกัน ทั้งนี้แม้ว่าการอ้างอิงถึงชาวต่างประเทศจะไม่มีมากนักแต่ก็จำเป็นต้องตรวจสอบด้วยเช่นกัน อาทิ เมื่อเอกสารกล่าวถึง “ว.ย.ยอนสัน” จึงต้องตรวจสอบว่าหมายถึงผู้ใด ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่ามีกรณี Mr. W.G. Johnson เป็นเจ้ากรมตรวจตำรา ในปี พ.ศ.2446 และในปี พ.ศ.2454 ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ(กระทรวงศึกษาธิการ 2507 : 152) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังได้พบอีกว่ามีเอกสารจำนวนมากโดยเฉพาะเอกสารราชการที่มักจะระบุบรรดาศักดิ์ ราชทินนาม ตลอดจนตำแหน่งทางราชการแทนชื่อผู้เขียนโดยตรง ประกอบกับมีบุคคลจำนวนหนึ่งที่เมื่อได้รับเลื่อนตำแหน่งก็มักจะเปลี่ยนบรรดาศักดิ์และราชทินนามไปด้วย ในทางกลับกัน ยังมีการเลื่อนบรรดาศักดิ์แก่บุคคลโดยคงใช้ราชทินนามเดิมไว้ก็มี เช่น เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร(ม.ร.ว.คลี สุทัศน์) มีลำดับบรรดาศักดิ์และราชทินนามเรียงตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้ พระวุฒิการบดี พระยาวุฒิการบดี และเจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร(ประยูร สิทธิพันธ์ 2520 : 181) หรือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์(พร บุนนาค) ก็มีลำดับบรรดาศักดิ์และราชทินนามเรียงตามลำดับก่อนหลัง ดังนี้ นายราชธานีขานูหาร พระยาภาสกรวงศ์ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ 2539 : 26 – 54)

ราชานุกาพ 2531 : 228 – 232) เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องตรวจสอบว่าบุคคลที่ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อย่างเช่น เสนาบดี ปลัดทูลฉลอง อธิบดี เจ้ากรม เป็นต้น มีวาระการดำรงตำแหน่งในช่วงระยะเวลาใด ด้วยเหตุนี้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในข้อมูลที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงต้องตรวจสอบองค์ประกอบเหล่านั้นให้ถี่ถ้วนเพื่อให้ทราบว่าบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ซึ่งมีการอ้างถึงในเอกสารที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ผู้ใด ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการระบุถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในช่วงปี พ.ศ.2440 ก็ย่อมหมายถึงเจ้าพระยาภาสกรวงศ์(พร บุนนาค) แต่หากเอกสารที่มีระยะเวลาในราวปี พ.ศ.2450 แล้วระบุถึงเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ย่อมหมายถึง เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร (ม.ร.ว.คัลี สุทัศน์) ในทำนองเดียวกัน หากมีการอ้างถึงปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการในช่วงปี พ.ศ.2440 ก็ย่อมหมายถึงพระยาอุฎการบดี ซึ่งต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น หรืออีกกรณีหนึ่งเมื่อมีการระบุตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ในปี พ.ศ.2450 ก็ย่อมหมายถึงพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์(ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2454 เป็นต้น (ดูรายชื่อเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ รวมทั้งรายชื่อปลัดทูลฉลองและปลัดกระทรวงธรรมการ ระหว่างปี พ.ศ.2435 – 2507 ใน กระทรวงศึกษาธิการ 2507 : 1108 – 1116)

จุดมุ่งหมายในการเขียนหลักฐาน

การทราบจุดประสงค์ในการเขียนหลักฐานเป็นสิ่งจำเป็นในการประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์(2525 : 109) กล่าวว่าไว้ว่า “การรู้จุดมุ่งหมายของหลักฐานจะช่วยในการตีความข้อสนเทศในหลักฐานนั้นได้ ข้อสนเทศที่ชวนงงหรือไม่กระจ่างชัดอาจเป็นที่เข้าใจได้ดี ถ้ารู้หลักฐานนั้นถูกเขียนหรือสร้างขึ้นเพื่ออะไร ข้อความที่ดูเผิน ๆ เหมือนเป็นการยกย่อง แต่แท้จริงอาจเป็นการเสียดสีก็ได้ หรือในทางกลับกันทั้งหมดนี้อาจเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อรู้ก่อนว่าหลักฐานนั้น ๆ มีจุดมุ่งหมายอะไร ความสำคัญของหลักฐานในแง่นี้ มีไม่น้อยไปกว่าการวิพากษ์หลักฐานเพื่อกำหนดอายุเลย ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์แทบจะใช้หลักฐานชิ้นหนึ่ง ๆ ไม่ได้ ถ้าไม่ทราบว่าหลักฐานนั้นมีจุดมุ่งหมายอะไร”

การจะเข้าใจจุดมุ่งหมายในการเขียนหลักฐานนั้นจำเป็นจะต้องอ่านเอกสารอย่างรอบคอบและครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารทางราชการที่มักจะปรากฏจุดมุ่งหมายอยู่ในข้อความแล้ว หรืออาจทราบได้จากรูปแบบการเขียน(นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 :110) กรณีเช่นนี้สามารถใช้ได้กับเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น จดหมายจากกรมพิพิธภัณฑท์ที่มีถึงกระทรวงธรรมการมักจะขึ้นต้นว่า “รายงานกรมพิพิธภัณฑท์เสนอต่อองบัญชาการขอได้นำ

สามารถจัดการให้ดีขึ้นได้ “...เอาฝรั่งเข้าจัด...” ฝ่ายพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์จึงได้แต่ทูลว่า “...จะนำไปกราบเรียนเจ้าคุณเสนาบดีดู จะได้ฟังบัญชาว่าจะโปรดอย่างไร...” อีกทั้งยังมีความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เพิ่มเติมอีกความว่า “เรื่องนี้เห็นควรจะอาสาเข้าไปว่าอย่างส่งไปให้มิวเซียมกรุงเก่า และเราจะรับจัดให้ดีและไม่ให้หาย ...และจะต้องทำการนั้นจริง ๆ มิฉะนั้นรับเข้าไปแล้วถ้าไม่ทำให้ได้จริงก็เสียไป” อย่างไรก็ตาม ในเอกสารดังกล่าวมิได้มีความเห็นหรือการสั่งการของเสนาบดีกระทรวงธรรมการแต่อย่างใด เข้าใจว่าจดหมายฉบับดังกล่าวมิได้ดำเนินการเสนอเสนาบดีกระทรวงธรรมการก็เป็นได้

ความหมายแฝงที่อยู่ในหลักฐานชิ้นนี้มีอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพิจารณาสภาพการพิพิธภัณฑสถานในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ

ประการแรก จดหมายดังกล่าวพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เขียนขึ้นภายหลังจากการเข้าเฝ้า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศรเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โดยมีจุดประสงค์เพื่อขอความคิดเห็นเกี่ยวกับกรณีที่เกิดขึ้นจากเจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เพราะขณะที่เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศรเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย อีกทั้งพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะตัดสินใจได้จึงต้องทูลเพียงว่า “...จะนำไปกราบเรียนเจ้าคุณเสนาบดีดู...” หากพิจารณาแล้วก็จะเห็นได้ว่าจดหมายดังกล่าวแสดงความวิตกกังวล “ภาพลักษณ์” ของกรมพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งในสายตาคณาบดีภายนอกกรมพิพิธภัณฑสถานไม่สามารถดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระดับที่น่าพอใจได้ ประกอบกับการที่เจ้านายหลายพระองค์ทรงปรารถนาในทำนองเดียวกันก็ย่อมเป็นสัญญาณแสดงว่าผู้บริหารกระทรวงธรรมการขณะนั้นจำเป็นต้องแก้ไขภาพลักษณ์ดังกล่าวอย่างจริงจัง

ประการที่สอง เท่าที่ผู้วิจัยสำรวจเนื้อหาของเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติในช่วงรัชกาลที่ 5 พบว่ามีกรณีสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานถูกขโมยไปถึง 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งแรก เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2444 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 7, พ.ศ.2444) และครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2452 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 33, พ.ศ.2452) โดยเฉพาะครั้งแรกซึ่งมีสิ่งของมีค่าจำพวกเครื่องทองรูปพรรณสูญหายไปจำนวนมาก ทั้งนี้สามารถติดตามของกลางคืนได้เพียงบางส่วน ทำให้กรมพิพิธภัณฑสถานต้องสอบสวนและตรวจสอบบัญชีสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานซึ่งก็ต้องพบกับความยุ่งยากเนื่องจากบัญชี

* หมายถึง เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ระหว่างปี พ.ศ.2445 - 2454

เอกสารทั้งช่วงที่พระองค์เจ้าไชยานุชิต ทรงว่ากรรมการพิพิธภัณฑ์ และช่วงที่เจ้าหมื่นศรีสรักษ์(เพ็ง บุนนาค) เป็นเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ ระบุรายละเอียดวัตถุพิพิธภัณฑ์ไม่ตรงกันนัก กรณีดังกล่าวส่งผลให้พิพิธภัณฑสถานถูกมองว่าเป็นสถานที่ที่ไม่ปลอดภัยนักในการเก็บรักษาวัตถุมีค่า แม้แต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพก็ยังมีพระราชดำริว่า “...ครั้งจะส่งกรมพิพิธภัณฑ์ก็กลัวจะหายเสียหายหมด เพราะเคยเสียหายมาก ทั้งเห็นว่าผู้รักษาก็ไม่เอาใจใส่...” อันแสดงให้เห็นว่ากรมพิพิธภัณฑ์ในขณะนั้นปฏิบัติหน้าที่ไม่ต้องพระราชดำริส่วนพระองค์ อาจเป็นไปได้ว่าทรงมีพระราโชบายส่วนพระองค์อยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อมีโอกาสที่ทรงจัดโบราณวัตถุในลักษณะพิพิธภัณฑสถานส่วนบุคคล(private collection) และอาจเป็นไปได้ดีกว่าทรงต้องการให้กรมพิพิธภัณฑ์จัดการเช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงจัดการที่ศาลาว่าการมหาดไทยและมณฑลอยุธยา เนื่องจากเนื้อหาของจดหมายดังกล่าวยังทำให้เข้าใจได้ว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพอาจจะไม่โปรดให้นำวัตถุสิ่งของที่ทรงสะสมไว้ไปเก็บรักษาที่สถานที่ที่ไม่อาจทรงควบคุมได้ก็เป็นได้

อีกกรณีหนึ่งเป็นพระนิพนธ์ใน ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล(2517 : 1-3) เรื่อง “แรกตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ” ซึ่งทรงเล่าความเป็นมาเมื่อเมื่อปี พ.ศ.2469 สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสภา และทรงดูแลกิจการของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครด้วยพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นการขอความร่วมมือจากพ่อค้าชาวต่างชาติในการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างในพระราชวังบรมสถานมงคล(วังหน้า) การเสด็จไปตรัสสอนหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (เป้วน อินทวงศ์)ทุกเช้า หรือแม้แต่การที่ทรงให้ยืมสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งเป็นของส่วนพระองค์จากวังวรดิศมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานดังกล่าว ขณะเดียวกัน ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ยังทรงมีส่วนร่วมในกิจการพิพิธภัณฑสถานด้วย กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพ มีพระราชดำริให้ทำร้านขายของซึ่งนอกจากจะขายสินค้าจากหัวเมืองต่าง ๆ แล้ว ยังโปรดให้ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุลทรงทำของว่างไปขายทุกสัปดาห์เพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศให้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

อย่างไรก็ตาม หลักฐานดังกล่าวยังมีเนื้อความที่แสดงถึงความท้อพระทัยของสมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาภาพ อยู่ประการหนึ่ง กล่าวคือ “...ตรัสขอไปยังกระทรวงธรรมการให้พานักเรียนชั้นใหญ่มาฟัง พระองค์ท่านจะทรงแสดงเองเป็นคนแรก ครั้นถึงวันเปิดปาฐกถาเข้าจริง พวกครูถามว่า จะต้องใช้เวลาฟังปาฐกถานานสักเท่าไร? ส่วนนักเรียนก็ไม่มีผู้ใดฟังจริงจัง กลายเป็นมาเล่นซ่อนหากันตามพระที่นั่ง เมื่อไม่ได้ผลก็เลยเลิกไปโดยปริยาย”(เพ็งอึ้ง : 2) นอกจากนี้ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ยังทรงตั้งความหวังต่อการปฏิบัติงานของ “คนรุ่นใหม่” ว่า “...ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าเราคนรุ่นใหม่เข้าใจพระประสงค์ของท่าน และทำตามได้จริงแล้ว คงจะได้เกียรติว่ามีความสามารถทำต่อผู้

มีชื่อเสียงได้ดี เพราะอย่างไรเราก็จะลบท่านออกจากบัญชีผู้ทำไว้ ไม่ได้แต่เฉพาะเมืองไทยเท่านั้น ในต่างประเทศเขารู้กันอยู่ทั่วถึง ...เมื่อลบท่านไม่ได้แล้ว เราก็จะใช้ท่านเสียเลย จะไม่ดีกว่าหรือ? อย่างน้อย ๆ โลกก็คงจะชมชมว่าเรารู้จักใช้คนเป็น! ขอพระสยามเทวาธิราช จงได้โปรดทรงดลใจ คนรุ่นใหม่ให้เดินตามทางที่ถูกต้องเถิด” (เฟิ่งอ้วง : 3)

สิ่งที่จะพิจารณาจุมุ่งหมายแฝงเร้นในหลักฐานชิ้นนี้ได้แก่ ข้อความข้างต้นที่ผู้วิจัยใช้ตัวอักษรหนา หลักฐานชิ้นนี้มีความแตกต่างจากจดหมายของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ที่นำเสนอมาก่อนหน้านี้ เพราะเป็นบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกครบรอบ 100 ปี กิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ซึ่งเป็นหนังสือที่ต้องการเผยแพร่สู่สาธารณะมากกว่าจดหมายของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ที่เป็นเพียงจดหมายที่ต้องการให้เสนาบติกระทรวงธรรมการทราบเท่านั้น ยิ่งเมื่อพิจารณาว่าแม้เนื้อความทั่วไปในบทความดังกล่าวจะเป็นการเล่าพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร แต่ข้อความตอนท้ายของบทความแสดงถึงความ “น้อยพระทัย” ของม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ที่ “คนรุ่นใหม่” อาจจะไม่เอาใจใส่หรือละเลยต่อสิ่งที่พระบิดาทรงทำไว้ ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงมีพระประสงค์ที่จะ “เตือน” ให้คนรุ่นใหม่ที่อาจทรงหมายถึงนักวิชาการ ข้าราชการหรือผู้บริหารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หวนพิจารณาพระราชกรณียกิจที่ “ลบไม่ได้” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทั้งนี้่าจะมีสาเหตุมาจากความเคลื่อนไหวของความคิดทางการเมืองในขณะนั้นถึงกับทรงเขียนว่า “...เมื่อลบท่านไม่ได้แล้ว เราก็จะใช้ท่านเสียเลย จะไม่ดีกว่าหรือ?...” อันแสดงว่าทรงพยายามสร้างเงื่อนไขว่าในเมื่อไม่สามารถลดความสำคัญของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ ก็สมควรที่คนรุ่นใหม่จะนำพากับพระราชประสงค์ของพระองค์เพื่อสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้มีความสมบูรณ์ การที่ท่านผู้ทรงเขียนบทความทรงใช้คำว่า “ใช้คนเป็น” ก็แสดงว่าทรงพยายามต่อรองกับฐานะที่กำลังถูกสั่นคลอนของพระบิดากับ “คนรุ่นใหม่” เหล่านั้น ยิ่งเมื่อพิจารณาข้อความตอนสุดท้ายที่อ้างอิงอานุกรภาพของพระสยามเทวาธิราชแล้ว ก็อาจเข้าใจได้ในแง่หนึ่งว่าเป็นภาวะที่ท่านผู้ทรงเขียนบทความน้อยพระทัยและแทบจะหมดความหวังในการเปลี่ยนแปลงความคิดดังกล่าว ในแง่กลับกัน ความหมายแฝงเร้นของข้อความดังกล่าวอาจหมายถึง กำลังทรงประชดประชัน “คนรุ่นใหม่” ด้วยการอ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แทนการประนีประนอมกันตามปกติที่บุคคลจะพึงทำต่อกันก็เป็นได้

ดังนั้นจากการนำวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์มาใช้กับเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ และหลักฐานอื่น ๆ ที่ใช้ในการวิจัยดังที่เสนอมาช่างต้น ทำให้เห็นได้ว่าหลักฐานที่นำมาพิจารณานั้นมีรายละเอียดและความซับซ้อนแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการกำหนดอายุ การตรวจสอบผู้เขียนหลักฐาน ตลอดจนการพิจารณาจุดมุ่งหมายในการเขียนหลักฐาน ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าหลักฐานแทบทุกชิ้นเขียนขึ้นโดยไม่คาดหวัง ในขณะที่นั้นว่าจะได้รับการนำกลับมาพิจารณาสถานภาพและพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่า “เงื่อนงำ” ต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมในขณะที่หลักฐานนั้นถูกเขียนขึ้น เพียงแต่เมื่อเวลาผ่านไปสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคม วัฒนธรรม ความคิด ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องก็เปลี่ยนไป ทำให้การจะจำลอง “ภาพ” ในอดีตขึ้นมาขึ้นจำเป็นจะต้องพิจารณาหลักฐานต่าง ๆ ให้ถี่ถ้วน เพื่อให้สามารถเข้าใจและใช้หลักฐานต่าง ๆ ในการรายงานข้อเท็จจริงได้อย่างถูกต้อง อย่างน้อยที่สุดการรู้ว่าหลักฐานนั้นถูกสร้างขึ้นเมื่อใด ก็ทำให้สามารถกำหนดได้ว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรืออ้างอิงในหลักฐานนั้น ๆ ควรจะอยู่ในช่วงใดภายใต้กรอบเวลาที่ศึกษา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการรู้เงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้เขียนหลักฐาน ตลอดจนจุดมุ่งหมายในการเขียนหลักฐาน ที่จะทำให้เราเข้าใจว่าหลักฐานนั้นเขียนขึ้นมาภายใต้บริบทใด และผู้เขียนอยู่ในฐานะที่จะรายงานความเป็นจริงได้มากน้อยเพียงใด เป็นต้น อนึ่ง ในขณะที่ “อ่าน” หรือพิจารณาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ผู้วิจัยจำเป็นจะต้องพิจารณาทั้งรูปแบบและเนื้อหาของหลักฐาน รวมถึงเงื่อนงำและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะช่วยให้สามารถเข้าใจหลักฐานนั้น ๆ ได้กระจ่างชัด ทั้งนี้ไม่ว่าหลักฐานใด ๆ ก็ตาม ผู้วิจัยต้องพิจารณาทั้งตัวหลักฐานและข้อสนเทศในหลักฐานไปพร้อมกัน เพียงแต่การนำเสนอในบทนี้เพื่อให้เห็นถึงลักษณะขั้นตอนพอสังเขปในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้มาซึ่งข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบและวิเคราะห์ได้ อันจะทำให้ผลการวิจัยซึ่งจะนำเสนอในบทต่อไปใกล้เคียงกับสภาพที่เป็นจริงในอดีตมากที่สุดตามหลักฐานที่มีอยู่

อนึ่ง หากจะกล่าวถึงขั้นตอนการค้นคว้าเอกสารและเรียบเรียงข้อมูลจนกระทั่งการนำมาวิเคราะห์และสรุปเป็นงานวิจัยชิ้นนี้แล้ว ผู้วิจัยใคร่ขอสรุปเป็นขั้นตอนอย่างสังเขปโดยลำดับดังนี้

1. การตรวจสอบเอกสารในบัญชีสำรวจเอกสารของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ขณะเดียวกันก็ค้นคว้าเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นต้น
2. เมื่อได้รายชื่อเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วก็ติดต่อขออ่านเอกสาร(หรือไมโครฟิล์ม แล้วแต่กรณี)

3. คัดลอกข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งในลักษณะของการสรุปใจความสำคัญ การคัดลอกข้อความตามต้นฉบับ(ในกรณีที่ต้องการนำข้อความนั้นนำไปอ้างอิง) และการขอทำสำเนาเอกสาร(หรือไมโครฟิล์ม)ที่มีความน่าสนใจ
4. นำข้อมูลที่ได้มารวบรวมและจัดประเภทตามขอบเขตของการศึกษา(ดูในภาคผนวก ค)
5. วิเคราะห์เนื้อหาตามขอบเขตของการศึกษา โดยพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการค้นคว้าจากเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
6. นำเสนอและแก้ไขปรับปรุงเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา
7. ดำเนินการสอบและนำเสนอการวิจัยในรูปแบบวิทยานิพนธ์

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการนำเสนอในบทที่แล้วจะเห็นได้ว่าการวิจัยนี้ใช้เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติจำนวน 183 ชิ้น เป็นหลักฐานหลักในการวิจัย ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยก็ได้ใช้หลักฐานอื่น ๆ เช่น หนังสือ บทความ งานวิจัย เป็นต้น มาประกอบเพื่อใช้ในการตรวจสอบและเสริมในสิ่งที่เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติอาจไม่ได้เก็บรวบรวมไว้ ดังนั้นในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และประมวลมาได้จากหลักฐานทั้งหมดที่ใช้ในการศึกษา

ลำดับแรก ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาของเอกสารหอจดหมายเหตุที่ใช้ในการวิจัยในเชิงปริมาณเพื่อให้เห็นถึงว่าเอกสารเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องใด เช่น อาคารสถานที่ งบประมาณ บุคลากร การจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑฯ เป็นต้น ทั้งนี้ปริมาณความเกี่ยวข้องในแต่ละเรื่องน่าจะเป็นสิ่งยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่าในขณะที่นั้นกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยมีการให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด ในทางกลับกัน การไม่ปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในประเด็นใดประเด็นหนึ่งก็มิได้เป็นการยืนยันว่าในขณะที่นั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานพิพิธภัณฑสถานไม่ให้ความสนใจต่อสิ่งเหล่านั้นเลย ลำดับถัดไป ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาของเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติและเอกสารอื่น ๆ ในเชิงคุณภาพ เพื่อให้เห็นถึงประเด็นสำคัญ ๆ ที่ส่งผลต่อพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในช่วงเวลาที่ศึกษา เช่น บุคลากร งบประมาณ การรักษาความปลอดภัย ตลอดจนการรับวัตถุเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น ลำดับสุดท้าย จะนำเสนอบทบาทของชนชั้นผู้นำสยามต่อพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากเนื้อหาของเอกสารที่ใช้ในการวิจัยอีกด้วย

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไปแล้วข้างต้นว่าการวิเคราะห์เชิงปริมาณจะทำให้เราทราบได้ว่า จากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติจำนวน 183 ชิ้น ซึ่งน่าจะเป็นตัวแทนสำหรับการอธิบาย “ภาพ” กิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5-7 ได้ในระดับหนึ่งนั้น มีกิจการใดบ้างที่มีความโดดเด่นมากกว่ากิจการอื่น ๆ อันน่าจะแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อกิจการที่มีปริมาณมากกว่าในขณะนั้นด้วย ดังจะเสนอเป็นตารางแสดงปริมาณเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานในแง่ต่าง ๆ ตามขอบเขตการวิจัยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ต่อไปนี้ ทั้งนี้การอภิปรายผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณจะกระทำไปพร้อมกับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพในตอนถัดไป

ตาราง 3 แสดงปริมาณเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานตามขอบเขตการวิจัย
เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน	ปรากฏอยู่ในเอกสารฯ ที่ใช้ในการวิจัย (ชิ้น) [*]
การเงินและงบประมาณ	89 (48.63 %)
การจัดการด้านอาคารสถานที่	73 (39.89 %)
การได้มาของวัตถุ(การขอยืม การรับบริจาค ฯลฯ)	46 (25.13 %)
การเข้าชมและการให้บริการ	28 (15.30 %)
บทบาทของชนชั้นผู้นำสยามที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาน	26 (14.20 %)
โครงสร้างและการพัฒนาบุคลากร	23 (12.56 %)
การนำวัตถุไปนอกพิพิธภัณฑ์สถาน(การให้ยืม การจำหน่ายออก ฯลฯ)	18 (9.83 %)
การรักษาความปลอดภัย	10 (5.46 %)
การจัดแบ่งประเภทวัตถุพิพิธภัณฑ์	10 (5.46 %)
นโยบาย แผนการจัดการและการบริหาร	7 (3.82 %)
การบันทึกและการทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์	7 (3.82 %)
อุปกรณ์และองค์ประกอบการจัดแสดง	7 (3.82 %)
การประกาศแจ้งข่าวพิพิธภัณฑ์สถาน(การประชาสัมพันธ์)	7 (3.82 %)
กำเนิด สังกัดและฐานะทางกฎหมาย	5 (2.73 %)
การซ่อมสงวนรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์	5 (2.73 %)
การเก็บรักษา การเคลื่อนย้ายและการบรรจุหีบห่อ	4 (2.18 %)
การจัดกิจกรรม	4 (2.18 %)
กลวิธีการนำเสนอ	4 (2.18 %)
ความร่วมมือกับหน่วยงานพิพิธภัณฑ์สถานอื่น ๆ	2 (1.09 %)

* เอกสารชิ้นหนึ่ง ๆ อาจมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน ได้มากกว่าหนึ่งกิจการก็ได้ เช่น รายงานประจำปีย่อมมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ งบประมาณ อาคารสถานที่ บุคลากร ตลอดจน การจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น อนึ่ง เลขร้อยละที่ใส่ไว้ในวงเล็บนั้นคิดจากจำนวนเอกสารหรือจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ทั้งสิ้น 183 ชิ้น

ตาราง 3 แสดงปริมาณเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานตามขอบเขตการวิจัย
เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย (ต่อ)

กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน	ปรากฏอยู่ในเอกสารฯ ที่ใช้ในการวิจัย (ชิ้น)*
การออกแบบนิทรรศการ	1 (0.54 %)
การควบคุมสภาพแวดล้อมของวัตถุพิพิธภัณฑ์	0 (0.00 %)

กิจการพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 5 – 7

จากตารางที่นำเสนอมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากิจการพิพิธภัณฑ์สถานที่มีปริมาณปรากฏอยู่ในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยมากที่สุดก็คือ การเงินและงบประมาณ หากพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่ากิจการพิพิธภัณฑ์สถานต้องใช้จ่ายเงินจำนวนไม่น้อยในการจัดการแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดการด้านอาคารสถานที่ การจัดการด้านบุคลากร รวมถึงการจัดการในเรื่องวัตถุพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ตาม การที่มีเรื่องการใช้จ่ายเงินมาเกี่ยวข้องเช่นนี้มิได้หมายความว่าพิพิธภัณฑ์สถานได้รับงบประมาณจำนวนมากเสมอไป ในทางกลับกัน หากพิจารณาเนื้อหาเอกสารชั้นต้นที่ใช้ในการวิจัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมพิพิธภัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 เปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครในสมัยรัชกาลที่ 7 แสดงให้เห็นความแตกต่างทั้งในด้านงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรและวิธีการจัดการด้านการเงินและงบประมาณของหน่วยงานทั้งสอง ซึ่งจะอภิปรายต่อไป

ในการวิจัยนี้จะอภิปรายประเด็นสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 5 - 7 รวมทั้งเรื่องการเงินและงบประมาณข้างต้นด้วย โดยประมวลมาจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ประกอบกับหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อนึ่ง แม้ว่ากิจการพิพิธภัณฑ์สถานบางเรื่องจะมีปริมาณปรากฏในเอกสารที่ใช้ในการวิจัยไม่มากนัก เช่น การรักษาความปลอดภัย การจัดแบ่งประเภทของวัตถุพิพิธภัณฑ์ อุปกรณ์และองค์ประกอบการจัดแสดง การบันทึกและทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์ การซ่อมสงวนรักษา การออกแบบนิทรรศการ เป็นต้น แต่กลับมีความสำคัญต่อการพิจารณาภาพรวมของกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาดังกล่าวไม่น้อยไปกว่า

* เอกสารชิ้นหนึ่ง ๆ อาจมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานได้มากกว่าหนึ่งกิจการก็ได้ เช่น รายงานประจำปีย่อมมีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ งบประมาณ อาคารสถานที่ บุคลากร ตลอดจน การจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น อนึ่ง เลขร้อยละที่ใส่ไว้ในวงเล็บนั้นคิดจากจำนวนเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ทั้งสิ้น 183 ชิ้น

กิจการพิพิธภัณฑสถานที่มีปริมาณมากกว่า เพราะอาจไปสู่การอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้มีการให้ความสำคัญกับกิจการเหล่านั้นน้อยกว่ากิจการอื่น ๆ

บุคลากรพิพิธภัณฑสถาน

โครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 -7 นับว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ปริมาณบุคลากร การกำหนดประเภทและหน้าที่ของบุคลากรแต่ละฝ่าย ทั้งนี้จะได้แสดงตารางสรุปโครงสร้างบุคลากรในช่วงต่าง ๆ ตามหลักฐานอ้างอิงที่ได้ให้ไว้ประกอบตารางเหล่านั้น

ตาราง 4 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2428 (จีน อยู่ดี 2517 : 9)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
อธิบดี	- (ยังไม่มี)
กुरुเตอร์	1
ออฟฟิศเซอร์(พนักงาน)ที่ 1	1
แทนออฟฟิศเซอร์(พนักงาน)ที่ 1	1
แทนออฟฟิศเซอร์(พนักงาน)ที่ 2	1
พนักงาน	32
เสมียน	2
บ็อยและคนใช้	2

ตาราง 5 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2432 (จีน อยู่ดี 2517 : 9)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
อธิบดี**	1
กुरुเตอร์ที่ 1	1
กुरुเตอร์ที่ 2	1

* ตำแหน่งแทนออฟฟิศเซอร์ทั้งสองอัตราถูกยุบเลิกเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2430 (จีน อยู่ดี 2517 : 9)

** เปลี่ยนเป็นตำแหน่งผู้บัญชาการ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2432 (เพ็งอ้าง : 9)

ตาราง 5 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2432 (ต่อ)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
พนักงานที่ 1	2
พนักงานที่ 2	4
พนักงาน	40
เสมียน	2
บ็อย	1
กุลี	2
พนักงานตัดหญ้า	4
ช่างปั้น	1
ช่างไม้	1

ตาราง 6 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2440 (จีน อยู่ดี 2517 : 22)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
เจ้ากรม	1
นายเวร	1
เสมียน	1
พนักงาน	5
คนงาน	4
ผู้เก็บหาสิ่งของ	1
คนเฝ้ายาม	2
พันโรง	1
ผู้แนะนำทางวิชา	1

ตาราง 7 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2445 (จีน อยู่ดี 2517 : 22)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
นายเวร	1
เสมียน	1
พนักงาน	5
คนงานโทภายใน	3
ผู้ทำสัตว์และซ่อมสัตว์	1
คนเฝ้าขาม	2
คนงานภายนอกและช่วยรักษาขาม	3

ตาราง 8 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2455 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 45, ธ.ค. 2454)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
เจ้ากรม	1
รองเวร	1
ผู้รักษาการชั้น 2	1
เสมียนชั้น 2	1
ผู้รักษาสถา	7
คนงาน	2

ตาราง 9 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถาน(นางพนักงาน) เมื่อปี พ.ศ.2469 (หจข. ศธ 0701.701 เพิ่ม 17, พ.ย. – ก.พ. 2569)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
พนักงานชั้น 1	2
พนักงานชั้น 2	5
พนักงานชั้น 3	8

ตาราง 10 แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2472 (هجข. ศข 0701.7.1 เพิ่ม 69, มี.ค. 2472)

ตำแหน่ง	จำนวน(อัตรา)
ภัณฑารักษ์ (เทียบชั้นปลัดกรม)	1
รองภัณฑารักษ์ (เทียบชั้นนายเวร)	2
ผู้ช่วยภัณฑารักษ์ (เทียบชั้นรองนายเวร)	3
พนักงานร้านขายของ (เทียบชั้นเสมียนโท)	1
นักการและนางงาน	1
พนักงานคลัง	1
ภารโรง	1
นางพนักงานนายหมวด	3
นางพนักงานชั้น 1	4
นางพนักงานสามัญ	6
นางพนักงานสำรอง	3
ช่างไม้	2
ช่างสลักและช่างไฟฟ้า	1
ช่างเขียนและช่างแกะ	1
ช่างรักและช่างปั้น	1
คนสวนและคนงาน	6

จากโครงสร้างที่นำเสนอมาจะเห็นได้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละช่วงเวลา เช่น อธิบดี เจ้ากรม ภัณฑารักษ์ พนักงาน นางพนักงาน ผู้แนะนำทางวิชา ผู้ทำสัตว์และซ่อมสัตว์ เป็นต้น ตำแหน่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการกำหนดหน้าที่ให้ผู้ปฏิบัติแต่ละตำแหน่ง และย่อมแสดงถึงภารกิจของพิพิธภัณฑสถานในแต่ละช่วงเวลาด้วย

ตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดของกรมพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ อธิบดี ผู้บัญชาการ และ เจ้ากรม แม้จะมีความแตกต่างในการเรียกชื่อตำแหน่งดังกล่าว แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือตำแหน่งเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นถึง “สถานภาพ” ของกรมพิพิธภัณฑสถานด้วย กล่าวคือ ในตาราง 4 ซึ่ง

* ตำแหน่งคนสวน ช่าง ไม้ ช่างเขียนและช่างสลักเป็นตำแหน่งที่จ้างใช้งานครั้งเดียว

แสดงโครงสร้างบุคลากรพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2428 ซึ่งขณะนั้นพิพิธภัณฑสถานยังอยู่ในพระบรมมหาราชวัง จึงยังไม่มีตำแหน่งผู้บริหารอย่างอธิบดี หรือเจ้ากรมเป็นผู้ดูแลซึ่งในเอกสารทอดค้อมเหตุแห่งชาติ เรื่อง “เปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตแลกรมพิพิธภัณฑ” (หจข. ศร 1 เพิ่ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช) และเรื่อง “กรมศึกษาธิการ, ราชการในมิวเซียม”(หนังสือราชการ ร.ศ.109) (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 12, พ.ย. 2433 – พ.ย. 2436) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานก่อนการย้ายออกมายังพระราชวังบวรสถานมงคลว่าเป็นกรมฝักขึ้นอยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก มี “กูเรเตอร์” เป็นผู้รักษา 1 นาย กับพนักงานอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นทหารที่แบ่งจากกรมทหารมหาดเล็กให้ไปดูแลกิจการพิพิธภัณฑสถาน ส่วนในตาราง 5 เมื่อ พ.ศ.2430 พพิธภัณฑสถานย้ายออกมาจากพระบรมมหาราชวัง รัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาติศรมหิป(ขณะนั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ) ทรงเป็นอธิบดีกรมพิพิธภัณฑเมื่อเดือน 4 ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ.1250(พ.ศ.2431) อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้จะมีสถานที่ทำการอย่างเป็นทางการแล้ว แต่จำนวนพนักงานและอัตราตำแหน่งก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เพียงแต่มีการตั้ง “อธิบดี” เป็นหัวหน้าหน่วยงานขึ้นมาเท่านั้น(หจข. ศร 1 เพิ่ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช) นอกจากนี้ตามระบบมูลนายที่ไพร่ทุกคนต้องมีสังกัดกรมกองที่ชัดเจนนั้น ปรากฏว่าพนักงานกรมพิพิธภัณฑบางคนยังเป็นคน “ข้อมือขาว” กล่าวคือ ยังไม่ได้รับการสักเลข เพราะเดิมกรมพิพิธภัณฑใช้ทหารจากกรมมหาดเล็กมาดูแล จึงไม่ต้องสักข้อมือและไม่ต้องรับตัวคุ้มสัก แต่เมื่อตั้งกรมยุทธนาธิการ(กระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน) ทำให้ต้องแยกพิพิธภัณฑสถานออกมาเพราะกิจการแบบพลเรือน ครั้นอธิบดีกรมพิพิธภัณฑทรงจัดหาคนอื่นมาเป็นพนักงานเพิ่มเติมเนื่องจากเป็นกรมตั้งใหม่ทำให้บุคคลที่จัดหาเพิ่มนั้นยังไม่ได้รับการสักเลขบอกสังกัด(หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 12, พ.ย.2433 – พ.ย. 2436) อนึ่ง ต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ.2435 ได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งผู้บริหารพิพิธภัณฑสถานจากอธิบดีเป็น “ผู้บัญชาการ” (ชิน อยู่ดี 2517 : 10) ทั้งนี้คงเป็นเพราะมีการโอนกิจการของกรมพิพิธภัณฑไปอยู่ในความดูแลของกรมศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2433 (หจข. ร.5 บ 11 เพิ่ม 12, พ.ย. 2433 – พ.ย. 2436) ซึ่งเหตุผลของการโอนย้ายดังกล่าวนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(ขณะนั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และทรงว่าการกรมศึกษาธิการ) ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ด้วยเรื่องที่สืบเนื่องมาจากการที่พนักงานกรมพิพิธภัณฑยังไม่มีสังกัดแน่ชัด ตามหนังสือกราบบังคมทูลนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงหารือกับอธิบดีกรมพิพิธภัณฑแล้วว่าควรเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งระหว่างทำให้พนักงานกรมพิพิธภัณฑรับตัวคุ้มสักขึ้นสังกัดกรมพิพิธภัณฑ หรือการให้โอนกิจการกรมพิพิธภัณฑมาขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการเช่นเดียวกับกรมพยาบาลในขณะนั้น โดยการเบิกจ่ายงบประมาณก็ทำต่อกรมศึกษาธิการเพราะเป็นกรมใหญ่ที่ดูแลกรมเล็กในสังกัด ซึ่งอธิบดีกรม

พิพิธภัณฑท์ที่ทรงเห็นด้วยกับวิธีหลัง ดังนั้นจึงนับเป็นสาเหตุของการโอนย้ายสังกัดกรมพิพิธภัณฑท์ และเป็นการกำหนดสถานภาพของกรมพิพิธภัณฑท์นับแต่นั้นมาดังจะได้อภิปรายต่อไปข้างหน้า

ครั้นถึงปี พ.ศ.2437 รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์(เพ็ง บุนนาค) ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑท์ แทนกรมหมื่นพงศาติศรมหิป แต่หลังจากนั้น 5 ปี เจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ก็ได้ถวายบังคมลาออกเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2442 เนื่องจากมีหนี้สินทำให้เสียชื่อเสียงและไม่อาจปฏิบัติราชการได้(หจข. 5.5 บ 11 แฟ้ม 14, ม.ค. 2442) ทำให้กระทรวงธรรมการโอนกิจการกรมพิพิธภัณฑท์ตลอดจนวัตถุพิพิธภัณฑท์ทั้งหมดมาไว้เป็นส่วนหนึ่งของกองบัญชาการ กรมกลาง แต่ให้คงชื่อกรมพิพิธภัณฑท์ไว้เช่นเดิม พร้อมกันนั้นก็ให้พระผดุงสุตลกกฤตย์^{*} ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการเป็นเจ้าหน้าที่ดูแล (หจข., เพ็งอ้าง และ ชินอยู่ดี 2517 : 21)

ความแตกต่างระหว่าง “อธิบดี” กับ “เจ้ากรม” สะท้อนให้เห็นถึงฐานะของหน่วยงาน กล่าวคือ กรมเล็กที่สังกัดหรืออยู่ในความดูแลของกรมใหญ่(เทียบกับปัจจุบันคือหน่วยงานที่เรียกว่า “กอง”) จะมีหัวหน้าหน่วยงานคือ “เจ้ากรม”(เทียบเท่ากับ หัวหน้ากอง หรือ ผู้อำนวยการกอง ในปัจจุบัน) ส่วนกรมใหญ่(เทียบเท่า “กรม” ในปัจจุบัน)จะมีหัวหน้าหน่วยงานคือ “อธิบดี” (จางทองประเสริฐ 2537 : 10)

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกตำแหน่งผู้บริหารของกรมพิพิธภัณฑท์จึงสะท้อนให้เห็นสถานภาพของกรมดังกล่าวได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ก่อนหน้าที่กรมพิพิธภัณฑท์จะโอนไปอยู่ในความดูแลของกรมศึกษาธิการ มีหัวหน้ากรมเป็น “อธิบดี” แต่หลังจากการโอนย้ายแล้วชื่อหัวหน้ากรมก็เปลี่ยนเป็น “ผู้บัญชาการ” และ “เจ้ากรม” ในที่สุด อันแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจาก “กรม” ที่มีฐานะเป็นหน่วยงานที่มีฐานะรองจากกระทรวงธรรมการ เป็น “กรม” ที่เทียบเท่ากับ “กอง” หนึ่งในสังกัดกรมศึกษาธิการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ลาออกจากราชการเมื่อปี พ.ศ.2442 และมีการโอนกิจการกรมพิพิธภัณฑท์ซึ่งถูกมองว่าเป็นเสมือน “...สิ่งของพัสดุทั้งหลาย...”(หจข. 5.5 บ 11 แฟ้ม 14, ม.ค. 2442) มาอยู่ในความดูแลของกองบัญชาการ กรมกลาง

* ชิน อยู่ดี(2517 : 21) และ กองพิพิธภัณฑท์สถานแห่งชาติ(กรมศิลปากร 2535 : 2) ให้ชื่อตำแหน่งนี้ว่า “พระยาผดุงสุตลกกฤตย์” อย่างไรก็ตาม เท่าที่ผู้วิจัยสำรวจเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยไม่ปรากฏบรรดาศักดิ์ดังกล่าวแต่อย่างใด ขณะเดียวกันผู้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑท์ต่อจากเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารหอจดหมายเหตุฯ ได้แก่ “พระผดุงสุตลกกฤตย์” ซึ่งน่าจะเป็นการขึ้นชั้นถึงผู้ดำรงตำแหน่งบริหารสูงสุดของกรมพิพิธภัณฑท์ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ในระดับหนึ่ง

กระทรวงธรรมการ ก็ยังเป็นการขำถึงสถานภาพของกรมพิพิธภัณฑท์ว่าเป็นเพียง “กอง” ที่มีชื่อเรียกว่า “กรม” เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ชื่อเรียกหัวหน้าหน่วยงานจึงเป็น “เจ้ากรม” ตามที่ดังกล่าวมาแล้ว อนึ่งจะสังเกตได้ว่าเมื่อโอนกิจการพิพิธภัณฑสถานไปขึ้นอยู่กับราชบัณฑิตยสภาตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 ตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑท์ก็เป็นอันยกเลิกไปด้วย ขณะเดียวกันก็มีตำแหน่งหัวหน้าหน่วยงานที่เรียกว่า “ภัณฑารักษ์” แทน ดังจะเห็นได้จากชื่อตำแหน่งของ มหาเสวกตรี ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ซึ่งทรงเป็นภัณฑารักษ์ พระองค์แรกของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับบุคลากรพิพิธภัณฑสถานลำดับต่อไปได้แก่ “ผู้แนะนำทางวิชา” ซึ่งน่าจะเทียบเท่ากับที่ปรึกษาทางวิชาการในปัจจุบัน เท่าที่พบในเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยมีอยู่ตำแหน่งเดียวตาม ตาราง 6 (พ.ศ.2440) อันเป็นช่วงที่เจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑท์ โดยที่ผู้แนะนำทางวิชาและทำบัญชีสิ่งของต่าง ๆ ในขณะนั้นคือ ร้อยโท สแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์(Lieutenant Stanley S. Flower) (จีน อยู่ดี 2517 : 7) บุคคลผู้นี้เป็นอดีต นายร้อยโทประจำกองทัพอังกฤษ และเป็นบุตรชายคนโตของ เซอร์ วิลเลียม ฟลาวเวอร์(Sir William Flower) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑท์ธรรมชาติวิทยา (South Kensington Natural History Museum) ที่กรุงลอนดอน ทั้งนี้เมื่อปี พ.ศ.2439 เจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ซึ่งตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ) ขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ (กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ) ไปยุโรปเพื่อดูกิจการพิพิธภัณฑสถานและจะได้นำประสบการณ์ที่ได้กลับมาปรับปรุงกรมพิพิธภัณฑท์ต่อไปนั้น นอกจากจะได้ชมพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ในยุโรป ไม่ว่าจะเป็นเยอรมัน อิตาลี และฝรั่งเศส แล้ว ยังได้เข้าชมกิจการของพิพิธภัณฑสถานที่เซอร์ วิลเลียม ฟลาวเวอร์เป็นผู้อำนวยการอยู่ด้วย ซึ่งเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์เขียนไว้ในหนังสือทูลเกล้าฯ เสนอรายงานไว้ว่า “...แสดงสัตว์บก สัตว์น้ำ นก หอยและหินแร่ต่าง ๆ ...มีการจัดระเบียบสิ่งของดีมาก...” (หจข. ร.5 บ 11 เพิ่ม 10, ก.พ. 2436 – ต.ค. 2442) พร้อมกันนี้เข้าใจว่าเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ คงได้ติดต่อร้อยโท ฟลาวเวอร์ตั้งแต่ครั้งนั้น เพราะในหนังสือกราบบังคมทูลของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (เจ้าพระยาภาสกรวงษ์) ที่ถวายไปพร้อมกับหนังสือของเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ก็ระบุว่าได้มีการจัดหาผู้

* พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ.2469 กำหนดว่า “พนักงานรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น ให้มีตำแหน่งภัณฑารักษ์ ผู้จัดการเป็นหัวหน้าคน 1 และมีข้าราชการชั้นรองลงไปตามสมควร ส่วนสังกัดขึ้นในราชบัณฑิตยสภา ระเบียบตำแหน่งหน้าที่ให้จัดอนุโลมตามกระทรวงราชการพลเรือน”(หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 5, ธ.ค. – มี.ค. 2469 และ จิรา จงกมล 2532 : 54)

* เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ.2440 ได้ทรงพบกับ เซอร์ วิลเลียม ฟลาวเวอร์ที่พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวด้วย (ดูรายละเอียดใน พระยาศรีสมเด็จ 2516 : 223 – 225)

ผู้เชี่ยวชาญมาทำงานกับกรมพิพิธภัณฑ์ โดยกราบบังคมทูลขอพระราชทานเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้ จำนวน 400 ปอนด์ (หงษ. : เพิ่งอ้าง) ทั้งนี้กรมพิพิธภัณฑ์โดยเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้ทำสัญญาว่าจ้างกันตั้งแต่ครั้งอยู่ที่ประเทศอังกฤษแล้ว โดยตกลงจะจ้างร้อยโทฟลาวเวอร์ในตำแหน่ง “พนักงานทางวิชา” ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2440 มีกำหนด 3 ปี และจะได้รับเงินปีเป็นเงินบาทในอัตราเทียบเท่ากับ 240 ปอนด์ต่อปี อีกทั้งรัฐบาลสยามจะเป็นผู้จัดหาบ้านเปล่าให้เป็นที่อาศัยโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าหรือภาษีใด ๆ (หงษ. ร.5 บ 9 เพิ่ม 23, ต.ค. 2440) ซึ่งเมื่อทูลเกล้าฯ เสนอสัญญาดังกล่าวแล้ว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริว่า “...คนที่จ้างมานี้เห็นว่าจะดี สัญญาก็เป็นอันได้ตกลงกันมาแล้ว เงินก็เข้าใจว่าในงบประมาณมีพอ ยังแต่เรื่องค่าโดยสถานฤจะมีอื่น ๆ บรรดาในเรื่องเงิน ให้เจ้าพระยาภาสพุดกับเจ้าพนักงานกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ สัญญาฉบับนี้เป็นอนุญาติให้ใช้ได้...”(หงษ. เพิ่งอ้าง) อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานว่าในระหว่างที่ ร้อยโท ฟลาวเวอร์ ปฏิบัติหน้าที่อยู่นั้นได้กระทำอะไรบ้าง มีแต่เพียงข้อมูลว่าได้ทำบัญชี “แคตตาล็อก” ต่อจากบัญชีวัตถุสิ่งของที่นายเฮนรี อลาบาสเตอร์ (Mr. Henry Alabaster) และ ดร.ฮาเซ (Dr. Hasse) ทำไว้ก่อนหน้านี้ (ชิน อยู่ดี 2517 : 7) อีกทั้งยังนำเสนออีกว่า ร้อยโท ฟลาวเวอร์ คงจะไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อยู่จนครบสัญญา เพราะในปี พ.ศ.2442 ซึ่งเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ลาออกจากราชการและมีการโอนย้ายกรมพิพิธภัณฑ์ไปอยู่ในความดูแลของกองบัญชาการ กรมกลาง นั้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เห็นว่า “...บัญชีแคตตาล็อกต่าง ๆ แต่ครั้ง นายอลาบาสเตอร์ ดอกเตอร์ฮาเซ และมิสเตอร์เฟลาเวอร์ ก็ยังทำไม่เสร็จ...” แสดงว่า ร้อยโท ฟลาวเวอร์ คงจะออกจากราชการไปก่อนปี พ.ศ.2442 แต่ทว่าไม่ปรากฏหลักฐานแสดงถึงสาเหตุดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 กระทรวงธรรมการยังได้มีคำสั่งให้ “มิสเตอร์ ว.ย.ยอนสัน”(Mr. W.G. Johnson) ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้ากรมตรวจตำรา ทำหน้าที่เป็น “หัวหน้าในกรมพิพิธภัณฑ์” อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย(หงษ. ศธ 5 เพิ่ม 34, มิ.ย. 2452) ทั้งนี้เนื่องมาจากเกิดการลักขโมยสิ่งของที่พระที่นั่งสิวโมกษพิมานในกรมพิพิธภัณฑ์เมื่อวันที่ 18 พ.ค. 2452 ขณะนั้นยังดำเนินการสอบสวนพนักงานและแขกยามที่เฝ้ารักษาการอยู่ (หงษ. ศธ 5 เพิ่ม 33, พ.ค. – พ.ย. 2452) เข้าใจว่ากระทรวงธรรมการคงจะต้องการให้เกิดความเรียบร้อยในการปฏิบัติงานขึ้นจึงได้มอบหมายให้เจ้ากรมตรวจตำราทำหน้าที่ดังกล่าว

อีกบุคคลหนึ่งที่แม้จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานโดยตรง ได้แก่ มร. ซี. โบเดน กลอสส์(Mr. C. Boden Kloss) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสัตววิทยาและคหวิทยาในคาบสมุทรมลายู ขณะนั้นกำลังจะหมดสัญญาว่าจ้างกับรัฐเยอรมันในการดูแลสวนพฤกษศาสตร์ที่สิงคโปร์ ได้เสนอตัวเป็นผู้ “ดูแล” กรมพิพิธภัณฑ์เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2448 ทั้งนี้นำเสนอว่ากระทรวงธรรม

การมีความเห็นด้วยในการพัฒนากรมพิพิธภัณฑฯ ให้มีชื่อเสียงทัดเทียมกับพิพิธภัณฑสถานอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย พม่าและมลายู แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย เพราะเกรงว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะไม่อนุญาต ในที่สุดก็ต้องบอกปฏิเสธไป แม้ว่า มร.คลอสส์ จะไม่ได้มาปฏิบัติงานตามที่เสนอมานี้ แต่กรณีเช่นนี้ก็นับว่ามีความสำคัญในระดับหนึ่งเกี่ยวกับความพยายามที่จะพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถานของผู้บริหารกระทรวงธรรมการ^{*}

นอกจากนี้ยังมีบุคลากรพิพิธภัณฑสถานอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจได้แก่ ตำแหน่ง “นางพนักงาน” ซึ่งปรากฏครั้งแรกในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “เงินเดือนนางพนักงาน” (หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 17, พ.ย. – ก.พ. 2469) ซึ่งเป็นบัญชีเงินเดือนนางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พร้อมรายชื่อ เงินเดือนและสถานที่ประจำการ ประจำเดือนพฤศจิกายน 2469 ซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 11 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2469 (หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 17, พ.ย. – ก.พ. 2469)

ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	เงินเดือน(บาท)	ประจำการที่
น.ส.สำเนียง เสนีวงศ์ อรุชยา	พนักงาน ชั้น 1	12	พระที่นั่งปรีชฎางคภิมุข พระที่นั่งอุดรภิมุข และพระที่นั่งปจิมภิมุข
นางแลถ่ม นวลแสง	“	12	พระที่นั่งภิมุขมณฑลเจียร พระที่นั่งบูรพาภิมุข และพระที่นั่งทักษิณาภิมุข
น.ส.หนอม คงประภัสร์	พนักงาน ชั้น 2	11	พระที่นั่งบูรพาภิมุข
น.ส.สังเวียน กล่อมบุญเกื้อ	“	11	พระที่นั่งอิสราวินิจลย์และมุขกระสัน
นางทองเขียว อยู่ยี่น	“	11	พระที่นั่งอิสเรศราชานุสรณ์
นางทองอยู่ แยมบัณชร	“	11	พระที่นั่งอุดรภิมุข

^{*} ผู้วิจัยได้สำรวจพบว่าหนังสือที่ มร.คลอสส์เป็นผู้แต่งไว้ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1903(พ.ศ.2446) อันเป็นช่วงเวลา ก่อนหน้าที่เขาจะเสนอตัวเป็นผู้ดูแลกรมพิพิธภัณฑฯ ได้แก่ หนังสือเรื่อง *In the Andamans and Nicobars : Adventures in Ethnology and Natural History*

ตาราง 11 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2469 (ต่อ)

น.ส.แถม จุลดิกล	พนักงาน ชั้น 3	10	มุขโถง และพระที่นั่งปริศ ฎางคภิมุข
น.ส.ลิ้ม สุกัณห์เทศ	“	10	พระที่นั่งสวนตพิमान
น.ส.เมี้ยน บุตรเพชร	“	10	พระที่นั่งปัจฉิมาภิมุข
น.ส.เหลือ สายแสง	“	10	พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ
ม.ล.พิศ ปราโมท ณ ออยุธยา	“	10	พระที่นั่งพรหมเมศราดา
นางอบ มงคลนาวัน	“	10	มุขกระสันและพระที่นั่งอิส ราวินิจัย
นางเชื้อ นवलแสง	“	10	พระที่นั่งทักษิณาภิมุข
นางเลี่ยม วัฒนะพิมล	“	10	พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และ มีหน้าที่ในการต้อนรับและ รักษาความสะอาด

อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานที่แสดงถึงสาเหตุที่มีการจ้างนางพนักงานในลักษณะดังกล่าว อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ระบุว่าก่อนหน้านี้มีตำแหน่งนางพนักงานหรือไม่ ขณะเดียวกันเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติอีกหลายชิ้นระหว่างปี พ.ศ.2470 – 2472 ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับนางพนักงาน ไม่ว่าจะเป็น การรับบุคคลเข้าทำงาน การให้บุคคลออกจากตำแหน่ง การเลื่อนตำแหน่ง รวมถึงการลงโทษเมื่อเกิดความผิดในหน้าที่ขึ้นมา เช่น เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “เปลี่ยนแปลงและบรรจุเจ้าพนักงานและนางพนักงานและอัตราเงินเดือนนางพนักงาน” (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 40, เม.ย. 2470 – มิ.ย. 2472) มีตัวอย่างดังนี้

วันที่ 22 เม.ย. 2470

ปลด นางเชื้อ นवलแสง ให้ น.ส.ห้วน สมศิริ เป็นนางพนักงาน

วันที่ 22 ต.ค. 2470

น.ส.บุญชู ประจำพระที่นั่งอิสราวินิจัย ขาดราชการ 1 วัน แต่แก้งลงชื่อแทนนางพนักงานทุกคน จึงปรับลดเงินเดือน ต.ค. 2470 เป็นเงิน 1 บาท

* นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มนางพนักงานสำหรับประจำห้องจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานในพระที่นั่งพรหมเมศราดา(ชั้นล่าง)อีก 1 คนคือ น.ส.ทองพูน ผลโสภา ตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 2469 โดยได้รับเงินเดือน ๆ ละ 10 บาท (หจข. เพิ่งอ้าง)

- วันที่ 23 พ.ค. 2471 บรรจุน.ส.จำเนียร และ น.ส.เอื้อน คราประยูร เป็นนางพนักงาน
- วันที่ 24 ต.ค. 2471 น.ส.หวัน น.ส.ปลั่ง และน.ส.แจ่มจันทร์ ชัดคำสังหลายคราว ตัดเงินเดือน 1 บาททุกคน
- วันที่ 25 ต.ค. 2471 น.ส.ทองพูน ผลโอกาส นางพนักงานซึ่งถูกย้ายไปเป็นนางพนักงานขายน้ำชาที่พระที่นั่งเกษัง ลืมปิดประตูห้องพระสีห์สำราญ ตัดเงินเดือน 1 บาท ขอให้หาสะเพร่า
- วันที่ 22 ม.ค. 2471 น.ส.ทองคำ เปี่ยมเหมหลาก ไม่ดูแลรักษาการขอไปคุยกับนางพนักงานห้องอื่น ให้ตัดเงินเดือน 1 บาท

นอกจากนี้ยังมีเอกสารขอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “ขอส่งงบประมาณข้าราชการ นางพนักงานและพนักงานในพิพิธภัณฑสถาน” (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 69, มี.ค. 2472) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับรายชื่อ ตำแหน่งและการขอปรับอัตราเงินเดือน(ถัดมาเฉพาะของนางพนักงาน) ซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ตาราง 12 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2472 (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 69, มี.ค. 2472)

ที่	รายชื่อ	ตำแหน่ง	เงินเดือน (บาท)		
			เดิม	เพิ่ม	รวมรับ
1	นางเขียว อยู่อิน	นางพนักงานนายหมวด	18		18
2	นางอบ มงคลนาวัน	นางพนักงานนายหมวด	18		18
3	น.ส.हनอม คงประภัสร์	นางพนักงานนายหมวด	18		18
4	น.ส.แจ่มจันทร์ ประดับแก้ว	นางพนักงานชั้น 1	14		14
5	น.ส.ปลั่ง อภิสิงห์	นางพนักงานชั้น 1	14		14
6	น.ส.ยู่ย ฉลานนท์	นางพนักงานชั้น 1	14	1	15

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(เปวัน อินทวงศ์) ให้ความเห็นว่า น.ส.ยู่ย ฉลานนท์ และ น.ส.ประสม แทนประสาธา พงจะเขียนป้ายภาษาอังกฤษได้ จึงขอเพิ่มเงินเดือนเป็น 15 บาทเท่ากัน (หจข. เพิ่งอ้าง)

ตาราง 12 นางพนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2472 (ต่อ)

7	น.ส.หวัน สมสิริ**	นางพนักงานชั้น 1	13	1	14
8	น.ส.ทองพูน ผลโอภาส	นางพนักงานสามัญ	11		11
9	น.ส.สำเนียง เสนีขวงศ์ ณ อยุรยา	นางพนักงานสามัญ	12		12
10	น.ส.แถม จุลติลก	นางพนักงานสามัญ	11		11
11	น.ส.ถนอม บุญยะพันธ์	นางพนักงานสามัญ	10		10
12	น.ส.ปลั่ง ศิริเดช	นางพนักงานสามัญ	10		10
13	น.ส.ประสม แทนประสาท	นางพนักงานสามัญ	10	5	15
14	น.ส.ช้อย แสงสัมฤทธิ์***	นางพนักงานสำรอง	8	2	10
15	น.ส.กระแสร คนขำ	นางพนักงานสำรอง	8	2	10
16	น.ส.สะอึ่ง สังขชาติ	นางพนักงานสำรอง	8	2	10
รวมเป็นเงิน			197	13	210

อนึ่ง ผู้วิจัยยังพบว่าผู้บริหารของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ให้ความสนใจใส่ต่อนางพนักงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมความรู้ความสามารถแก่นางพนักงานให้สามารถทำงานของพิพิธภัณฑสถานได้อย่างเต็มที่ จึงจัดซื้อหนังสือแบบเรียนไว เล่ม 1 ทั้งตอนต้นและตอนปลาย มาไว้สำหรับให้นางพนักงานฝึกหัดเรียนและเขียนลายมือ(หจข. ศธ 0701.7.1 पै่ม 80, พ.ศ.2472 – 2474)

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าพนักงานชายจะไม่ได้รับการเอาใจใส่เช่นนางพนักงานแต่อย่างใด เพราะมีหลักฐานว่าระหว่างปี พ.ศ.2472 – 2473 หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(เป่วน อินทวงศ์) ทูลต่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดี ซึ่งในขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา เพื่อขอหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากหอสมุดชิราวุธ มาไว้สำหรับพนักงานพิพิธภัณฑสถานได้อ่านเป็นการเสริมความรู้ เช่น ประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ พงศาวดารศึกดาบรพ พระประวัติตรัสเล่า จุลยุทธการวงศ์ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ บทละครเรื่องพระ

** หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ให้ความสนใจว่า น.ส.หวัน สมสิริ เขียนป้าภาษาไทยได้ จึงขอเพิ่มเงินเดือนเป็น 14 บาท (หจข. เพ็งอ้าง)

*** หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ให้ความสนใจว่า นางพนักงานลำดับที่ 14-16 มีฝีมือพอจะหัดลายมือให้เขียนป้าภาษาไทยได้ จึงขอเลื่อนเป็นนางพนักงานสามัญและได้รับเงินเดือนคนละ 10 บาท (หจข. เพ็งอ้าง)

สมุทร ลำดับราชินิกุลบางช้าง สังคีตยวงส์ ประวัติพระธาตุพนม เรื่องพระปฐมเจดีย์ ราชনীติศาสตร์ ประชุมจารึกอนุสาวรีย์ เฉลิมพระยศเจ้านาย ดำเนินพระธาตุคอกยสุเทพ ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทร์ บรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ประวัติสุนทรภู่ สมุดมคฤเทศก์ อธิบายเครื่องมโหรีปี่พาทย์ ประชุมเชิษฐาวิญญู พระบวรราชประวัติ เป็นต้น (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 68, พ.ศ. 2472 และ หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 78, พ.ศ.2472 – 2473)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบเมื่อ พ.ศ.2470 มีการระบุถึงขุนนาง 2 คน ที่เข้าใจว่าน่าจะปฏิบัติราชการเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถาน คือ หลวงพิพิธภัณฑรักษา และ หลวงพิทักษ์พิพิธภัณฑฯ ซึ่งแม้จะไม่มีรายละเอียดการปฏิบัติราชการและประวัติของบุคคลทั้งสอง แต่เป็นที่สังเกตว่าเมื่อบุคคลทั้งสองออกจากราชการก็ได้รับเบี้ยบำนาญจากราชบัณฑิตยสภาในอัตราเดือนละ 30 บาท และ 25 บาท ตามลำดับ(หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 42, เม.ย. 2470 – เม.ย. 2475) ผู้วิจัยหวังว่าในอนาคตหากมีการค้นคว้าเพิ่มเติมน่าจะ ได้รายละเอียดของบุคคลทั้งสองมากขึ้นกว่านี้

การเงินและงบประมาณ

จากตาราง 3 ที่เสนอมาตอนต้นบทนี้จะเห็นได้ว่าการเงินและงบประมาณเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาเอกสารมากที่สุดในบรรดากิจการพิพิธภัณฑสถานทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้ย่อมแสดงว่าพิพิธภัณฑสถานไม่ว่าสมัยใดก็ย่อมต้องมีเรื่องการเงินและงบประมาณให้พิจารณาอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณประจำปี การใช้เงินสำหรับกิจการพิเศษ(เงินการจร) อย่างไรก็ตาม ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วว่า การที่มีเรื่องการใช้จ่ายเงินมาเกี่ยวข้องเช่นนี้มิได้หมายความว่าพิพิธภัณฑสถานมีเงินมากพอสำหรับจัดการสิ่งต่าง ๆ ให้ไปตามความประสงค์เสมอไป ในทางกลับกัน หากพิจารณาเนื้อหาเอกสารชั้นต้นที่ใช้ในการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมพิพิธภัณฑฯในสมัยรัชกาลที่ 5 เปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในสมัยรัชกาลที่ 7 แสดงให้เห็นความแตกต่างทั้งในด้านงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรและวิธีการจัดการด้านการเงินและงบประมาณของหน่วยงานทั้งสอง ในที่นี้จะพิจารณากิจการพิพิธภัณฑสถานที่เกี่ยวข้องกับการเงินและงบประมาณ โดยแยกพิจารณาออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ การใช้จ่ายเงินงบประมาณ และ กิจกรรมเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ของพิพิธภัณฑสถาน

รายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑฯ ร.ศ.120(พ.ศ.2444) (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 7, พ.ศ. 2445) เป็นตัวอย่างหนึ่งของงบประมาณที่พิพิธภัณฑสถานสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับในช่วงที่โอนกิจการกรมพิพิธภัณฑฯไปขึ้นกับกองบัญชาการ กรมกลาง กระทรวงธรรมการแล้ว ซึ่งปรากฏว่างบประมาณที่ได้รับ

แยกออกเป็น 3 หมวด ได้แก่ เงินเดือนประจำ เงินค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จ และเงินการจร ดังจะสรุปเป็นตารางต่อไปนี้

ตาราง 13 งบประมาณกรมพิพิธภัณฑ์ประจำปี พ.ศ.2444 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 7, พ.ค. 2445)

หมวด	งบประมาณที่ได้รับ (บาท.อัฐ)	เงินที่จ่ายไป (บาท.อัฐ)	เงินคงเหลือ (บาท.อัฐ)	หมายเหตุ
เงินเดือนประจำ	8460.00	8296.32	163.32	เงินคงเหลือเป็นเพราะหักเงินพนักงานขาดงาน หรือป่วยเกินอัตราที่กำหนด
เงิน ค่า ใช้ ส อ ย เบ็ดเสร็จ	1572.00	1571.44	0.20	
เงินการจร	-	-	-	ไม่ได้เบิกเพราะกระทรวงธรรมการไม่อนุญาต

แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานปรากฏว่าเงินการจรในงบประมาณกรมพิพิธภัณฑ์ปี พ.ศ.2444 ได้รับเป็นจำนวนเท่าใด แต่ก็น่าจะใกล้เคียงกับเงินหมวดเดียวกันในงบประมาณปี พ.ศ.2445 กล่าวคือ เงินการจร แยกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เงินสำหรับซื้อสิ่งของเพิ่มเติมในพิพิธภัณฑสถาน จำนวน 2,000 บาท และเงินสำหรับซื้อของพระราชทานและแลกเปลี่ยนกับพิพิธภัณฑสถานในต่างประเทศ จำนวน 3,000 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 5,000 บาท อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งในปี พ.ศ.2445 ก็ได้มีการเบิกจ่ายเงินการจรตามลักษณะการใช้เงินที่กำหนดไว้ หากกลับมาไปใช้เป็น “การจร” ในการทำตู้แสดงสัตว์เพิ่มเติม(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 11, พ.ค. 2446) หนึ่ง งบประมาณปี พ.ศ.2455 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ปรากฏว่ากรมพิพิธภัณฑ์ได้รับการจัดสรรเงินงบประมาณจำนวน 12,429 บาท แยกเป็น เงินเดือนประจำ 9,924 บาท และเงินค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จ 2,505 บาท (หจข.ศธ 5 เพิ่ม 45, ธ.ค. 2454)

พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ.2469 กำหนดให้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครซึ่งขณะนั้นอยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตยสภา ได้รับเงินจ่ายบำรุงจากรัฐบาลซึ่งตามปกติจะจ่ายให้เป็นเงินอุดหนุนประจำปี ทั้งนี้ให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นผู้ดูแลราชการใช้

* มีหลักฐานว่าปี พ.ศ.2471 ราชบัณฑิตยสภาได้รับเงินอุดหนุนจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จำนวน 220,000 บาท(หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 10, ก.ย. 2471) ทั้งนี้เข้าใจว่าปีอื่น ๆ ก็คงจะได้ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน

จ่ายและหากภายใน 1 ปีไม่สามารถใช้เงินอุดหนุนดังกล่าวหมด ก็ให้สิทธิราชบัณฑิตยสถานในการเก็บเงินจำนวนที่เหลือนั้นไว้ใช้เพิ่มเติมในปีอื่นได้(หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 5, ธ.ค. – มี.ค. 2469) นอกจากนี้ ยังมอบอำนาจให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติในการตรวจตราการรับและจ่ายเงิน รวมทั้งทำบัญชีเงินของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครเช่นเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ (หจข. เพิ่งอ้าง)

กิจการพิพิธภัณฑสถานเกี่ยวกับการเงินและงบประมาณตั้งแต่ พ.ศ.2469 เป็นต้นมา นั้นส่วนมากเกี่ยวเนื่องกับการจัดการด้านอาคารสถานที่เป็นหลัก เช่น เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2469 มีการขยับงบประมาณในการซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย จำนวน 12,160 บาท เดือนตุลาคม พ.ศ.2469 มีการขอเบิกเงินค่าซ่อมสิ่งของในพระราชวังบวรสถานมงคล(ทาน้ำปู้นพระที่นั่งต่าง ๆ) ก่อนฐานพระนารายณ์ทรงปืน ฯลฯ) เป็นเงิน 3,157บาท เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงเวลาก่อนที่รัชกาลที่ 7 จะเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2469 นั้นปรากฏว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเบิกเงินทุนของราชบัณฑิตยสถานมาใช้ในการซ่อมพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครเป็นแรงให้เสร็จทันกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินเปิดเป็นเงินจำนวน 40,000 บาท ในกรณีนี้ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ทรงเสนอประมาณการค่าใช้จ่ายสำหรับการซ่อมสถานที่และสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้นว่า ทำฐานและม้ารองเทวรูปศิลา ซ่อมปูนชานา พนัก เสา กำแพงแก้ว และเกยหน้าพระที่นั่งพุทธไสสวรรย์ ทำฐานรากตึกตาคินหน้าพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ทำค้ำจุนโรงราชรถและทำประตูข้างโรงราชรถ ซุดและถมดินทำสนามหญ้า ถมสนามหญ้าหน้าพระที่นั่งสิวิโมกขพิมานทำเป็นถนนอิฐ เป็นต้น(หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 13, ก.ค. – ต.ค. 2469)

พัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานที่เกี่ยวข้องกับการเงินและงบประมาณยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การจัดการเกี่ยวกับรายได้ของพิพิธภัณฑสถาน ทั้งนี้พบว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีแนวความคิดที่จะทำหีบเรียไรมีอักษรภาษาต่าง ๆ และช่องหยอดเหรียญเงิน “..อย่างของกรมศึกษา แลกรมพยาบาล มาติดไว้ที่พิพิธภัณฑ...เพื่อผู้มา มีน้ำใจเป็นกุศลต่อสาธารณประโยชน์จะตรอกเงินให้บ้างตามสมควร...” แต่แนวความคิดดังกล่าวได้รับการปฏิเสธจากกระทรวงธรรมการเนื่องจากเห็นว่า “...เงินเรียไรนั้นเห็นว่าเป็นเกินกว่าเหตุ เงินเช่นนี้ปี 1 ก็ไม่มากนักแล้วก็ไม่ใช่ว่าการกุศลอย่างไรที่ควรพิพิธภัณฑสถานควรจะรับ...”(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 6, พ.ค. – มี.ค. 2445) ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารกระทรวงธรรมการในขณะนั้นมองกรมพิพิธภัณฑว่ามิได้เป็นกิจการที่ควรจะได้รับเงินบริจาคจากผู้ชมพิพิธภัณฑฯ ดังจะสังเกตได้จากกรเปิดพิพิธภัณฑสถานให้ประชาชนทั่วไปได้ชมเพียงสัปดาห์ละ 2 วันและเปิดเป็นการพิเศษในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษารัชกาลที่ 5 และพระราชพิธีฉัตรมงคล ส่วนชาวต่างประเทศจะสามารถเข้าชมได้ก็ต้อง

ติดต่อผ่านสถานทูตหรือสถานกงสุลของตนและกระทรวงการต่างประเทศเสียก่อน ด้วยเหตุนี้แม้จะมีบัญชีแสดงจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานซึ่งส่วนมากเป็นคนไทยในรายงานประจำปี เช่น รายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑ์ พ.ศ.2444 ระบุว่ามิมีผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานตลอดทั้งปีจำนวน 15,312 คน ในจำนวนนี้เป็นชาวต่างประเทศเพียง 476 คน(คิดเป็นร้อยละ 3.1) เป็นต้น(หจข. ศธ 5 แฟ้ม 7, พ.ศ. 2445) แต่อาจเป็นด้วยผู้บริหารกระทรวงธรรมการในขณะนั้นเห็นว่าผู้จะบริจาคเงินซึ่งน่าจะเป็นชาวต่างประเทศนั้นมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนผู้เข้าชมตลอดทั้งปี ประกอบกับอาจพิจารณาว่ากรมพิพิธภัณฑ์เปรียบเสมือน “ราชพัสดุ” ที่ไม่ใช่การสาธารณะอย่างกรมศึกษาธิการหรือกรมพยาบาล จึงไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดในการขอรับเงินบริจาคเช่นที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยปรากฏข้อความตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงนโยบายเกี่ยวกับรายได้ของพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การที่ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร ทรงริเริ่มการตั้ง “หีบหยอดเงิน” เพื่อนำมาใช้ในการซ่อมแซมสิ่งของต่าง ๆ ที่ชำรุดหรือจัดทำครุภัณฑ์ต่าง ๆ ทั้งนี้สำหรับผู้บริจาคเงินตั้งแต่ 1 บาทขึ้นไป จะให้ลงชื่อในสมุดบัญชีไว้เป็นหลักฐานตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2469 นอกจากนี้เงินรายได้ของพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครยังมาจากด้านอื่น ๆ อีก เช่น การรับจ้างทำสัตว์ การขายไม้เรือประลองยุทธ การขายอิฐหักกากปูนที่รื้อมาจากพระที่นั่งต่าง ๆ การขายสิ่งของที่มีผู้นำมาฝากขาย การขายเครื่องดืม ตลอดจนรูปเทียนที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ค่าเช่าขายอาหารในวันอาทิตย์ ค่าขายหลอดทองแดงสายไฟฟ้าที่เสีย ค่าบัตรอนุญาตเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และค่าให้เช่าบูชาเหรียญพระพุทธรูปสังคโลก เป็นต้น (ดู หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 18, ก.ค. 2469 ; หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 28, พ.ศ. 2469 – 2470; หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 104 , พ.ศ.2474 – 2477)

* พิจารณาได้จากแนวความคิดของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ในการ โอนย้ายกิจการกรมพิพิธภัณฑ์มาขึ้นกับกองบาณูสิกรมกลาง กระทรวงธรรมการ ที่ว่า “...เหมือนกับสิ่งของพัสดุทั้งหลายของกระทรวง...” (หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 14, ม.ค. 2442) นอกจากนี้ยังจะเห็นได้จากกรณีที่เมื่อมี “พระราชประสงค์” สิ่งของที่มีอยู่ในกรมพิพิธภัณฑ์ก็มักจะให้เจ้าพนักงานมาเบิกไปอยู่เสมอ ๆ เช่น เครื่องถม งาช้าง เป็นต้น (ดูใน หจข. ศธ 5 แฟ้ม 22, ส.ค. – ก.ย. 2447 และ หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 15, ม.ค. 2442) ตลอดจนการใช้พื้นที่ในกรมพิพิธภัณฑ์เป็นที่เก็บสิ่งของในราชการต่าง ๆ ด้วย เช่น พระเบญจา เป็นต้น (ดูใน หจข. ศธ 5 แฟ้ม 43, ต.ค. – พ.ย. 2454)

อาคารสถานที่

ในปี พ.ศ.2428 เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญถึงวาระแล้ว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เป็นมกุฎราชกุมารอย่างสมเด็จหน่อพระพุทธเจ้า ตามราชประเพณีเดิม จึงประกาศพระราชกฤษฎีกาเลิกตำแหน่งพระมหาอุปราชฝ่ายหน้าแต่นั้นมา ดังนั้นในส่วนของพระราชวังบวรสถานมงคลนั้นเมื่อมิได้เป็นพระราชวังตั้งแต่ก่อน รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชดำริจะไม่ให้เป็นที่ร้าง จึงโปรดให้จัดที่ในเขตวังชั้นนอกเป็น โรงทหารรักษาพระองค์ (ปัจจุบันคือบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ส่วนเขตวังชั้นกลางนั้น โปรดให้จัดเป็นที่พิพิธภัณฑที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ส่วนเขตวังชั้นในนั้นยังมีเจ้านายทั้งพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระธิดาในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จอยู่ด้วยกันมาก จึงโปรดให้คงจัดรักษาเป็นพระราชวังให้มีเจ้าพนักงานรักษาหน้าที่อยู่อย่างเดิม ครั้นเวลาผ่านไปหลายปี ป้อมปราการสถานที่ในวังหน้าก็ชำรุดทรุดโทรมลงตามลำดับ รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชดำริว่าสถานที่ต่าง ๆ ในวังหน้าที่ไม่เป็นสิ่งสำคัญ จะลงทุนบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดควรรักษาไว้แต่ที่เป็นสิ่งสำคัญ จึงโปรดให้รื้อป้อมปราการสถานที่ต่าง ๆ ส่วนชั้นนอกข้างด้านตะวันออกลงเปิดที่เป็นท้องสนามหลวง (เก็บความจาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ 2509 : 82 – 84)

ความวิตกต่อสภาพอันทรุดโทรมของพระราชวังบวรสถานมงคลสะท้อนอยู่ในหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2439 ความว่า “...พระที่นั่งในวังหน้านั้นก่อสร้างเปนอย่างแข็งแรงดีแลเปนอย่างโบราณ การที่ชำรุดทรุดโทรมก็หลังคาแลเครื่องบนแลพื้นแผ่นดิน ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะให้คงไว้ก็ต้องซ่อมแล้วก็ใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานตามการที่จะได้เปนอย่างดี ถ้าจะไม่รักษาไว้ไม่ซ่อมแล้ว คงจะโทรมไปในไม่ช้านานนัก เค็วนี้พระที่นั่งอิศราภิเษกใช้ไม่ได้แล้ว ในฤดูฝนไม่รู้ ไหลที่เค็ว ถ้าทรงพระราชดำริจะให้คงไว้ ในสก 117 ต้องขอรับพระราชทานซ่อมเพื่อได้ใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแลวิธีจัดการแผนกของไทยสำหรับชาติที่ควรจะทำได้...”(หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 10, ก.พ. 2436 – ต.ค. 2442) แม้แต่เมื่อกรมพิพิธภัณฑที่ได้รับพระพุทธรูปและสิ่งของที่รื้อมาจากวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)เมื่อปี พ.ศ.2443 นั้น ก็ประสบกับปัญหาด้านอาคารสถานที่ กล่าวคือ เมื่อนำวัตถุสิ่งของเหล่านั้นไปเก็บไว้ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยก็ต้องพบกับสภาพอันทรุดโทรมของพระที่นั่งองค์ดังกล่าว จนแทบจัดวางสิ่งของให้พ้นจากน้ำฝนที่รั่วลงมาจากหลังคาไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากจดหมายของพระผดุงศุลกฤกษ์ เจ้ากรมพิพิธภัณฑที่เสนอต่อกระทรวงธรรมการ ความตอนหนึ่งว่า “...แต่พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๆ แลองค์เล็ก ๆ ที่มากมายหลายสิบแลถึงนั้น ได้เก็บไว้ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยมากมายน่าจะยก

หนึ่งพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยก็เป็นที่ชำระคร่ำมาช้านานแล้ว สิ่งของในกรรมนี้ที่เอาไสรยไวกี้ก็ต้องย้ายหาที่ไม่รื้อตั้งวางไว้พอพื้นเปียกชั้วฤดูฝนเท่านั้น เมื่อมีพระพุทธรูปมาบวกรื้อไว้โดยมากมายเช่นนี้ จะหาที่หลบเลื่อนไม่ให้พื้นถูกรื้อไว้ก็ไม่เพียงพอ เกรงว่าถ้านานเวลาไปจะชำระเสียดูดยามาก...” (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 3, พ.ศ. – ส.ศ. 2443)

การซ่อมแซมอาคารสถานที่ในพระราชวังบวรสถานมงคลส่วนที่เป็นกรมพิพิธภัณฑสถานนั้น มีปรากฏให้เห็นได้เสมอในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย เช่น เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “รายงานราชการพิพิธภัณฑสถาน ปี 120”(พ.ศ.2444) (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 7, พ.ศ. 2445) ซึ่งได้ให้รายละเอียดว่าในปี พ.ศ. 2444 กรมพิพิธภัณฑสถานได้ปรับปรุงซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในพระราชวังบวรสถานมงคล ไม่ว่าจะเป็น การซ่อมถนนที่ทรุดตัว การย้ายต้นไม้ให้พ้นจากแนวถนนตัดใหม่ การซ่อมฉาบทาน้ำปูนและน้ำมันค้ำที่ฐานพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งच्छกรรมประเวศ และพระที่นั่งสิวมโภกขนิมาน รวมถึงการปักหลักโคมให้แสงสว่างตามบริเวณพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น(หจข. เพิ่งอ้าง) ส่วน “รายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑสถาน 121”(พ.ศ.2445) (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 11, พ.ศ. 2446) ก็ระบุว่าส่วนมากเป็นการปรับปรุงและซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่าง ๆ ไม่ต่างไปจากในรายงานฉบับที่แล้วมานัก เช่น เพิ่มเติมอิฐถนนแนวระดับปากท่อน้ำ ฉาบปูนและทาน้ำมันดินพระที่นั่งต่าง ๆ ในฤดูแล้ง ติดต่อกกรมโยธามาทำซ่อฟ้าและซ่อมหลังคาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นต้น (หจข. เพิ่งอ้าง)

อย่างไรก็ตาม การซ่อมแซมพิพิธภัณฑสถานเริ่มขึ้นอย่างจริงจัง เมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อพ.ศ.2469 ทั้งนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสภา ได้ทรงติดต่อขอความร่วมมือจากห้างร้านของชาวต่างชาติ โดยทรงอธิบายว่า “...ฉันจะขอเงินที่คลังก็ได้แต่รู้ว่าเขาจะไม่ให้ เพราะไม่ใช่การค้าวน อย่างดีเขาก็ผิดเวลาหรือผ่อนให้ทีละน้อย แต่อายุฉันมันไม่มีผ่อนส่ง เกรงจะไม่ได้ทำ จึงนึกถึงพวกท่านว่าท่านมาอยู่เมืองไทยนานแล้ว คงจะยินดีที่จะได้เห็นเมืองไทยเจริญ ก็เลยเชิญมาให้ช่วยกันดูว่าเราจะต้องทำอะไรและอย่างไรบ้าง...”(ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล 2517 :1) หลังจากนั้นก็ปรากฏว่าได้รับความร่วมมือจากห้างร้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี ดังที่ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าไว้ว่า “...เห็นรถโกดังขนของมี ไม้ ปูนซิเมนต์ ตาปู กระเบื้อง สี ฯลฯ เครื่องก่อสร้างต่าง ๆ เข้ามาในวังหน้าเป็นรถ ๆ มาเทกองไว้เต็มไปหมด...”(เพิ่งอ้าง : 1) นอกจากนี้ ยังมีเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยเป็นหลักฐานยืนยันด้วยคือ เอกสารเรื่อง “บริษัทปูนซิเมนต์สยามให้ปูนซิเมนต์แก่พิพิธภัณฑสถาน” ความว่า คณะกรรมการบริษัทดังกล่าวลงความเห็นให้มอบปูนซิเมนต์จำนวน 300 กระสอบแก่พิพิธภัณฑ

สถานสำหรับพระนคร หากมีความต้องการใช้เมื่อใดขอให้ติดต่อเบิกได้ที่โรงงานบริษัทฯ (หจข. ศร 0701.7.1 เพิ่ม 6, พ.ย. 2469) และเอกสารเรื่อง “รายงานพิพิธภัณฑสถาน” กล่าวว่าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2470 บริษัทไฟฟ้าสยาม แจ้งให้ความช่วยเหลือกิจการพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ในการติดตั้งไฟฟ้าซึ่งคิดเป็นเงิน 1,200 บาท โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายดังกล่าวแต่ประการใด (หจข. ศร 0701.7.1 เพิ่ม 42, เม.ย. 2470 – เม.ย. 2475) อนึ่ง มีหลักฐานว่าราชบัณฑิตยสภาได้ลงประกาศแจ้งความการให้ความช่วยเหลือของบริษัททั้งสองในราชกิจจานุเบกษาด้วย

ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2469 – 2477 มีการซ่อมแซมและปรับปรุงสถานที่ต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครแทบจะทุกอาคารก็ว่าได้ โดยเฉพาะพระที่นั่งองค์สำคัญ ๆ ได้แก่ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระที่นั่งสิวิโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ตลอดจนหมู่พระวิมานและพระที่นั่งองค์อื่น ๆ ที่เคยอยู่นอกเหนือความดูแลของกรมพิพิธภัณฑฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ครั้นพอสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพื้นที่เขตวังชั้นในของพระราชวังบวรสถานมงคลให้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร จึงทำให้ต้องมีงานซ่อมแซมบูรณะมากขึ้นไปด้วย อนึ่ง เอกสารในส่วนนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากและให้รายละเอียดที่หลากหลายจึงไม่สามารถนำมาเสนอในงานวิจัยนี้ได้ เนื่องจากจะทำให้ออกนอกทิศทางของการวิจัยไป ดังนั้นขอสรุปเพียงว่าอาคารในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครที่มีการซ่อมแซมระหว่าง พ.ศ.2469 – 2477 ได้แก่

1. พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
2. พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
3. พระที่นั่งสิวิโมกขพิมาน
4. หมู่พระวิมาน อันประกอบด้วย
 - 4.1 พระที่นั่งวสันตพิมาน
 - 4.2 พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ
 - 4.3 พระที่นั่งพรหมเมศธาดา
 - 4.4 พระที่นั่งบูรพาภิรมย์
 - 4.5 พระที่นั่งทักษิณาภิรมย์
 - 4.6 พระที่นั่งปัจฉิมาภิรมย์
 - 4.7 พระที่นั่งอัฐราภิรมย์
 - 4.8 พระที่นั่งภิรมย์มณฑลเศียร
5. พระที่นั่งปฎิภาณภูมิ

6. พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์
7. พระที่นั่งบวรบริวัติ (พระที่นั่งเก๋งจีน)
8. พระที่นั่งสโมสรรัตนประพาศ

นอกจากนี้ยังมีการแก้ไขปรับปรุงอาคารสถานที่ที่สำคัญซึ่งควรกล่าวในที่นี้ ได้แก่ การแก้ไขประตูทางเข้าพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อปี พ.ศ.2469 ซึ่งสมเด็จพระกระษัตริย์ พระยาอนริศรา นูวัตติวงศ์ ทรงแนะนำ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ว่า ประตูทางเข้าพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น เข้าไม่สะดวกเพราะมีต้นไม้ใหญ่อยู่ในบริเวณนั้นทำให้เที่ยวรถไม่สะดวกและจะชนกับต้นไม้ดังกล่าวอยู่หลายครั้ง “...ราวกับว่าทางเข้าเขาวงกต หาดความสง่าแลสะดวกมิได้เลย...” ดังนั้นจึงทรงมีพระราชดำริว่าควรจะย้ายไปตัดทำช่องประตูทางเข้าใหม่ที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ โดยนำเอาประตูเดิมที่หน้าพระที่นั่งสิวโมกขพิมานมาใช้ แล้วนำรั้วที่ตัดออกไปใส่แทนช่องประตูเดิม ในการนี้ ม.จ. อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ทรงคำนวณรายจ่ายเป็นเงิน 3,510.50 บาท (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 125, ต.ค. 2469) อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนแปลงแก้ไขประตูดังกล่าวอีกเลย ประกอบเมื่อพิจารณาจากประตูทางเข้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าอยู่ตรงกับถนนกั้นระหว่างทางพระที่นั่งสิวโมกขพิมานและพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เข้าใจว่าคงจะมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของประตูจนกระทั่งอยู่ในสภาพดังที่เห็นในปัจจุบัน

อีกประการหนึ่ง เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2471 สมเด็จพระกระษัตริย์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 เพื่อขอพระราชทานเงินเพิ่มเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการป้องกันอัคคีภัยในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร จำนวน 10,000 บาท ทั้งนี้รัชกาลที่ 7 พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เบิกจ่ายเป็นเงินจ่ายเกินงบประมาณ พร้อมกับมีพระราชดำริว่า “...ฉันเห็นว่าเรื่องป้องกันอัคคีภัยนี้เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ฉะนั้นอนุญาตให้เธอ จ่ายเงินตามจำนวนที่ราชบัณฑิตยสภาขอมา...”(หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 10, ก.ย. 2471) เมื่อราชบัณฑิตยสภาได้รับพระราชทานเงินจำนวนดังกล่าวแล้ว จึงมอบหมายให้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เลขานุการแผนกต่างประเทศได้ติดต่อห้าง Barrow, Brown & Co. Ltd. เซิงสะพานมอญ สั่งซื้อสายสูบยาง 2 สาย เป็นเงิน 2,300 บาท และห้าง Borneo & Co. Ltd. ซื้อหม้อแก๊ส ยี่ห้อ Minimax จำนวน 38 ใบ(with 76 packets fillings) เป็นเงิน 2,280 บาท นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้ติดต่อ บริษัทการประปากรุงเทพฯ เพื่อขอให้มาประกอบท่อดับเพลิง คิดค่าใช้จ่ายเป็นเงิน 5,068.80 บาท นอกและติดต่อห้าง Barrow,

* หมายถึง พระองค์เจ้าสุโขทัยเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

Brown & Co. Ltd. เพื่อซื้อขงล้อพันสายสูบล้อยาง(rubber tyre hose reels)ยี่ห้อ Merry Weather & Son จำนวน 2 อัน เป็นเงิน 510 บาท และซื้อสายสูบล้อผ้าใบตรา “ท็อกซิน” (Tocsin Brand Canvas Hose) ความยาว 30 เมตร จำนวน 12 สาย คิดเป็นเงิน 1,250 บาท นอกจากนี้ยังได้สั่งซื้อของจากห้างเดียวกันอีกหลายรายการ เช่น ข้อต่อเหล็กแข็ง, ท่อแยกน้ำพร้อมฝาปิดและสายโซ่รัด, เป็นรองเครื่องดับไฟ(Raw Plug into walls) เป็นต้น (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 50, ต.ค. 2471 – มี.ค. 2472)

อนึ่ง ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2470 มีการแข่งขันว่าพนักที่ท้องสนามหลวง ปรากฏว่ามีว่าจุกาและว่าวปักเป้าจำนวนหนึ่งหลุดเข้าไปในบริเวณพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ทำให้เกิดความเสียหายเนื่องจากสายป่านไปคล้องกับส่วนต่าง ๆ ของเครื่องบนพระที่นั่งหลายองค์ในหมู่พระวิมานประกอบกับคนเก็บว่าวได้ปีนบันไดขึ้นไปเก็บแล้วเหยียบกระเบื้อง ไบระกาและเหนี่ยวหางหงส์ ทำให้หลังคาพระที่นั่งเหล่านั้นร้าวเสียหายมาก เช่น พระที่นั่งอุดรภิรมย์ เสียหาย 5 แห่ง พระที่นั่งปัจฉิมาภิรมย์และพระที่นั่งทักษิณาภิรมย์ เสียหายองค์ละ 4 แห่ง พระที่นั่งภิรมย์มณฑลเชียร เสียหาย 3 แห่ง เป็นต้น ทั้งนี้ราชบัณฑิตยสถานคิดค่าใช้จ่ายในการซ่อมหลังคาพระที่นั่งต่าง ๆ รวมเป็นเงิน 169.50 บาท โดยเรียกเก็บเงินกับพระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 36, พ.ค. 2470 - ม.ค. 2471)

วัตถุพิพิธภัณฑสถานและการจัดแสดง

วัตถุพิพิธภัณฑสถานที่อยู่ในการดูแลของพิพิธภัณฑสถานตั้งแต่ยังสังกัดกรมทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวังนั้นมีที่มาจากสิ่งของที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสะสมไว้ในพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งย้ายมาจัดตั้งแสดงที่หอทองกอกเดียวเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2417 ดังรายละเอียดการเปิดแสดงพิพิธภัณฑสถานในหนังสือครุโฆวาท เล่ม 1 จ.ศ.1236(2417 : 155) ดังนี้ “...บางท่านก็ไปชมเครื่องราชกกุธภัณฑ์ สรรพสิ่งที่ควรไม่ได้เห็นก็ได้เห็นในคราวนี้ ของอย่างคืออย่างวิเศษ บางคนพูดว่าได้ยินแต่ว่าเครื่องต้น ฟังได้เห็นคราวนี้ ของอย่างคิไม่รู้จักไม่อาจหันมืออยู่ดมไป บางท่านก็พูดว่าสมบัติของหลวงนี้มากมายอย่างนี้ที่เดียวเหลือที่จะพรรณนา พระเดชพระคุณให้เข้ามาดูคราวนี้เป็นที่สุด...” (ทรงสรรคร์ นิลกำแหง 2517 : 34) สิ่งของที่จัดแสดงครั้งนั้นมีรายละเอียดในบทความซึ่งพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์(อ้างถึงใน ทรงสรรคร์ นิลกำแหง เฟื่องอ้าง : 35 – 38) ทรงบันทึกไว้ กล่าวคือ การจัดแสดงแบ่งเป็นห้อง ๆ โดยที่ห้องที่ 1 แสดงศิลปโบราณวัตถุของไทย ห้องที่ 2 แสดงศิลปโบราณวัตถุส่วนพระมหากษัตริย์ และห้องที่ 3 จัดแสดงศิลปโบราณวัตถุจากต่างประเทศ

สิ่งของที่จัดแสดงห้องต่าง ๆ ในครั้งนั้นมีความหลากหลายทั้งในแง่ของที่มาและประเภทของวัตถุ เช่น เขากวางประหลาด เขาโคและนอสัตว์ต่าง ๆ รูปสัตว์ทำด้วยศิลา พระแสงปืนแผด งาช้างบิดเป็นเกลียว งาช้างกิ่งใหญ่ปลายแตกเป็นห้ายอด ดาบหัวมังกร ขวดแก้วแช่รูปสัตว์ต่าง ๆ หีบจันทร์เล็กใหญ่ เขี้ยวฮิปโปโปแตมัส เครื่องราชอิสริยยศในกรุงสยาม เครื่องพระสำอางหยก เครื่องพระสำอางทองลงยาราชาชาติ แผ่นพระบฏประดับมุก พานทองเครื่องยศสำหรับพระราชทาน พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้มีความดีความชอบ พานหมากเครื่องคู่ทองคำ เครื่องเป่าศิลาทอง กระถางฝรั่งปลูกต้นไม้ต่าง ๆ กล้องรากไม้ไผ่ป่าใหญ่ ศิระชะโงนประดับมุกปิดทอง แตรงอน แตรฝรั่ง บัณเฑาะว์ สังข์ ขวดปักดอกไม้ศิลาขาวจากยุโรป มีดตอก มีดแขกใหญ่เล็ก เครื่องช่างพระที่นั่ง พระที่นั่งราชยานถมตะทอง เครื่องม้าพระที่นั่งซึ่งอะแซห่วนก็ทุลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระแสงทวนถมตะทอง กระสุนทำด้วยเขากระบือ พระแสงขามริดำมลงยาราชาชาติ พระแสงเวียด พระแสงญี่ปุ่นประดับทับทิม พระแสงญี่ปุ่นแผด พระแสงทรงชัย พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแสงกรีซ พระแสงจักร เชนคร่ำทอง เชนหวาย ลูกโลก แผนที่โลก รถไฟเครื่องราชบรรณาการจากอังกฤษ กล้องดูดาว กล้องส่องทำแผนที่ เป็นต้น

นอกจากนี้ รัชกาลที่ 5 ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชมการจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ที่หอทองคอกเดียในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาครั้งนั้น ซึ่งปรากฏว่าในช่วงระยะเวลา 3 เดือน มีประชาชนเข้าชมถึง 70,000 คน(สงวน อ้นคง 2529 :168) จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2419 รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริจะให้เป็นการแสดงพิพิธภัณฑ์ของชาติไทย จึงให้ประกาศนัดหมายแสดงพิพิธภัณฑ์อีกครั้งหนึ่ง ดังความตอนหนึ่งในประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่า “...ปีนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแต่บรรดาซึ่งเป็นของหลวงตั้งประดับไว้ห้องหนึ่ง ของที่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการแลราษฎรพระสงฆ์มาตั้งให้จัดตั้งไว้ห้องหนึ่งเป็นแผนกัน...” (สงวน อ้นคง เฟิงอ้าง : 169) ซึ่งสิ่งของที่ควรจะนำมาจัดแสดงนั้นกำหนดว่าให้เป็น “ฝีมือช่างชาวสยาม” ไม่ว่าจะเป็นเครื่องทองรูปพรรณ ผ้าถุง ผ้าห่ม เครื่องหล่อ เครื่องปั้น เครื่องกลึง เครื่องพลอย หัวแหวน กัดปิงหาสีขาวยต่าง ๆ เครื่องอาวุธ เป็นต้น ปรากฏว่าการจัดแสดงในครั้งนั้นใหญ่โตเป็นประวัติการณ์ เพราะปรากฏว่าบรรดาห้างร้านต่าง ๆ ได้นำสินค้ามาร่วมแสดงด้วยเป็นอันมาก ประชาชนที่เข้าชมก็ชื่นชมและปรารถนาจะให้มีการจัดแสดงอีก(สงวน อ้นคง เฟิงอ้าง : 170) อนึ่ง การจัดแสดงสิ่งของหลังจากนั้นทำให้เป็นการเฉพาะกิจ เช่น การจัดสิ่งของไปแสดงยังสิงคโปร์เมื่อ พ.ศ.2421 เป็นต้น(ทรงสรรค์ นิลกำแหง 2517 : 40)

การจัดแสดงที่มีความสำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ การจัดแสดงสิ่งของในงานสมโภชพระนครร้อยปี โดยมีการจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำหรือมีเฉพาะในประเทศไทย โดยรัชกาลที่ 5 ทรงเรียกว่า “เอกซฮิบิเชน” (ดู “ประกาศเอกซฮิบิเชนที่ 1” ใน สวณ อ้นคง 2529 : 172) ทั้งนี้ในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยก็ปรากฏหลักฐานแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งของและผู้รับผิดชอบการจัดแสดงครั้งนั้นอยู่จำนวนมากซึ่งจะไม่นำมาเสนอในที่นี้ (ดูรายละเอียดใน หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 7, พ.ศ.2426) อย่างไรก็ตาม หลังจากการจัดแสดงครั้งนั้นผ่านพ้นไปแล้ว ได้มีการแยกสิ่งของที่จัดแสดงออกเป็น 3 หมวด คือ ของที่จะมีเจ้าของมารับคืนไป เก็บรักษาไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมของหลวงที่ทรงซื้อเอาไว้จะเก็บรักษาไว้ที่พระราชวังสราญรมย์ ของที่ควรจะนำไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถาน(ในกรมทหารมหาดเล็ก)จะให้พนักงานพิพิธภัณฑสถานมารับไป (หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 6, พ.ศ.2426)

กรมพิพิธภัณฑสถานและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครต่างก็ทำหน้าที่เก็บรักษาและจัดแสดงวัตถุสิ่งของตามที่อาคารสถานที่ที่จะอำนวย ทั้งนี้เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยได้ให้รายละเอียดจำนวนมากเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑสถานทั้งในแง่ของการรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน การนำสิ่งของออกไปนอกพิพิธภัณฑสถาน ตลอดจนการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งจะนำเสนอโดยสังเขปต่อไปนี้

การรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน

ปกติการรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถานจะมีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรระบุถึงผู้มอบ จำนวนสิ่งของ และรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งของเหล่านั้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการตรวจสอบวัตถุพิพิธภัณฑสถานที่มีอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การวิจัยนี้มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดังกล่าว ดังนั้นจะให้ความสำคัญกับลักษณะการรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน ทั้งนี้จากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย พบว่าระหว่างรัชกาลที่ 5 - 7 มีการรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน 3 ลักษณะ ได้แก่ สิ่งของพระราชทานในวาระต่าง ๆ สิ่งของที่หน่วยราชการหรือบุคคลต่าง ๆ บริจาคให้พิพิธภัณฑสถาน และสิ่งของที่พิพิธภัณฑสถานจัดหาเอง

สิ่งของที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ปรากฏในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย เช่น เครื่องจักสานฝีมือช่างชาวที่รัชกาลที่ 5 ทรงนำมาครั้งเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองชาว ร.ศ.120(พ.ศ.2444) ซึ่งโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่กรมพิพิธภัณฑสถาน ตั้งแต่วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2444 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 7, พ.ศ.2445) ประกอบด้วย ตัว

อย่างเครื่องจักสานประเภทต่าง ๆ อาทิ หมวกสานด้วยตอกทรงกะโล่สองชั้น พัดสานด้วยตอกข้อมลีดำแดง หีบผ้าสานด้วยไม้และหวาย คันธนูไม้ไผ่หุ้มหนัง กาบจันทมะพร้าวตากผ้าใช้ทำชุดจุดไฟ ขนาดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี ไก่ตะเภา 4 เท้า แรกฟักออกจากไข่ที่พระบวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรฤทธิอาภรรราชกุมาร^{*} ประทานแก่กรมพิพิธภัณฑน์ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2444 (หจข. , เพิ่งอ้าง) พระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อไว้เมื่อเสด็จประเทศสหรัฐอเมริกา อาทิ พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 4 ถึง Mr. & Mrs. Eddy พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 4 ถึง Sir John Bowring (หจข. ร. 7 บ.11.2 เพิ่ม 13, พ.ย. 2474) เป็นต้น

ส่วนสิ่งของที่มีหน่วยงานราชการมอบให้แก่พิพิธภัณฑสถานนั้น เป็นต้นว่า มังงลาจำนวน 2 ใบ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยส่งมาให้กรมพิพิธภัณฑน์เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2445 พร้อมบอกรายละเอียดว่าชุดได้ในพื้นที่อำเภอกระการ^{*} แขวงเมืองอุบลราชธานี(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 11, พ.ศ. 2446) ผ้าทำด้วยฝ้ายมือลาวในพระราชอาณาจักรสยามซึ่งกระทรวงธรรมการส่งมาให้กรมพิพิธภัณฑน์ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ.2444 อาทิ ผ้าชิ้นใหม่ขอบด้ายลายปูมจากบ้านสัมกับแขวงเมืองภูเขียว ผ้าม่วงหางกระรอกพื้นสีเหลืองจากเมืองประโคนชัย ผ้าม่วงหางกระรอกพื้นสีผลหัวแก้วจากเมืองนางรอง เป็นต้น(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 7, พ.ศ.2445) นอกจากนี้ยังมี พระพุทธรูปขนาดต่าง ๆ จำนวนมากที่กรมโยธานำมาจากพระอุโบสถและเจดีย์ต่าง ๆ ในวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า) เมื่อ พ.ศ.2443(ดูรายละเอียดใน หจข. ศธ 5 เพิ่ม 3, พ.ค. - ส.ค. 2443 และ ม.ค. 2445) กลองย่าพระสุริยสี กลองอัคนิพินาส และกลองพิฆาตไพรี พร้อมเท้าไม้(ขาตั้ง)ซึ่งกรมสุขาภิบาล กระทรวงนครบาลแจ้งว่าเคยใช้ตีบอกเวลาแต่ต่อมาเลิกใช้แล้วจึงส่งมาเก็บรักษาไว้ที่กรมพิพิธภัณฑน์ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2454 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 39, มิ.ย. 2454) และสิ่งของต่าง ๆ ที่ราชบัณฑิตยสถานส่งมาเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในระหว่างเดือนสิงหาคม - พฤศจิกายน พ.ศ.2469 อาทิ ป้ายตัวหวายที่เลิกใช้แล้ว เครื่อง मुख(ตู้พระธรรมประดับ मुख หนังสือสวดหลังปกประดับ मुख หีบบุหรีประดับ मुख ฯลฯ) ตาลปัตรด้ามงา กากะเขี้ยว กรอบหนังสืองา กระดานชนวนใหญ่เหลี่ยมงาประดับ मुख ไหจากเมืองสุรินทร์ เมืองอุบลราชธานี เมืองพระนครศรีอยุธยา และกรมรถไฟ เป็นต้น(หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 7, ส.ค. - พ.ย. 2469) รวมถึงสัตว์ต่าง ๆ ในพระราชอุทยานสราญรมย์ที่ล้มแล้วส่งชากมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เช่น หมีสุนัข(ระบุว่าขนเสียต้องทำร่างกระดูกไว้ โดยฝังดินให้

* พระราชโอรสในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงเป็นต้นสกุล "วรฤทธิ" (สมเด็จพระยาตำราภรรยานุภาพ 2509 : 200)

* ปัจจุบันคือ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

หมดโสโครกเสียดก่อน) ลูกเสือดาว (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 11, พ.ศ.2446) เสือลายพาดกลอน เสือลายดลัน
ครึ่งตัว นางเหิน นกกาเรียน เป็นต้น(หจข. ศธ 5 แฟ้ม 7, พ.ศ.2445)

นอกจากนี้ยังมีสิ่งของที่บุคคลต่าง ๆ มอบให้แก่พิพิธภัณฑสถาน เช่น พระยาเสถียร
ฐาปนกิจย์ มอบไม้หอมรองทางรถไฟมีปลอกทองเหลืองรัดหัวไม้และมีป้ายทองเหลืองจารึก
อักษรในการที่รัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ กับกรุงเก่า(พระ
นครศรีอยุธยา)เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2444 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 7, พ.ศ.2445) หม่อมหลวงสว่าง
ตำแหน่งแทนนายเวรกรมพิพิธภัณฑสถาน มอบรูปปล้องฉนวนแซ่ในขวดขนาดย่อมเมื่อวันที่ 4 มกราคม
พ.ศ.2444(หจข. ,เพ็งอ้าง) นายรอด ตำแหน่งพนักงานชั้น 3 กรมพิพิธภัณฑสถาน มอบงานเชิงลายสืออย่าง
โบราณ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ.2445 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 11, พ.ศ.2446) พระยาคำนวณศักดิ์
นำกระโถนกลีบบัวทำด้วยทองคำขาวหรือทองเหลืองซึ่งสามารถเปิด-ปิดได้ มามอบให้เมื่อเดือน
พฤษภาคม พ.ศ. 2454 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 38, พ.ศ. 2454) พระยาอภัยภัณฑริกาธิบดี นำเครื่องสามหาบ
ที่ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 5 มามอบให้กรมพิพิธภัณฑสถานเมื่อเดือนกันยายน
พ.ศ.2454 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 41, ก.ย. 2454) หลวงคุณสารสมบัติ นำปืนแผ่ดีย์หือ F. Huhner Stettin
กับดาบไทยฝักเงินกาไหล่นากของพระยาศรีสิงหนาทผู้เป็นบิดามอบให้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระ
นคร เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2470 โดยระบุว่าเหตุที่นำมามอบให้เพราะไม่ต้องการให้ตกเป็นของ
บุคคลอื่น(หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 4, ต.ค. - ม.ค. 2470) นอกจากนี้ยังมีชาวต่างประเทศมอบสิ่งของ
ให้แก่พิพิธภัณฑสถานด้วย เช่น Dr. G. Bossony ชาวอิตาลี มอบแร่ที่มีสารประกอบทองแดง 40 %
ซึ่งขุดได้จากปากน้ำโพ(จังหวัดนครสวรรค์) จำนวน 2 ก้อน น้ำหนักรวม 12 บาท 50 สตางค์ เมื่อ
เดือนมีนาคม พ.ศ. 2454 (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 37, มี.ค. 2454)

ยังมีการนำสิ่งของมาให้พิพิธภัณฑสถานอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ บุคคลที่นิยม "เล่น
ของเก่า" นำสิ่งของมาแลกกับวัตถุพิพิธภัณฑสถาน เช่น หม่อมราโชทัย(ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร ณ
อยุธยา) นำสิ่งของต่าง ๆ มาขอแลกเบี้ย(เหรียญ)ดินุกเมืองสงขลาและเบี้ยดินุกเมืองพัทลุง กับ
ทองแดงแท่งเมืองหลวงพระบาง ในการนี้กระทรวงธรรมการเห็นว่าทองแดงแท่งดังกล่าวมีอยู่เพียง
5 แท่ง จึงไม่ควรให้แลก แต่เบี้ยดินุกมีอยู่จำนวน 934 อัน "...จะเก็บไว้มาก ๆ ดังนี้ไม่เป็นประโยชน์
อะไร..." จึงอนุญาตให้แลกเบี้ยดินุกไปได้ 7 ชนิด ๆ ละ 1 อัน (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 35, พ.ย. 2452)
เป็นต้น

อนึ่ง มีหลักฐานว่าพิพิธภัณฑสถานเห็นควรให้ประกาศถึงการที่บุคคลต่าง ๆ นำสิ่งของมาอบให้แก่พิพิธภัณฑสถานโดยลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เช่น กรณีพระยาคำนวณ คณานต์ที่กล่าวถึงข้างต้น ในชั้นแรกกรมพิพิธภัณฑฯ จะให้ความเห็นต่อการลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่า "...เป็นทางล่อใจผู้ที่จะให้สิ่งของแก่พิพิธภัณฑสถานต่อไป..." แต่กระทรวงธรรมการเห็นว่ากรณีเช่นนั้นไม่เคยลงประกาศมาก่อน แต่ต่อมาเมื่อกรมพิพิธภัณฑฯ ได้ส่งของมาให้ดูแล้วจึงลงความเห็นว่าเป็นของแปลกควรลงประกาศได้" (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 38, พ.ค. 2454) อีกกรณีหนึ่งคือ คอนฟอนฮอสต์ ซึ่งเป็นครูอยู่โรงเรียนการเกษตร มอบรังไหมสีขาว จำนวน 26 รังไหมสีเหลือง จำนวน 39 รัง และรังไหมพันธุ์ผสมไทยญี่ปุ่น จำนวน 26 รัง เมื่อเดือนมิถุนายน 2454 ซึ่งกระทรวงธรรมการก็เห็นว่า "...ควรลงข่าวอนุโมทนาในราชกิจจานุเบกษา..." (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 40, มิ.ย. 2454) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กรณี Dr. G. Bossony กรมพิพิธภัณฑฯ ก็เสนอลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาเช่นกัน ทว่าไม่ปรากฏว่ากระทรวงธรรมการมีความเห็นว่าควรลงประกาศแต่อย่างใด (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 37, มี.ค. 2454)

ส่วนการที่พิพิธภัณฑสถานเป็นผู้จัดหาสิ่งของเองนั้น ปรากฏหลักฐานว่าเมื่อปี พ.ศ.2436 พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาติศรมหิป ผู้บังคับการกรมพิพิธภัณฑฯ กราบบังคมทูลต่อรัชกาลที่ 5 เพื่อขอพระราชทานเรือกลไฟสำหรับไปหา "ของทางฝ่ายทะเล" ในหัวเมืองชายทะเลตะวันออกแถบเมืองจันทบุรีมาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัชกาลที่ 5 จะมีพระราชดำริว่า "...ยังไม่สมควร เพราะเงินไม่มีมากนัก..." (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 12, พ.ย. 2433 - พ.ย. 2436) แต่หนังสือกราบบังคมทูลฉบับดังกล่าวก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ากรมพิพิธภัณฑฯ มีความพยายามในการแสวงหาวัตถุสิ่งของเพื่อนำมาจัดรวบรวมไว้ในคลังสะสม(collection)ของตน ตั้งแต่เมื่อแรกตั้ง นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นในประเด็นเช่นที่กล่าวถึงข้างต้นอีก เช่น ในปี พ.ศ.2445 มีผู้นำกระต่ายเผ็ดหัวเดียวแปดขาแช่น้ำเกลือใส่ขวดมาขายให้แก่กรมพิพิธภัณฑฯ ในราคา 20 บาท แต่หลังจากที่ได้ต่อรองราคากันแล้วจึงตกลงซื้อไว้ในราคา 12 บาทและมอบให้พนักงานทำสัตว์ล้างน้ำเกลือแล้วแช่ในแอลกอฮอล์ต่อไป (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 9, ก.พ. 2445) และเมื่อปี พ.ศ. 2447 กรมพิพิธภัณฑฯ พยายามติดต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเพื่อขอให้ช่วยจัดหาเงินพดด้วงที่มีประกาศให้เลิกใช้ในปีดังกล่าวมาเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานให้ครบถ้วน(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 23, ธ.ค. 2447) หรือแม้แต่การที่พระผดุงสุลกฤตย์ เจ้ากรมพิพิธภัณฑฯ ได้สูบนอนใหญ่แบบที่ใช้ในการหล่อพระ ทำด้วยไม้สักทาสงทั้งแท่ง จึงได้นำมาขัดล้างและทำบัญชีตั้งแสดงไว้เป็นตัวอย่าง เมื่อปี พ.ศ.2454 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 49, ก.พ. 2454)

อนึ่ง ในปี พ.ศ.2469 มีหลักฐานว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงขอขี้มราช และฝืนระนาดจากคลังฝ่ายในเพื่อนำมาแสดงในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (หจข. สบ.2.26 เพิ่ม 3, พ.ย. 2469) และยังปรากฏว่ามีบัญชีรับสิ่งของมาเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เช่น สิ่งของที่มีผู้ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เมื่อคราวเสด็จตรวจของโบราณที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาทิ โถดินเผาขุดแหลม เศียรพระพุทธรูปหล่อ หุ่นกระเจิงดินดิบกลม ตราธรรมจักรทองเหลือง สังกข์ทองเหลืองมีขี้ (นางขำ ชมเสวก ถวาย) พระพิมพ์ดินเผา พระพิมพ์ดีบุก เงินพดด้วงตราบัว (พระอธิการวัดโฆลง ถวาย) ฯลฯ เครื่องสัมฤทธิ์ที่สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมาส่งมาให้ราชบัณฑิตยสภา อาทิ เครื่องสัมฤทธิ์จำหลักหล่อเป็นครุฑและเทพนมสวมกลางคาน เครื่องสัมฤทธิ์จำหลักเป็นรูปนาคสำหรับสวมยอดคาน ฯลฯ และสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำไว้สำหรับสวนลุมพินี อาทิ เรือหมู เรือมาด เกวียนมีประทุน ไถเดี่ยว ไถคู่ คราด เลื่อน หีบอ้อย หีบฝ้าย เป็นต้น (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 26, ต.ค. - พ.ย. 2470)

การนำสิ่งของออกไปนอกพิพิธภัณฑสถาน

การนำสิ่งของออกไปนอกพิพิธภัณฑสถานก็เช่นเดียวกับการรับสิ่งของเข้ามาในพิพิธภัณฑสถาน กล่าวคือ มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยตามช่วงเวลาต่าง ๆ ระบุถึงลักษณะการนำสิ่งของออกไปนอกพิพิธภัณฑสถาน ได้แก่ การมอบวัตถุพิพิธภัณฑสถานให้แก่หน่วยงานอื่นเป็นการถาวร การให้ยืมวัตถุพิพิธภัณฑสถานเป็นการชั่วคราว รวมไปถึงการจำหน่ายวัตถุพิพิธภัณฑสถานออกเพราะมีการโจรกรรม ทั้งนี้จะนำเสนอภาพรวมของการนำสิ่งของไปนอกพิพิธภัณฑสถาน โดยสังเขปดังต่อไปนี้

จากการสำรวจเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยพบว่า ส่วนมากการมอบวัตถุพิพิธภัณฑสถานให้แก่หน่วยงานอื่นเป็นการถาวรนั้นมักเป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่เมื่อต้องพระประสงค์วัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเพื่อใช้ใน "ราชการ" อย่างใดอย่างหนึ่งก็จะทรงมีพระราชบัญชาให้ข้าราชการมาเบิกวัตถุสิ่งของนั้น ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่ามีกรณีดังกล่าวข้างต้นอยู่ไม่น้อย เช่น เมื่อ พ.ศ. 2441 รัชกาลที่ 5 มีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นปราบริบดิ์ทำฐานตั้งงาช้างที่จะพระราชทานแก่เชื้อพระวงศ์ต่างประเทศ ทั้งนี้กรมหมื่นปราบริบดิ์ทรงเลือกงาช้างที่มีอยู่ในคลังแล้วไม่พบว่ามีงาใดสมควรจะใช้การได้ จึงทรงขอเบิกงาช้างที่กรมพิพิธภัณฑสถานจำนวน 1 คู่พร้อมทั้งฐาน นอกจาก

นี้เอกสารกระทรวงธรรมการยังระบุอีกว่าก่อนหน้านี้มีการขอเบิกงาช้างไปใช้ในลักษณะเช่นนี้แล้วจำนวน 2 คู่ ทั้งยังกราบบังคมทูลต่อรัชกาลที่ 5 อีกว่าหากมีงาที่เป็นของราชบรรณาการก็ขอรับพระราชทานมารักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานต่อไป (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 15, ม.ค. 2441) นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2447 รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุรักษรัชมณเฑียรนำงาช้างในพิพิธภัณฑสถานไปทำฐานสำหรับตั้งในพระที่นั่งอัมพรสถาน หลังจากเลือกได้จำนวน 5 คู่แล้วก็ได้มีการขังน้ำหนักและวัดขนาดลงบัญชีไว้ด้วย (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 14, มี.ค. 2446 - พ.ค. 2447) อีกกรณีหนึ่งในปี พ.ศ.2445 พระยวงษาภรณ์ภูษิต ตำแหน่งจางวางภูษามาลาฝ่ายพระราชวังบวรมารับพระพุทธรูปจำนวนหนึ่งซึ่งกรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ ทรงเลือกไปไว้ในพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ พระชัยในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พระชัยในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ และพระชัยในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 11, พ.ศ.2446) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอีกจำนวนหนึ่งที่ทำให้รายละเอียดเกี่ยวกับการนำสิ่งของออกไปนอกพิพิธภัณฑสถานซึ่งเกี่ยวเนื่องกับบทบาทของชนชั้นผู้นำสยามต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานซึ่งจะอภิปรายต่อไปข้างหน้า กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2448 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้รับแจ้งจากพระยาโบราณราชธานินทร์(พร เดชะอุปถัมภ์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยาซึ่งจุดคั่นและรวบรวมโบราณวัตถุต่าง ๆ ตั้งเป็นอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน(หรือเรียกกันทั่วไปว่า มิวเซียมกรุงเก่า)ว่า มีเทวรูปศิลาและบานประตูไม้สลักรูปเทวดาเก็บไว้ที่กรมพิพิธภัณฑสถาน จึงเห็นควรส่งไปเก็บรักษาไว้ที่อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน ต่อมาหลังจากที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้มาเลือกวัตถุได้จำนวนหนึ่งแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ 5 ซึ่งก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อนุมัติตามข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทย จากนั้นกระทรวงธรรมการจึงสั่งให้กรมพิพิธภัณฑสถานงานเรื่องการส่งมอบและทำบัญชีไว้เป็นหลักฐานด้วย (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 27, พ.ย. - มี.ค. 2448) นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2451 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีรับสั่งให้ส่งศิลาจารึกไปรวบรวมไว้ให้เข้าชุดกับศิลาจารึกที่ทรงรวบรวมไว้ก่อนแล้วที่หอพระสมุดวชิรญาณ ทั้งนี้ทรงมีพระประสงค์เฉพาะศิลาจารึกที่มีตัวอักษร ส่วนศิลาจารึกที่เป็นภาพชาคนั้นทรงเห็นว่า "...ควรเก็บรักษาไว้ที่หอพิพิธภัณฑสถานต่อไป..." รวมจำนวนศิลาจารึกที่ต้องพระประสงค์ครั้งนี้จำนวน 8 หลัก (หจข. ศธ เพิ่ม 32, ม.ค. - ก.พ. 2451)

* พระราชโอรสในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นต้นสกุล "วรรัตน" (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2509 : 186 - 187)

* ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

อนึ่ง ในปี พ.ศ.2469 พระยานุสารพณิชยการ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพาะช่าง มีหนังสือมาขอส่งตัวสถาปนาจากพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครไปไว้ที่โรงเรียน ซึ่งก่อนหน้านี้ได้แจ้งด้วยวาจาแก่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการแล้ว ในด้านพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น ม.จ.อนุชาติ ศุขสวัสดิ์ ภัณฑารักษ์ ก็ไม่ขัดข้องแต่จะให้เฉพาะตัวสัตว์เท่านั้น ส่วนตู้ที่ใช้จัดแสดงไม่ได้มอบให้ไปด้วย (หจข. ศร 5 เพิ่ม 55, พ.ศ. 2469 และ ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล 2517 : 2)

ส่วนการให้ยืมวัตถุพิพิธภัณฑสถานเป็นการชั่วคราวนั้นมีหลักฐานลายลักษณ์อักษรระบุไว้เช่นกัน เป็นต้นว่า กรมกลองชนะขอยืมไปเอนำด้วยไม้ชิงชันจำนวน 1 เล้า เมื่อ พ.ศ.2445 (หจข. ศร 5 เพิ่ม 11, พ.ศ.2446) หรือในปี พ.ศ. 2447 มีการนำเครื่องถมในพิพิธภัณฑสถานจำนวน 10 รายการ เช่น หีบหมาก ขันล้างหน้า จานเชิง กำไลเท้า เป็นต้น เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการทำสิ่งของสำหรับพระราชทานเชื้อพระวงศ์ต่างประเทศ (หจข. ศร 5 เพิ่ม 22, ส.ค. - ก.ย. 2447 และ หจข. ร.5 ศ.1 เพิ่ม 87, ส.ค. - ก.ย. 2447) นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2449 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จประพาสต่างประเทศ ต้องพระประสงค์เครื่องอาวุธในพิพิธภัณฑสถานเพื่อนำไปจัดแสดงในงานประจำปีวัดเบญจมบพิตร จึงโปรดให้ข้าราชการมาคัดเลือกและได้ทำบัญชีไว้เป็นหลักฐาน เมื่อเสร็จงานแล้วก็ได้ส่งคืนสิ่งของที่ขอยืมไปแก่กรมพิพิธภัณฑสถานตามเดิม (หจข. ศร 5 เพิ่ม 29, พ.ย. - ธ.ค. 2449)

อนึ่ง ในปี พ.ศ.2434 เมื่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเชิญรัฐบาลสยามเข้าร่วมแสดงสิ่งของในงาน World's Columbian Exposition ที่เมืองชิคาโก ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการโดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธาน และมีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ ในการช่วยจัดสิ่งของเพื่อนำไปร่วมแสดงด้วย ในการนี้กรรมการมีความเห็นว่า หากจะจัดทำสิ่งของต่าง ๆ ขึ้นใหม่เกรงว่าจะไม่ทันการและเสียค่าใช้จ่ายมาก อีกทั้งกรมพิพิธภัณฑสถานก็มีวัตถุสิ่งของที่ควรจะไปจัดแสดงได้อยู่แล้ว จึงขอยืมสิ่งของรวมทั้งสิ้น 16 รายการจากกรมพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้นว่า งาม้าง หอยต่าง ๆ แร่ธาตุต่าง ๆ ผ้าที่ใช้ในประเทศสยาม ผ้าเมืองแขก เครื่องถมอย่างโบราณ มีดโบราณ ซึ่งรัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริว่า "...อนุญาต ... แต่สิ่งของออกไปตั้งเช่นนี้ครั้งใด ไม่เคยได้ของกลับมาฤฯไม่ได้เงินมาคืนทุกสักเพียงเดียวเลย ...ถ้าไม่จัดให้ดีของสำหรับมิวเซียมจะหมดเข้าไปด้วย..." (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 45, ธ.ค. 2434 - ก.พ.

* ขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมา

2436) และกรณีที่เกิดคล้ายกับกล่าวมาข้างต้นยังปรากฏอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2447 เมื่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเชิญรัฐบาลสยามเข้าร่วมแสดงสิ่งของในงาน Louisiana Purchase Exposition ที่เมืองเซนต์หลุยส์ ทั้งนี้หลังจากกรรมการปรึกษากันเกี่ยวกับรายละเอียดการจัดแสดงแล้ว รัชกาลที่ 5 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร^{*} ทรงช่วยจัดการในการเตรียมการจัดแสดงดังกล่าวด้วย ในการสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงขอขยืมสิ่งของจากกรมพิพิธภัณฑศาสตร์ที่ได้รับรวบรวมมาจากมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งของที่จัดเตรียมไปเพื่อจัดแสดง แล้วนำมาจัดตั้งแสดงให้ประชาชนสยามได้ดูก่อนนำออกไปจัดแสดงยังสหรัฐอเมริกา โดยเปิดให้ประชาชนได้เข้าชมระหว่างวันที่ 20 - 24 ธันวาคม พ.ศ.2447 ตั้งแต่เวลาบ่ายสองโมงถึงย่ำค่ำ(ประมาณ 14.00 - 18.00 น.) ทั้งนี้ปรากฏว่ามียอดผู้เข้าชมถึง 8,726 คน (หจข. ร. 5 บ. 11 เพิ่ม 53, ก.ค. 2446 - มี.ค. 2452 และดูเพิ่มเติมใน หจข. ศร 5 เพิ่ม 13, ต.ค. 2446)

สำหรับการจำหน่ายวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์ออกเพราะมีการโจรกรรมนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องกับเรื่องวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์โดยตรงแล้ว ยังพบว่าสัมพันธ์กับการรักษาความปลอดภัยในพิพิธภัณฑสถานอีกด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นทั้งสองไปพร้อมกันเพื่อให้เห็นถึงการจัดการวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์อีกแง่มุมหนึ่งต่อไป

ผู้วิจัยพบว่าในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์สูญหายอยู่ 3 ครั้งซึ่งมีระยะเวลาอยู่ระหว่าง พ.ศ.2444 - 2477 ทั้งนี้สามารถสรุปเป็นตารางแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการสูญหายและผลการจัดการในแต่ละครั้งดังนี้

ตาราง 14 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์สูญหาย

วันเดือนปี	สถานที่เกิดเหตุ	วัตถุที่สูญหาย	ผลการจัดการ
12 เม.ย. 2444 (หจข. ศร 5 เพิ่ม 7, พ.ศ. 2445 และ หจข. ศร 5 เพิ่ม 11, พ.ศ. 2446)	พระที่นั่งพุทธไสสวรรคย์	ทองคำ (ทองคำแท่ง) และทองรูปพรรณ	1.สืบสวนและติดตามวัตถุ ได้คืนบางส่วน 2.จำหน่ายวัตถุพิพิธภัณฑศาสตร์ ที่ติดตามคืนไม่ได้ เช่น พานทองคำรองเครื่องพระ สำอางหยก กำไลเกลียว ทองคำ ฯลฯ

* ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ตาราง 14 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑสถานสูญหาย(ต่อ)

<p>18 พ.ค. 2452 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 33, พ.ค. - พ.ย. 2452)</p>	<p>พระที่นั่งศิวิไลย์พินาม</p>	<p>ของส่วนตัว ม.ล.สว่าง และเงินทอรองจ่าย ของกรมพิพิธภัณฑ ประมาณ 104 บาท</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1.ตั้งกรรมการสอบสวน และให้นายสินกับนายเชื้อ ตำแหน่งคนงานออกจาก ราชการ 2. ตัดตำแหน่งคนงานและ แยกขาม แล้วจ้างพล ตระเวนมารักษาความ ปลอดภัยแทน
<p>25 - 28 มี.ค. 2476 (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 110, มี.ค. 2476 - เม.ย. 2477)</p>	<p>พระที่นั่งพรหมเมศธาดา ชั้นบน(25 มี.ค. 2476) และพระที่นั่งพรหมเมศ ธาดา ชั้นล่าง (28 มี.ค. 2476)</p>	<p>ไม้ประกับคัมภีร์ใบ ลาน จำนวน 4 คู่(25 มี.ค. 2476) และฝ้ายก จำนวน 2 ผืน (28 มี.ค. 2476)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1.สอบสวนเจ้าหน้าที่ผู้ถือ กุญแจและนางพนักงาน ประจำห้อง 2.ร่วมกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ติดตามวัตถุพิพิธภัณฑที่ หายไปได้ไม้ประกับ 1 คู่ และฝ้ายก 1 ผืน 3.ให้ไล่ น.ส.พดก สามะ สูตร(ประจำห้องชั้นบน) และ น.ส.อบเชย ชยากร (ประจำห้องชั้นล่าง) ออก จากตำแหน่งนางพนักงาน ฐานเดินเลื้อยต่อหน้าที่ 4.ตัดเงินเดือน ม.ล.ทองอยู่ เสนิงส์ นายตรวจผู้ถือ กุญแจเดือนละ 10 บาท เป็นค่าไถ่ของคืน

การสูญหายทั้งสามครั้งข้างต้นนอกจากจะเกี่ยวข้องกับวัตถุพิพิธภัณฑสถานแล้ว ยังรวมไปถึงการรักษาความปลอดภัยด้วย ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสังเกตบางประการ กล่าวคือ ประการแรก วัตถุพิพิธภัณฑที่สูญหายเมื่อวันที่ 12 เม.ย. 2444 แม้จะได้รับการติดตามคืนมาได้จำนวนหนึ่ง แต่ก็ยังมี

สิ่งของที่ยังไม่อาจติดตามกลับคืนมาได้อีกถึง 33 รายการ ขณะเดียวกันกระทรวงธรรมการก็มีคำสั่งให้นำบัญชีสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานตั้งแต่สมัยกรมหมื่นพงศาดิศรมหิป ทรงเป็นอธิบดีและผู้อำนวยการกรมพิพิธภัณฑ์ และสมัยเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เป็นเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ ส่งให้แก่กรมการเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการตรวจสอบสิ่งของในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ทั้งนี้การตรวจสอบสิ่งของนั้นจะเรียกตรวจตามบัญชีโดยมีพนักงานรักษาสีของ(ม.ล.สว่าง) เป็นผู้หยิบให้ตรวจเป็นชิ้น ๆ ไป (หจข. ศธ 5 แฝ้ม 7, พ.ศ.2445) นอกจากนี้ กรมพิพิธภัณฑ์ยังได้ "ทอดทูลทางสัจจาธิษฐานต่อสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์แลต่อบุคคลในการสืบจับให้ได้ตัวผู้ร้ายลักสิ่งของ" (หจข., เพิ่งอ้าง) ครั้นการสืบสวนและติดตามหาวัตถุที่สูญหายสิ้นสุดลงแล้ว กรมพิพิธภัณฑ์จึงขออนุญาตกระทรวงธรรมการ "แก้สินบน"(แก้บน) และให้รางวัลแก่หญิงผู้หนึ่งที่ทำให้เบาะแสด้วย อย่างไรก็ตาม ในการตรวจสอบวัตถุพิพิธภัณฑ์กับบัญชีทะเบียนที่มีอยู่ในขณะนั้นนับว่าประสบปัญหาอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ สิ่งของที่จำหน่ายออกหรือเกิดการชำรุดเสียหายนั้นปรากฏว่ามีการระบुरายละเอียดอย่างชื่อและลักษณะวัตถุ ด้วย "ภาษาจดบาบัญชีเก่าใหม่ทำให้ต่างความเข้าใจกัน...บางทีผู้ตรวจแลผู้ให้ตรวจไม่เข้าใจชื่อและลักษณะสัณฐาน..." ของวัตถุก็มี (หจข. ศธ 5 แฝ้ม 11, พ.ศ. 2446)

ประการที่สอง การโจรกรรมวัตถุสิ่งของในกรมพิพิธภัณฑ์เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 ภายหลังจากที่กระทรวงธรรมการตั้งกรรมการสอบสวนโดยมีสันนิษฐานว่าคนร้ายน่าจะเป็นคนในกรมพิพิธภัณฑ์เอง ก็ได้ดำเนินการสอบสวนซักถามเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลาที่ภารโรงเวรประจำตอนกลางคืนและตอนเช้าของวันที่เกิดเหตุรวมถึงแขกยาม ทั้งยังได้ทดลองให้ลอดผ่านช่องลูกกรงหน้าต่างที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่องทางที่คนร้ายใช้เป็นทางเข้า-ออก ปรากฏว่ามีคนสามารถลอดผ่านได้จำนวน 8 คน (ดูรายละเอียดใน หจข. ศธ 5 แฝ้ม 33, พ.ศ. - พ.ย. 2452) ขณะเดียวกัน มร.จอห์นสัน(Mr. W. G. Johnson) ว่าที่ที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ ยังเสนอให้ตัดตำแหน่งคนงานและแขกยามออกแล้วให้พลตระเวนมาดูแลรักษาความปลอดภัยแทน ดังนั้น กระทรวงธรรมการจึงติดต่อไปยังกรมกองพลตระเวน พร้อมทั้งติดต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขอเปลี่ยนแปลงเงินเดือนของบุคคลต่าง ๆ ที่ถูกให้ออกจากราชการเพื่อนำเงินจำนวนดังกล่าวมาใช้เป็นค่าจ้างพลตระเวนจำนวน 5 นายเป็นเงิน 111.75 บาทต่อเดือน ขณะเดียวกันกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทักท้วงมายังกระทรวงธรรมการว่าน่าจะติดต่อกระทรวงนครบาลเพื่อขอความร่วมมือเกี่ยวกับเรื่องพลตระเวนดีกว่าจะเป็นการว่าจ้าง แต่ทางกรมกองพลตระเวนก็ได้ส่งพลตระเวนมาประจำที่พิพิธภัณฑสถานตามคำขอตั้งแต่แรกแล้ว พร้อมกันนั้นก็ได้ออกขอรับเงินค่าจ้างพลตระเวนเหล่านั้นเป็นระยะ ๆ อีกทั้งกระทรวงนครบาลก็ได้ชี้แจงว่าพลตระเวนมีประจำท้องที่ต่าง ๆ เป็นการเฉพาะ การที่ให้พลตระเวนไปรักษาการณ์นอกพื้นที่ที่กำหนดจำเป็นที่กระทรวงนครบาลจะ

ต้องจ้างพลตระเวนเพิ่ม ทำให้ต้องขอรับค่าจ้างในการนี้ เวลาต่อมาก็มีจดหมายมาจากกรมกองพลตระเวนว่าเนื่องจากได้รับเงินค่าจ้างพลตระเวนล่าช้า ประกอบกับกรมฯ ไม่มีเงินทรองที่จะจ่ายให้แก่พลตระเวนเช่นกัน ดังนั้นหากไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจนก็จะถอนกำลังพลตระเวนกลับคืนกรม ขณะเดียวกันกระทรวงธรรมการก็ต้องทำจดหมายผิดแผกกับกรมกองพลตระเวนตลอดเวลา จนในที่สุดเมื่อวันที่ 20 ต.ค. 2452 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจึงตอบอนุมัติการนำเงินของกระทรวงธรรมการมาจ่ายแก่พลตระเวนเป็นค่ารักษาความปลอดภัยพิพิธภัณฑสถาน (หจข., เฟิงอ้าง) อนึ่งมีหลักฐานว่าในงบประมาณกรมพิพิธภัณฑฯ พ.ศ.2455(หจข. ศธ 5 เพิ่ม 45, ธ.ค. 2454) และใบสำคัญค่าใช้จ่ายพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ประจำเดือนมกราคม พ.ศ.2472(หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 80, พ.ศ.2472 – 2474) มีเรื่องการจ้างพลตระเวนปรากฏอยู่ ซึ่งแสดงว่ามีการใช้พลตระเวนมารักษาการณ์ในพิพิธภัณฑสถานต่อเนื่องมาจาก พ.ศ.2452 ด้วย

ประการที่สาม การที่วัตถุสิ่งของในพระที่นั่งพรหมเมศธาดาทั้งชั้นบนและชั้นล่างหายไปนั้น น่าสังเกตว่าการสูญหายอาจเกิดขึ้นก่อนเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2476 อันเป็นช่วงเวลาที่ มร.เอส. มิกี้ รับซื้อไม้ประกับจำนวน 1 คู่ไว้โดยไม่ทราบว่า เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑสถาน อีกทั้งโรงรับจำนำที่ตำบลบ้านหม้อก็ให้การตรงกับ มร.เอส. มิกี้ ว่ามีผู้นำฝ้ายกจำนวน 1 ผืนมาจำนำไว้ในราคา 22.80 บาท ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2476 เช่นกัน (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 110, มี.ค. 2476-เม.ย. 2477) ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกับกรณีสิ่งของสูญหายเมื่อปี พ.ศ.2444 จะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันหลวงบริบาลบุรีรักษ์ ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้อาศัยกระบวนการสืบสวนสอบสวนของตำรวจในการติดตามสิ่งของที่สูญหายกลับคืนมาได้ ซึ่งน่าเชื่อได้ว่าในขณะนั้นมีระบบการสืบสวนสอบสวนที่ลงตัวแล้วในระดับหนึ่ง

อนึ่ง ผู้วิจัยยังพบหลักฐานที่แสดงว่า พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้นำการถ่ายภาพมาใช้ร่วมกับการทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑฯ กล่าวคือ ในระหว่างปี พ.ศ.2476 - 2477 หลวงบริบาลบุรีรักษ์เสนอต่อราชบัณฑิตยสภาว่าควรจะมีการถ่ายภาพวัตถุพิพิธภัณฑฯ เพื่อใช้หลักฐานยืนยันในกรณีที่มีการสอบสวนเกิดขึ้น อีกประการหนึ่งยังช่วยในการทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑฯ และการเผยแพร่วัตถุพิพิธภัณฑฯ ในรูปของเอกสารตีพิมพ์ที่สามารถแสดงรูปภาพประกอบได้อีกด้วย (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 111, พ.ค. 2476 - ก.ย. 2477) อย่างไรก็ตาม วัตถุที่จะต้องถ่ายภาพนั้นมีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครจึงเสนอว่าควรแบ่งการถ่ายภาพเป็นงวด ๆ โดยงวดแรกจะถ่ายภาพเครื่องศิลาและโลหะสมัยต่าง ๆ เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย เป็นต้น จำนวน 249

จีน เป็นเงินทั้งสิ้น 323.70 บาท ส่วนงวดที่สองจะถ่ายภาพเครื่องโลหะสมัยลพบุรี จำนวน 299 ชิ้น รวมเป็นเงิน 388.70 บาท ซึ่งราชบัณฑิตยสภาก็ให้ความเห็นว่าควรกำหนดให้แน่ชัดว่าในปีนั้น (พ.ศ.2476) จะถ่ายภาพวัตถุประเภทใด มีค่าใช้จ่ายรวมเท่าใด เนื่องจากเกรงว่าจะไม่มีงบประมาณในการจัดการเพียงพอ(หจข., เพิ่งอ้าง) ต่อมาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้เสนอขอถ่ายภาพวัตถุพิพิธภัณฑที่สามโดยจะถ่ายภาพเครื่องศิลาสมัยลพบุรีและสิ่งของต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น จำนวน 195 ชิ้น คิดเป็นเงินทั้งสิ้น 253.50 บาท จึงสรุปได้ว่าในปี พ.ศ.2476 มีการถ่ายภาพวัตถุพิพิธภัณฑที่สามงวด จำนวน 743 ชิ้น คิดเป็นเงิน 964.90 บาท อนึ่ง ในปี พ.ศ. 2477 พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้เสนอขอถ่ายภาพวัตถุพิพิธภัณฑอีกจำนวน 325 ชิ้น คิดเป็นเงิน 422.50 บาท ทั้งนี้วัตถุบางชิ้นอาจต้องถ่ายเพิ่มอีก 2-3 ด้าน อย่างไรก็ตาม กรมศิลปากรซึ่งขณะนั้นดูแลกิจการพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครมีความเห็นว่า "...งบประมาณของเราเบียดกรอเต็มที และอีกประการหนึ่งกรรมนี้เป็นกรรมตั้งใหม่ยังไม่ทราบกำลังงานที่จะจัดทำต่อไปถึงสิ้นพ.ศ.นี้ว่าจะมีอะไรที่จำเป็นเกิดขึ้นอีกเท่าใด..." พร้อมกันนี้ก็เสนอว่าควรถ่ายภาพวัตถุชิ้นสำคัญ ๆ ไปก่อนโดยกำหนดวงเงินประมาณ 100 บาท ซึ่งก็ปรากฏว่าพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครจัดการถ่ายภาพวัตถุในวงเงินดังกล่าวได้วัตถุจำนวน 108 ชิ้น ต่อมาจึงเสนอขอถ่ายภาพวัตถุที่ยังค้างอยู่อีกจำนวน 217 ชิ้น คิดเป็นเงิน 282.10 บาท ทั้งนี้กรมศิลปากรขออนุมัติวงเงินในการถ่ายภาพดังกล่าวจำนวน 200 บาท (หจข., เพิ่งอ้าง) อย่างไรก็ตาม การถ่ายรูปวัตถุพิพิธภัณฑมีมาก่อนหน้านั้นแล้วในราวปี พ.ศ.2472 เพราะพบว่าเมื่อเอกสารใบเสร็จรับเงินลงวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2472 เป็นคำซื้อ "ออโตไทมเมอร์"(Auto Timer) จำนวน 1 อัน ราคา 8 บาท และขาตั้งสำหรับใช้กับกล้องถ่ายรูปของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร จำนวน 1 อัน ราคา 6.50 บาท "...เพื่อถ่ายรูปของโบราณ..." (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 80, พ.ศ. 2472 - 2474)

การจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยหลายชิ้น ได้ให้ภาพรวมของการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน รวมไปถึงแนวความคิดในสมัยต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้อาคารสถานที่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบันเพื่อจัดแสดงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่หอทองคอกเคอเดียในพระบรมมหาราชวังเมื่อปี พ.ศ. 2417 ตลอดจนการจัดแสดง "เอกสทิบิแซน" ในงานสมโภชพระนครร้อยปี เมื่อปี พ.ศ.2425 ดังที่เสนอไปแล้วข้างต้น เปรียบเสมือนกับต้นแบบของการจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑของหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานในเวลาต่อมาที่ว่าได้ เนื่องจากการจัดแสดงทั้งสองครั้งนอกจากจะแสดงของอันวิจิตรด้วยฝีมือช่างหลวง หรือของประหลาดที่ไม่อาจพบได้ทั่วไปแล้ว ยังแสดงถึงของที่เป็น "ฝีมือช่าง

ชาวสยาม" ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์และผลผลิตทางการเกษตร สัตว์ พืช แร่ธาตุรวมถึงผลิตผลจากงานฝีมือจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย เครื่องอิฐ เครื่องกระเบื้อง เครื่องจักสาน เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยพบว่าในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยและหลักฐานอื่น ๆ ต่างให้ภาพการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แผนการจัดแสดงของพิพิธภัณฑสถานที่ใกล้เคียงกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของทั้งสองครั้งข้างต้นอยู่ไม่น้อย

ในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง "พิพิธภัณฑต่าง ๆ ในกรุงสยาม" (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442) ปรากฏข้อเขียนของเจ้าหมื่นศรีสรักษ์ขึ้นหนึ่งชื่อว่า "สติมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ"(เข้าใจว่าเขียนขึ้นราว พ.ศ.2439) อยู่ในหนังสือกราบบังคมทูลถวายรายงานจากการดูงานที่พิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งมีใจความสำคัญกล่าวถึงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานที่ลักษณะการจัดโดยนำสิ่งของมารวม ๆ กันไว้ไม่ได้แยกออกเป็นประเภท เนื่องจากสถานที่ไม่เพียงพอ อีกทั้งจำนวนสิ่งของเหล่านั้นยังมีน้อยชิ้นอยู่ อย่างไรก็ตาม เจ้าหมื่นศรีสรักษ์เสนอการจัดแสดงตามประเภทวัตถุซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 15 แสดงแผนการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานตามแนวความคิดของเจ้าหมื่นศรีสรักษ์
(หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442)

สถานที่	การจัดแสดง
พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน	แผนกปราณวิทยา แสดงสัตว์น้ำ สัตว์บก หอย หินและแร่
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์	แสดงของฝีมือไทยทั้งหลายที่เกี่ยวกับเครื่องราชูปโภค
พระที่นั่งคชกรรมประเวศ*	แสดงเครื่องหินและเครื่องดินที่เป็นของโบราณ
พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย**	(ควรจัดแสดง) สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพระราชพงศาวดารและราชประเพณี
หมู่พระที่นั่งสามองค์***	(ควรจัดแสดง) สิ่งของต่างประเทศ แยกเป็น เอเชีย ยุโรป อเมริกา แอฟริกา และชาติพันธุ์วิทยา

* สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นเครื่องมือซึ่งต่อมาผูกทรวดโถม รัชกาลที่ 5 จึงโปรดให้รื้อเสีย ยังคงอยู่แต่ฐานปราสาทกับเกยข้างข้างหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (สมเด็จพระยาคำรบราชนาถภาพ 2509 : 124)

** ขณะนั้นชำรุดอยู่ จึงของบประมาณซ่อมแซม พร้อมกับหมู่พระที่นั่งสามองค์ ((หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442)

*** น่าจะหมายถึงพระที่นั่งวสันตพิมาน พระที่นั่งวาสุสถานอมเรศ และพระที่นั่งพรหมเมศธาดา

นอกจากนี้ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ยังมีความเห็นว่าพิพิธภัณฑสถานควรจัดแสดงตัวอย่างสินค้าและตัวอย่างวัตถุในธรรมชาติเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในการประกอบอาชีพต่อไป ทั้งนี้หากไม่สามารถทำเช่นที่กล่าวไว้เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เห็นว่าการจัดพิพิธภัณฑสถานก็ไม่มีประโยชน์ใดคุ้มค่านัก "...การแสดงพิพิธภัณฑฯให้ประชาชนดูในเวลานี้ก็เท่ากับแสดงของประหลาดต่าง ๆ เท่านั้น..." ขณะเดียวกัน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการยังกราบบังคมทูลถวายความเห็นไปพร้อมกับหนังสือของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ด้วย ความว่า "...พิพิธภัณฑสถานควรจัดแสดงสิ่งของเกี่ยวกับพงศาวดาร 1 พิพิธภัณฑฯในชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในพระราชอาณาเขตพร้อมเครื่องใช้เครื่องแต่ง 1 พิพิธภัณฑฯสินค้าในบ้านในเมือง 1 พิพิธภัณฑฯสัตว์ต่าง ๆ ที่เกิดในสยามแลต่างประเทศ 1 ซึ่งจะเป็ประโยชน์แก่ประชาชนให้เป็นความรู้ได้ดูได้เห็น..." (หจข., เฟ็งอ้าง)

อนึ่ง ในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง "เปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตเลกรมพิพิธภัณฑฯ" (หจข. ร.5 ศ.1 เฟ้ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช) ปรากฏว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานแยกออกเป็นแผนก ต่าง ๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 16 แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการแสดงในพิพิธภัณฑสถาน ประมาณปี พ.ศ.2430 - 2431 (หจข. ร.5 ศ.1 เฟ้ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช)

แผนก	การจัดแสดง
ของโบราณ	พระพุทธรูป เทวรูป ศิลาจารึก เครื่องถ้วยชามที่ขุดได้ เป็นต้น
ของประเทศ	สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับราชการ เช่น ราชรถ เครื่องสูง โทศ นุชบก เรือกิ่ง เรือศรีรูปวัดและพระเจดีย์ เป็นต้น
อาวุธ	ปืนใหญ่ ปืนเล็ก ดาบ หอก เป็นต้น
ของฝีมือช่าง	สิ่งของประหลาดอันวิจิตรด้วยฝีมือช่างไทยและต่างประเทศ
วิริยกรรม	เครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงชีวิต เช่น เครื่องมือคักปลา เครื่องมือทำสวน เครื่องมือทำนา เป็นต้น
สินค้า	ตัวอย่างสินค้าต่าง ๆ ทั้งในประเทศสยามและต่างประเทศ
สัตว์	ตัวอย่างสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลาน ฝิเลื้อและสัตว์ปีกต่าง ๆ
พฤกษ	ตัวอย่างเปลือกไม้ ใบไม้ ผลไม้ และพรรณไม้ต่าง ๆ
แร่ธาตุ	ตัวอย่างแร่ ธาตุ โลหะและศิลาต่าง ๆ

ในเอกสารชิ้นเดียวกันยังปรากฏนโยบายที่กำหนดให้มีการจัด "การวิเทศ" เป็นครั้งคราว ในช่วงวันเฉลิมพระชนมพรรษา ซึ่งเป็นการประกวดสิ่งของต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ผลไม้ งานฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น รวมไปถึงการประกวดการสะสม เช่น ถ้วย ป้าน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อ "ทะนุบำรุงความอดุสาหะของบุคคล" (หจข. เพ็งอ้าง) ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า "การวิเทศ" น่าจะเปรียบได้กับการจัดกิจกรรมแสดงสิ่งของในลักษณะของการจัดนิทรรศการชั่วคราวในโอกาสสำคัญอย่างวันเฉลิมพระชนมพรรษา อันนับเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้กิจการของพิพิธภัณฑสถานได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้น

ดังนั้นเมื่อพิจารณาเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่นำเสนอมาข้างต้นทั้งสองฉบับ ทำให้เข้าใจได้ว่านโยบายเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานมีความคล้ายคลึงกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในปี พ.ศ.2417 และปี พ.ศ.2425 ดังจะเห็นได้จากความหลากหลายของประเภทวัตถุที่จัดแสดง ซึ่งมีทั้งโบราณวัตถุ เครื่องราชูปโภค งานฝีมือ อุปกรณ์การเกษตร พาณิชยกรรม ธรรมชาติวิทยา ฯลฯ อีกทั้งความคิดของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน โดยมีจุดประสงค์เน้นที่การเป็นสถาบันในการกระตุ้นความสนใจในด้านการประกอบอาชีพและการค้าขายของประชาชนชาวสยามในภาวะที่ประเทศต้องติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น ขณะเดียวกันในความคิดของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ พิพิธภัณฑสถานที่จัดแสดงแต่สิ่งของที่สวยงามและหาดูยาก ก็เป็นเพียงสิ่งที่ทำให้เกิดความตื่นตาตื่นใจและ "ไม่มีประโยชน์พอกุ้มกับพระราชทรัพย์เงินแผ่นดินที่ใช้จ่ายอยู่เลย..."(หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442)

นอกจากนี้ยังมีเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยอีกหลายชิ้นที่ให้ภาพเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 - 7 เป็นต้นว่า เมื่อปี พ.ศ.2445 มีการเตรียมการถวายการต้อนรับ "เจ้าต่างประเทศรัสเซีย" ซึ่งจะเสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2445 ในการนี้พระผดุงศุลกกฤตย์ เจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ มีความคิดที่จะติดต่อขอขืมสิ่งของจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ไม่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน เช่น พระราชยานลงยาราชาวดี พระราชยานถม พระที่นั่งสิริวิภาจัญญ์ เครื่องม้าพระที่นั่งอย่างไทย ทวนพู่สำหรับรำน้าพลับพลา เครื่องเสวยที่พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระองค์เจ้ามีกรมและไม่มีกรมตามลำดับพระเกียรติยศ เครื่องทรงหม่อมเจ้าเกศากันต์ เครื่องแต่งตัวบุตรขุนนางโกนจุก เป็นต้น แต่กระทรวงธรรมการเห็นว่าไม่ควรไปขืมสิ่งของจากหน่วยงานใด "...แต่ส่วนของในสถาน

* หมายถึง His Emperier Highness Grand Duke Boris Vladimirovitch

พิพิธภัณฑสถานเอง...จัดให้เรียบร้อยให้ดีเถิด..." (หจข. ศร 5 แฟ้ม 6, พ.ค. - มี.ค. 2445) หรือเมื่อปี พ.ศ. 2454 กรมพิพิธภัณฑสถานมีความคิดที่จะย้ายพระเบญจาที่ใช้ตั้งเหนือฐานปูนพระเมรุคราวงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ที่วัดบวรสถานสุทธารวาส ตั้งแต่ปี พ.ศ.2443 ซึ่งกระทรวงวังฝากไว้ที่พระที่นั่งศิวโมกชพิมาน เนื่องจากเห็นว่าพระเบญจาตั้งกล่าว "ไม่เข้าชุด" กับวัตถุที่จัดแสดงในพระที่นั่งองค์ดังกล่าว คือ วัตถุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ขณะเดียวกัน กระทรวงวังก็เห็นว่าพระเบญจานั้นเป็น "ของสวยงามดี สมควรจะต้องไว้คู่ได้..." ส่วนคำตอบของกระทรวงธรรมการต่อความเห็นของกระทรวงวังนับว่ามีประเด็นที่น่าสนใจยิ่ง กล่าวคือ กระทรวงธรรมการเห็นว่า "...พระเบญจานี้งามจริงสำหรับตัวพระเบญจาเอง แต่ไม่ใช่งามที่จะเข้าหมวดหมู่กับของอื่นในพิพิธภัณฑสถาน เพราะใหญ่โตคับที่ไม่สมแก่สถานที่และวัตถุอื่น ๆ ..." (หจข. ศร. 5 แฟ้ม 43, ต.ค. - พ.ย. 2454) จากแนวความคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นประการหนึ่งว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานให้เข้าหมวดหมู่กันนั้นได้รับการให้ความสำคัญเช่นเดียวกับเนื้อความในเอกสารที่นำเสนอไปก่อนหน้านี้ หรือแม้แต่ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2475 พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ได้เปลี่ยนแปลงการจัดสิ่งของในห้องท้ายพระที่นั่งปวิมาภิมุข กล่าวคือ ย้ายข้างจำลองไปไว้แทนที่รถไฟ และย้ายรถไฟไปไว้แทนที่ข้างจำลองดังกล่าว เนื่องจากมีความเห็นว่าเรือกับรถไฟควรจัดไว้คู่กัน นอกจากนี้ยังมีการย้ายเครื่องปั้นดินเผาที่ मुखหลังพระที่นั่งวสันตพิมานมาอยู่ที่ मुखหน้าของพระที่นั่งองค์เดียวกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบเห็นว่าแม้จะทำให้สถานที่ดูคับแคบไปบ้าง แต่ก็ได้คัดเอาวัตถุชิ้นที่ไม่จำเป็น ไปเก็บไว้ในคลังบ้างแล้ว(ศร 0701.7.1 แฟ้ม 42, เม.ย. 2470 - เม.ย. 2475)

อนึ่ง นอกจาก "การวิเศษ" ที่กล่าวถึงข้างต้นจะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนต่อพิพิธภัณฑสถานแล้ว ยังปรากฏหลักฐานว่ามีการจัดกิจกรรมในลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก การขายรูปเขียนที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์และการจัดทำเหรียญพระพุทธรูปสีหิงส์ให้เช่าบูชา (ดูรายละเอียดใน ศร 0701.7.1 แฟ้ม 42, เม.ย. 2470 - เม.ย. 2475 และ ศร 0701.7.1 แฟ้ม 104, พ.ศ. 2474 -2477) และประการที่สอง การจัดให้โรงเรียนต่าง ๆ นำนักเรียนของตนมาชมหออพระสมุควชิรญาณและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ซึ่งกิจกรรมนี้มีหลักฐานปรากฏอยู่ระหว่าง พ.ศ.2473 - 2476 แต่เนื้อความแสดงให้เห็นว่าเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2471 แล้ว อนึ่ง การจัดให้นักเรียนเข้าชมกระทำในระหว่างเดือนมิถุนายน - ธันวาคม ของแต่ละปี(ยกเว้น พ.ศ.2476 ที่ขยายเวลาไปถึงเดือนมกราคม)โดยเปิดให้เข้าชมทุกวันเสาร์ ตั้งแต่เวลา 13.30 - 15.00 น. (ดูรายละเอียดใน หจข. ศร 5 แฟ้ม 56, มี.ย. 2473; หจข. ศร 5 แฟ้ม 58, พ.ค. 2474; หจข. ศร 5 แฟ้ม 59, พ.ค. 2476)

บทบาทของชนชั้นผู้นำสยามกับพิพิธภัณฑสถาน

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงทัศนคติของชนชั้นผู้นำสยามต่อพิพิธภัณฑสถานไปบ้างแล้ว ในที่นี้จะนำเสนอตัวอย่างแนวความคิดของชนชั้นผู้นำในยุคสมัยต่าง ๆ ที่มีต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยเป็นหลัก อนึ่ง แม้ว่าชนชั้นผู้นำสยามในความหมายกว้างจะหมายถึงกลุ่มเชื้อพระวงศ์ ขุนนางข้าราชการ พระสงฆ์ และชนชั้นกลางที่มีบทบาทในสังคมสยามก็ตาม แต่การวิจัยนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานในแง่ของการบังคับบัญชา การตัดสินใจและการรับผิดชอบความเป็นไปของพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น ดังนั้น ชนชั้นผู้นำสยามที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาบทบาทดังกล่าว ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ พระผดุงศุลกกาฤกษ์ และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

เป็นที่ทราบกันดีว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชภารกิจอย่างมากมายในการนำประเทศสยามไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ แต่เท่าที่ผู้วิจัยสำรวจมาไม่ปรากฏว่ามีผู้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของพระองค์ท่านที่ทรงเกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานเท่าไรนัก ทว่าในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยกลับปรากฏพระราชดำริเกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑสถานอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญในการพิจารณาสถานภาพของกิจการพิพิธภัณฑสถานไปพร้อมกันด้วย กล่าวคือ ในราวปี พ.ศ.2440 ทายาทของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง(เพ็ง เพ็ญกุล) ได้ทูลเกล้าถวายเครื่องละครของผู้เป็นบิดาต่อรัชกาลที่ 5 เพื่อพระราชทานให้แก่พิพิธภัณฑสถาน ในการนี้ทรงมีพระราชดำริว่าสิ่งของเหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นเครื่องเงินเครื่องทอง ควรระวังรักษาให้ดีและเห็นควรให้ใส่ไว้ตู้กระจกอย่าให้เกิดอันตรายสูญหายได้ นอกจากนี้ยังได้พระราชทานแนวการปฏิบัติต่อวัตถุพิพิธภัณฑฯไว้ตอนหนึ่งความว่า "...ถ้าเจ้าพนักงานพิพิธภัณฑฯจัดการป้องกันรักษาเป็นอันเชื่อใจได้ว่าจะไม่มียันตรายแล้ว ก็ให้รับสิ่งของทั้งนี้ไปจากกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ตั้งไว้ในพิพิธภัณฑฯตามความประสงค์ของเจ้าของ แต่ต้องขอห้ามอย่าให้เจ้าพนักงานยอมให้ผู้หนึ่งผู้ใดยืมไป ถ้ายืมไปเองเป็นอันขาด..." (หอช. ร.5 บ. 11 แฟ้ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442)

นอกจากนี้เมื่อเจ้าหมื่นศรีสรักษ์เสนอ "สคิมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ" ดังที่กล่าวถึงมาแล้วก่อนหน้านี้ รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริว่า "...การที่จะจัดนี้เป็นสำคัญอยู่ที่เรื่องเงิน...ถ้าจัดทำขึ้นได้ก็เป็นการดีต้องให้หารือเรื่องเงินกับพระคลังมหาสมบัติก่อน โดยจะอนุญาตให้ทำเวลานี้ ถ้าไม่มีเงินก็เป็นอันเปล่า จัดการอันใดไม่ได้..." (หจข., เฟ็งอ้าง)

หลักฐานอีกจำนวนหนึ่งที่แม้จะไม่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานโดยตรง และไม่ได้นับรวมเข้าในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย แต่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพระราชดำริต่อการจัดแสดงวัตถุสิ่งของสยามตามคำเชิญของประเทศต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เมื่อปี พ.ศ.2436 รัฐบาลเบลเยียมขอความร่วมมือจากรัฐบาลสยามในการจัดแสดงนิทรรศการที่เมืองแอนต์เวิร์ป ในปี ค.ศ.1894 (พ.ศ.2437) พร้อมกันนั้นก็ยังมีรัฐบาลเดนมาร์กและรัฐบาลสเปนติดต่อขอความร่วมมือในลักษณะเดียวกันและมีระยะเวลาการจัดแสดงใกล้เคียงกัน ดังนั้นกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงเกษตรธิการจึงมีความเห็นร่วมกันว่า "...ทำให้ยุ่งยากและสิ่งเปลืองพระราชทรัพย์..." ในการนี้รัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริว่าหากนำสิ่งของที่เคยนำไปแสดงที่เมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกาไปปรับปรุงใหม่แล้วส่งไปแสดงยังประเทศใดประเทศหนึ่งก็อาจจะทำได้ แต่หากจะให้จัดทำขึ้นใหม่คงไม่เป็นการดี "...เห็นจะต้องบอกเข็ด จิบหายนักเห็นจะทนไม่ไหว..." (หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 18, มี.ค. 2436 - ก.ย. 2437; ดูเรื่องการแสดงนิทรรศการที่เมืองชิคาโกใน หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 45, ธ.ค. 2434 - ก.พ. 2436) เป็นต้น

แม้ว่าจะพบพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานในลักษณะที่นำเสนอไปข้างต้นจำนวนไม่มากนัก แต่เมื่อรวมกับประกาศการแสดง "เอกสหิภิเชน" ที่มีขึ้นระหว่าง พ.ศ.2417 - 25⁴25 ซึ่งนำเสนอไปแล้วก่อนหน้านี้ ทำให้เข้าใจได้ว่าพระองค์ท่านทรงสนพระทัยในกิจการพิพิธภัณฑสถานอยู่ไม่น้อย และนำเสนอว่าการจัดแสดงครั้งต่าง ๆ เหล่านั้นส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อแสดงความเจริญของประเทศสยาม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือต้องการแสดงให้เห็นว่าประเทศสยามมีทรัพยากรและผลผลิตที่หลากหลายก็ว่าได้ ดังจะเห็นได้จากการจัดประเภทสิ่งของที่แสดงในงานสมโภชพระนครร้อยปี เมื่อปี พ.ศ.2425 ซึ่งมีการจัดแสดงสิ่งของออกเป็นห้อง ๆ แต่ละห้องจัดแสดงสิ่งของแต่ละชนิด เป็นต้นว่า ห้องที่ 1 แสดงอุปกรณ์การทำนา (เมล็ดข้าวพันธุ์ต่าง ๆ ดันข้าวระยะต่าง ๆ ห้องที่ 2 แสดงอุปกรณ์การทำสวน เมล็ดและผลไม้ โดยแยกเป็นเมล็ดพืชอ่อน-แก่ เมล็ดสำหรับกินเนื้อ เมล็ดสำหรับเป็นสินค้า รวมทั้งผลไม้และผลิตภัณฑ์จากผลไม้ต่าง ๆ ห้องที่ 8 แสดงเครื่องมือต่าง ๆ เช่น เส้าเรือน ไม้กระดานหน้าใหญ่-เล็ก ชุงไม้สัก ชุงไม้กระยาเลย รวมถึงตัวอย่างเปลือกไม้-เนื้อไม้ ห้องที่ 15 แสดงยาสูบและบุหรี่ต่าง ๆ โดย

แสดงให้เห็นตั้งแต่ที่เป็นต้นยาสด จนกระทั่งใบยาแห้งที่ยังไม่ได้หั่นและใบยาที่หั่นแล้ว รวมถึงขั้นตอนการบรรจุหีบห่อ ห้องที่ 18 แสดงน้ำมันต่าง ๆ โดยแสดงส่วนต่าง ๆ ของพืชและสัตว์ที่ใช้ทำน้ำมันได้ รวมถึงอุปกรณ์การกลั่นน้ำมัน ตลอดจนส่วนผสมที่ทำให้น้ำมันจุดไฟติด มีกลิ่นหอมหรือมีความสะอาด ห้องที่ 22 แสดงเครื่องจักสาน โดยแสดงตั้งแต่ไม้ไผ่เหลาเป็นเส้นตอก หวาย แสดงขั้นตอนต่าง ๆ จนถึงการสานเป็นกระบุง ตะกร้า รวมถึงแสดงผลผลิตงานจักสานที่มีในประเทศสยาม เช่น กระบุง กระจาด ตะกร้อ ไม้กวาด ห้องที่ 26 แสดงเสื้อผ้าต่าง ๆ เช่น เสื้อกล้า เสื้ออ่อน เสื้อลำแพนแพง ห้องที่ 27 แสดงอุปกรณ์การช่าง เช่น ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างปั้น ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างกลึง เป็นต้น (หจช. ร.5 บ.11 เพิ่ม 7, พ.ศ.2426) ซึ่งธงชัย วินิจจะกุล(Winichakul, T. 1997 : 21) เสนอว่า จุดประสงค์สำคัญของการจัดแสดงดังกล่าวเป็นไปเพื่อแสดง "ความเจริญ" ของประเทศสยาม อันเป็นจุดประสงค์เดียวกันกับการจัดส่งวัตถุสิ่งของออกไปแสดงยังต่างประเทศทุกครั้ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากิจการพิพิธภัณฑสถานในเวลาต่อมาจะไม่สามารถนำเสนอภาพความเจริญของสยามได้เท่ากับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในต่างประเทศ เนื่องจากลักษณะสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานส่วนใหญ่เป็นเครื่องราชูปโภคและโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นการนำเสนอภาพ "ของหลวง" มากกว่าความเป็น "สยาม" ก็ตาม (Winichakul, T. Ibid) แต่พระราชดำรินำเสนอจากเอกสารหรือจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยข้างต้นก็แสดงให้เห็นว่าพระองค์ยังทรงสนพระทัยต่อกิจการของพิพิธภัณฑสถานท่ามกลางพระราชภารกิจจำนวนมากอยู่พอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทรงห่วงใยต่อความปลอดภัยของวัตถุพิพิธภัณฑสถาน และแนวความคิดในการปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑสถานที่ต้องพิจารณาปัจจัยเกี่ยวกับงบประมาณประกอบด้วยนั้น น่าจะเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นบทบาทของพระองค์ท่านในฐานะพระมหากษัตริย์ต่อกิจการของหน่วยงานราชการเล็ก ๆ หน่วยงานหนึ่งที่อยู่ในระยะที่ระบบการจัดการบ้านเมืองกำลังปรับตัว ทำให้ดูราวกับว่ากิจการดังกล่าวน่าจะให้ความสนใจเป็นระดับรอง ๆ จากกิจการอื่น เช่น การป้องกันประเทศ การสาธารณสุข โภค และการศึกษา เป็นต้น แต่กระนั้นพระองค์ก็ยังโปรดให้พระราชทานเงินเป็นค่าจัดซื้อสิ่งของมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานและแลกเปลี่ยนกับพิพิธภัณฑสถานอื่น ๆ ปีละประมาณ 5,000 บาท อันนับว่าเป็นเงินจำนวนไม่น้อยในขณะนั้น แต่สิ่งที่ผู้วิจัยเสนอไปแล้วว่าระบบการจัดการเกี่ยวกับงบประมาณของกรมพิพิธภัณฑสถานไม่เอื้อต่อการนำเงินดังกล่าวมาใช้มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในบางครั้งมีการนำเงินดังกล่าวไปใช้ไม่ตรงกับจุดประสงค์ก็เป็นได้ (ตั้งตัวอย่างใน หจช. ศร 5 เพิ่ม 11, พ.ศ. 2446)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7

หลักฐานที่แสดงถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานนั้นนับว่ามีความสมบูรณ์ทั้งในแง่เนื้อหาและปริมาณอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาล พระองค์ท่านมีพระราชดำริว่ากิจการของหอพระสมุดสำหรับพระนครและกิจการของพิพิธภัณฑสถานมีความคล้ายคลึงกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกิจการของหน่วยงานทั้งสองเข้าด้วยกันตั้งแต่วันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2468 (หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 1, ม.ค. 2468)

นอกจากนี้ในปลายปี พ.ศ.2470 ราชบัณฑิตยสภามีหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 ว่าเมื่อประมาณเดือนมกราคม ปีเดียวกันนั้น นายร้อยโท โฟเดอเกล นายทหารฮอลันดา ได้มาชมพิพิธภัณฑสถาน และเมื่อกลับไปแล้วก็ได้ส่งของพื้นเมืองอินโดนีเซียมาให้ราชบัณฑิตยสภาหลายสิบชิ้น ทั้งนี้นอกจากราชบัณฑิตยสภาจะมีจดหมายตอบขอบคุณไปแล้ว กรรมการราชบัณฑิตยสภายังเห็นว่าควรมอบเหรียญชिरญาณ ประเภทเหรียญทองแดงให้แก่บุคคลดังกล่าวเพื่อเป็นการตอบแทนที่สนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครซึ่งอยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตยสภา แต่ติดขัดที่ระเบียบการมอบเหรียญชिरญาณ กล่าวคือ ในเรื่องบัญญัติเหรียญชिरญาณนั้นกำหนดว่าจะมอบให้แก่ผู้มีความสามารถในการแต่งตำรา ผู้เรียบเรียงเรื่องนิยาย ผู้ร้อยกรองโคลงฉันท์ ผู้แปลตำรับตำรา และผู้คิดแบบแผน ส่วนการจะมอบเหรียญเป็นรางวัลตอบแทนแก่ผู้ให้สิ่งของนั้นมิได้บัญญัติไว้ รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำริต่อการมอบเหรียญชिरญาณแก่บุคคลดังกล่าวว่าเป็นการสมควร อีกทั้งยังพระราชทานแนวพระราชดำริต่อบัญญัติเหรียญชिरญาณไว้ด้วยความว่า "...น่าจะแต่งและประกาศบัญญัติสำหรับเหรียญชिरญาณเสียใหม่ ให้เป็นอันใช้ได้สำหรับรางวัลผู้ที่เอื้อต่อกิจการของราชบัณฑิตยสภาทั้งอันนั้นหรืออย่างไร ที่จะให้มันไม่ตรงกับบัญญัติแม้แต่ข้อเดียว ถ้าเปลี่ยนบัญญัติแล้วจึงให้จะงามกว่า แต่ที่จริงก็เห็นด้วยว่าควรจะให้อะไรสักอย่างสำหรับคนไทย ถ้าได้ของดีของวิเศษเอามาให้แก่ราชบัณฑิตยสภา ก็น่าจะได้บำเหน็จเหมือนกัน จะให้เงินอาจมีผู้ที่ไม่ยอมรับ มีอะไรอย่างเหรียญนี้ดีกว่า..." (หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 9, มี.ค. 2470 - เม.ย. 2471)

อนึ่ง ในปี พ.ศ.2470 รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมุดตัวตราไปรษณีย์จำนวน 5 เล่ม ซึ่งเตรียมไว้สำหรับแสดงในงานสยามรัฐพิพิธภัณฑสถาน ให้แก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ในการนี้สมเด็จพระบรมราชชนนี กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ทรงมีหนังสือตอบรับมายังกรมราชเลขาธิการ พร้อมทั้งทรงชี้แจงว่าหากต้องการให้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครดูแลเกี่ยวกับตัวตราไปรษณีย์นอกเหนือจากการเก็บรักษาของที่มีอยู่แล้ว ก็ต้องมี การรวบรวมตัวตราไปรษณีย์สยามเพิ่มเติมให้ครบถ้วน จึงใคร่ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ 7 ให้กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมถือเป็นระเบียบในการส่ง

ตัวตราไปรษณีย์ที่ออกใหม่มาซึ่งราชบัณฑิตยสภาอย่างละ 2 ชุดโดยสมำเสมอ ทั้งนี้รัชกาลที่ 7 มีพระราชกระแสว่า "...ถูกต้อง แล้วควรให้เป็นไปอย่างนั้น..." (หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 8, ต.ค. - พ.ย. 2470) นอกจากนี้ยังมีพระราชดำริเกี่ยวกับการป้องกันอักษิภัยในพิพิธภัณฑสถาน และการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ ทั้งที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย และที่ทรงซื้อไว้เมื่อคราวเสด็จประเทศสหรัฐอเมริกาให้แก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครซึ่งนำเสนอไปก่อนหน้าแล้ว อันแสดงถึงบทบาทของพระองค์ท่านต่อพิพิธภัณฑสถานได้อีกประการหนึ่งด้วย

นอกจากนี้เอกสารอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถานโดยตรง แต่เป็นเอกสารที่แสดงถึงความสนพระทัยของพระองค์ท่านต่อกิจการพิพิธภัณฑสถาน ได้แก่ เอกสารทอดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง "พิพิธภัณฑสถานต่างประเทศ"(หจข. ร.7 บ.12) ซึ่งมีเรื่องที่น่าสนใจอยู่ 2 เรื่องคือ การที่พิพิธภัณฑสถานรูดาลาห์ เมืองเดลี ประเทศอินเดีย ทูลเกล้าฯ ถวายเมล็ดข้าวที่มีอักษรขนาดเล็กจารึกพระปรมาภิไธย วันพระราชสมภพและวันเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พร้อมหีบบรรจุเมล็ดข้าว น้ำมัน 2 ขวดและแว่นขยาย 1 อัน ในการนี้พิพิธภัณฑสถานแห่งดังกล่าวมีหนังสือทูลชี้แจงว่าการจัดทำเมล็ดข้าวจารึกอักษรเช่นนี้เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งเพื่อเผยแพร่ความรู้ความชำนาญทางด้านงานฝีมือ หากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินตอบแทนเป็นทุนทรัพย์แก่พิพิธภัณฑสถานดังที่มีเคยปฏิบัติมาจะเป็นพระมหากรุณาธิคุณยิ่ง ในการนี้รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินแก่พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวคิดเป็นเงินจำนวน 300 รูปี (หจข. ร.7 บ.12 เพิ่ม 1, เม.ย. - มิ.ย. 2470) และการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หาข้อมูลเกี่ยวกับตัวบั้งเพื่อพระราชทานแก่ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑฯ The American Museum of Natural History, New York ในการนี้กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงมหาดไทย และกองวิทยาศาสตร์ สภาภาษาสยาม ได้ช่วยกันหาข้อมูลทั้งการดำเนินชีวิต การกินอยู่ ลักษณะนิสัย พร้อมทั้งรูปและตัวบั้งทำแห้งแล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายตามพระราชประสงค์ (หจข. ร.7 บ.12 เพิ่ม 4, ต.ค. - ธ.ค. 2474)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในกิจการของพิพิธภัณฑสถานอย่างมาก แม้ในช่วงรัชสมัยของพระองค์ท่านประเทศสยามจะประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก แต่กระนั้นพระองค์ก็ยังโปรดให้บำรุงกิจการพิพิธภัณฑสถานอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินสำหรับจัดซื้ออุปกรณ์ป้องกันอักษิภัยแก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครจำนวน 10,000 บาท (หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 10, ก.ย. 2471) และการพระราชทานเงินสำหรับจัดสร้างที่เก็บพระจิตกาธาน ซึ่งในเวลาที่ไม่มีการพิธีก็จะได้ตั้งแสดงให้ประชาชนได้ชมจำนวน 5,050 บาท (หจข. ร.7 บ.11.2

เพิ่ม 11, มี.ค. 2473) อีกทั้งเมื่อนำข้อมูลที่น่าเสนอมาข้างต้นมาพิจารณาร่วมกับพระราชดำรัสของพระองค์ท่านในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอพระสมุดวชิรญาณและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2469 ดังที่เสนอไว้ในบทที่ 2 แล้วนั้น ยังเป็นการแสดงถึงบทบาทของพระองค์ท่านในฐานะพระมหากษัตริย์ที่ทรงสนพระทัยและพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยอีกพระองค์หนึ่ง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

บทบาทของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานนั้นเริ่มปรากฏตั้งแต่เมื่อยังทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทั้งในการที่ทรงรวบรวมโบราณวัตถุจากมณฑลต่าง ๆ มาไว้ที่ห้องโถงศาลาว่าการมหาดไทย และการที่ทรงสนับสนุนให้พระยาโบราณราชธานินทร์(พร เดชะคุปต์) รวบรวมโบราณวัตถุในมณฑลอยุธยาแล้วตั้งแสดงที่ "อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน" ดังที่นำเสนอไปแล้วก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระองค์ท่านที่เกี่ยวข้องกับเรื่องและผู้วิจัยต้องการศึกษาเริ่มขึ้นเมื่อมีการรวมกิจการหอพระสมุดวชิรญาณและพิพิธภัณฑสถานเข้าด้วยกันในปี พ.ศ.2468 อีกทั้งพระองค์ท่านทรงให้ความสำคัญแก่การค้นคว้าเรื่องราวในอดีตจากหลักฐานโบราณคดีเป็นอย่างมาก ดังนั้นอาจเป็นด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้กิจการพิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนจากพิพิธภัณฑสถานทั่วไปมาสู่การเป็นสถานที่รวบรวมสงวนรักษาศิลปวัตถุและโบราณวัตถุอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ (จิรา จงกล 2532 : 49)

ในปี พ.ศ.2433 เมื่อครั้งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ และได้กราบบังคมทูลเสนอเกี่ยวกับการจัดการด้านบุคลากรกรมพิพิธภัณฑสถานซึ่งขณะนั้นเพิ่งจะแยกออกมาจากกรมทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง พร้อมกันนั้นก็ทรงเสนอให้โอนกิจการของกรมพิพิธภัณฑสถานมาอยู่ในความดูแลของกรมศึกษาธิการดังที่ผู้วิจัยนำเสนอไปก่อนหน้านี้แล้วนั้น(หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 12, พ.ย. 2433 - พ.ย. 2436) นับเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ช่วยยืนยันความสนพระทัยของพระองค์ท่านต่อกิจการพิพิธภัณฑสถาน อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันได้ว่าในขณะนั้นพระองค์ท่านทรงสนพระทัยกิจการพิพิธภัณฑสถานในฐานะหน่วยงานที่ช่วยส่งเสริมการศึกษาอย่างหนึ่งหรือไม่แต่อย่างใด ทางกลับกัน ผู้วิจัยพบว่าพระองค์ท่านทรงมีพระจริยวัตรที่จะค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพงศาวดารและโบราณคดีอยู่เป็นนิตย์ ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าเหตุที่พระองค์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เพื่อให้กรมพิพิธภัณฑสถานมาอยู่ในความดูแลของกรมศึกษาธิการนั้น อาจมาจากการที่พระองค์ทรงเห็นว่ากรมพิพิธภัณฑสถานเป็นกรมที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ยังไม่มีระบบการจัดการที่ดีพอ(หจข., เพิ่งอ้าง) ประกอบกับความสนพระทัยส่วนพระองค์ต่ออารยธรรมศิลป

วัตถุและโบราณวัตถุเพื่อเป็นเครื่องมือในการค้นคว้าเรื่องราวในอดีต ทำให้มีพระดำริว่าการกราบบังคมทูลดังกล่าวอาจทำให้เป็นไปตามพระประสงค์ก็เป็นได้ ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาว่าหลังจากที่เจ้าหมื่นศรีสรักษ์ลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์(หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 14, ม.ค. 2442)แล้วกระทรวงธรรมการก็โอนกิจการกรมพิพิธภัณฑ์และพิพิธภัณฑสถานที่พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า)มาอยู่ในความดูแลของกองบาญชี กรมกลาง ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น อาจทำให้สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพไม่ทรงสามารถดูแลกิจการพิพิธภัณฑสถานได้ดังที่ทรงตั้งพระทัยไว้ จึงทรงเลือกที่จะรวบรวมศิลปวัตถุและโบราณวัตถุเพื่อจัดแสดงที่ห้องโถงศาลาว่าการมหาดไทยเป็นการส่วนพระองค์ก็เป็นได้ อีกทั้งเมื่อมีโอกาสพระองค์ท่านมักจะทรง "มีพระประสงค์" วัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการที่ทรงดำเนินการจัดการของกรมพิพิธภัณฑ์นั้น ก็น่าจะมีเหตุเบื้องหลังเช่นที่ผู้วิจัยกล่าวมาข้างต้นด้วย

เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ได้เพิ่มเติมภาพบทบาทของพระองค์ท่านต่อกิจการพิพิธภัณฑสถาน นอกเหนือจากข้อมูลของเอกสารของหน่วยงานราชการอย่างราชบัณฑิตยสถาน และพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครที่นำเสนอไปบ้างแล้วข้างต้น ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงจัดเตรียมกำหนดการรับเสด็จรัชกาลที่ 7 ในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดหอพระสมุด วชิรญาณและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พร้อมทั้งมอบหมายหน้าที่แก่บุคคลต่าง ๆ อย่างละเอียด ได้แก่ สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ทรงอ่านรายงานและนำเสด็จประพาสสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงต้อนรับเชื้อพระวงศ์ชั้นพระบรมวงศ์ พระราชวรรังษีเธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงต้อนรับทูตานุทูต ม.จ.ปิยภัคตินารถ ทรงต้อนรับเชื้อพระวงศ์ชั้นอนุวงศ์ ม.จ.อิทธิเทพสรร ทรงช่วยงานของ ม.จ.ปิยภัคตินารถ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี หรือพระยาโบราณราชธานินทร์ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ทรงดูแลสถานที่ทั่วไป เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี(เจิมแสวงชูโต) และพระยาโบราณราชธานินทร์(พร เตชะคุปต์) ต้อนรับข้าราชการผู้ใหญ่ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ต้อนรับชาวต่างประเทศ พระพิณจวรรณการ(แสง สาลิตุล) ต้อนรับข้าราชการ และพระเจนจันอักษร เลี้ยงเครื่องดื่ม (หจข. สบ.2.26 เพิ่ม 2, พ.ย. 2469)

ในด้านวัตถุพิพิธภัณฑ์ พระองค์ท่านทรงสืบค้นหาประวัติความเป็นมาของวัตถุพิพิธภัณฑ์และทรงบันทึกไว้ในลักษณะจดหมายเหตุ เช่น ธรรมเนียมรูปเทวคถือสรพระขรรค์ อัน

เป็นตราประจำพระองค์ของกรมหมื่นสุรินทรรักษา^{*} ซึ่งเดิมเคยหายไปจากพระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า)โดยไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาพระองค์ท่านทรงไปพบที่สถานทูตฝรั่งเศสซึ่งราชทูตซื้อไว้จากโรงรับจำนำ เมื่อทรงแจ้งให้ราชทูตทราบว่า เป็นตราโบราณของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ราชทูตจึงส่งตรานั้นมาคืน ครั้นรัชกาลที่ 6 ทรงตั้งพระยาสิทธิราชเดโชชัย เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชาติ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงมอบตราดังกล่าวเป็นของขวัญด้วยทรงเห็นว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชาติเป็นหลานของกรมหมื่นสุรินทรรักษา ต่อเมื่อเจ้าพระยาผู้นั้นถึงแก่อสัญกรรม ทายาทจึงมอบตรานั้นคืนไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น(หจข. สบ.2.26 เพิ่ม 5, ม.ค. 2470 และดูการที่ทรงอธิบายความเป็นมาของเงินตราโบราณและหนังสือไทยฉบับหอหลวงของ ม.จ.ปิยภักดีนารถ ใน หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 52, ส.ค. 2471 - พ.ย. 2473)

ส่วนการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานนั้น นอกจากพระองค์ท่านจะทรงดูแลการจัดสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครแล้ว ยังทรงตรัสสอนหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทวงษ์) ทุกเช้าอีกด้วย (ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล 2517 : 2) อีกทั้งพระองค์ท่านยังทรงให้ความสำคัญต่อการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑฯ ดังเช่น เมื่อรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ ที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อคราวเสด็จทวีปอเมริกาแก่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงให้จัดแสดงวัตถุเหล่านั้นที่ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเป็นการพิเศษในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ระหว่างวันที่ 7 - 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2474 รวมทั้งสิ้น 7 วัน เวลาที่เปิดให้เข้าชมคือ 11.00 - 17.00 น. ทั้งนี้พระองค์ท่านยังมีรับสั่งให้ส่งข่าวประกาศแจ้งวิทยุกระจายเสียง และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (หจข. สบ.2.26 เพิ่ม 9, พ.ย. 2474)

นอกจากนี้ ปาฐกถาที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแสดงแก่เทศบาลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2473 (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2519 : 322 - 325) ซึ่งนำเสนอไปแล้วในบทที่ 2 นั้น นับเป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราโชบายเกี่ยวกับการพัฒนากิจการพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการพยายามให้พิพิธภัณฑสถานเป็นสถาบันที่แสดงความมี "โบราณอารยธรรมของประเทศสยาม" และ การช่วยให้ "มหาชนที่ได้ชมได้รับความรู้เจริญขึ้น" อันจะเป็นการช่วย "เผยแผ่เกียรติยศบ้านเมืองแก่นานาประเทศ" อีกด้วย(หจข., เพิ่ง

* สันนิษฐานว่าเป็นพระองค์เดียวกับ "กรมหมื่นสุรินทรรักษา" (พระองค์เจ้าฉัตร) ทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

อ้าง) และการที่ทรงเสนอว่าพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมืองควรตั้งที่วัดนั้นนับว่าเป็นพระราโชบายที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเกี่ยวกับ "พิพิธภัณฑสถานเมือง" ที่ต้องการให้ท้องถิ่นมีส่วนในการดูแลรักษาและพัฒนากิจการของพิพิธภัณฑสถานของตนเอง อีกทั้งการใช้บุคลากรอย่างพระสงฆ์เป็นผู้นำในการดังกล่าวก็นับเป็นแนวทางในการใช้ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์เต็มที่ในระดับหนึ่ง

อนึ่ง สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ ยังทรงมีพระดำริต่อการแลกเปลี่ยนวัตถุสิ่งของกับพิพิธภัณฑสถานในต่างประเทศอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากพระดำริต่อจดหมายของกงสุลสยามประจำเมืองแวนคูเวอร์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของสมาคมศิลปะ ประวัติศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เมืองแวนคูเวอร์ มณฑลบริติชโคลัมเบีย ประเทศแคนาดา (Art Historical and Scientific Association, Vancouver) ความว่า "...สังเกตดูเห็นว่าเป็นคนมีศรัทธาในทางที่จะทำให้ประเทศสยามกับประเทศแคนาดามีความติดต่อกันเพื่อประโยชน์ในการบ้านเมืองและการค้าขาย ก็เป็นการดีส่วนตัวที่เราควรจะยกย่องโดยวิธีที่เอื้อเพื่อแก้คำขอร้องที่เขาใฝ่มานั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งสังเกตว่าประเทศแคนาดานี้ถึงหากจะอยู่ห่างไกลกับเรา ก็มีทางที่จะค้าขายติดต่อกันภายน่าได้มาก ประเทศแคนาดาก็ชวนขวยที่จะทำการค้าขายกับบ้านเมืองในทวีปเอเชียแถบนี้อยู่ เห็นได้จากที่ตั้งคอมมิชชันเนอร์สำหรับการค้าขายอยู่ที่เมืองสิงคโปร์เป็นต้น เหตุฉะนั้นถ้าเราทำให้ประเทศแคนาดารู้จักกับเมืองเราได้มากยิ่งขึ้นเป็นการดี เช่น ให้มีตัวอย่างสินค้าเมืองไทยบางอย่างไปตั้งแสดงในพิพิธภัณฑสถานของเขาเป็นต้น แต่ในเรื่องนี้น่าจะทูลหาหรือเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมดูว่าจะทรงจัดอย่างไรได้บ้าง..." นอกจากนี้ยังทรงเห็นว่าราชบัณฑิตยสภาอาจช่วยเหลือได้ในแง่ของการจัดหาสิ่งของบางอย่างส่งไปตามสมควร เช่น คัมภีร์โบราณ พระพิมพ์ และรูปจำลองที่ทำด้วยปูนปลาสเตอร์ เป็นต้น (หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 23, เม.ย. - ก.ค. 2469)

หากจะกล่าวถึงบทบาทของสมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้ครบถ้วนคงต้องอาศัยการค้นคว้าและพิจารณาที่ลึกซึ้งมากกว่าที่นำเสนอมานี้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาทของพระองค์ท่านที่นำเสนอมาก่อนหน้านี้ เมื่อนำมาประกอบกับตัวอย่างบทบาทในส่วนที่นำเสนอมาข้างต้นคงจะทำให้ได้ภาพที่ชัดเจนและเข้าใจถึงพระวิริยอุตสาหะของพระองค์ท่านในการจัดการพิพิธภัณฑสถานที่ครั้งหนึ่งพระองค์เคยทรงดำเนินไว้(หจข. ศธ.5 แฟ้ม 62, ก.ย. 2450) แต่เมื่อได้ทรงดูแลกิจการของพิพิธภัณฑสถานด้วยพระองค์เอง

แล้ว ก็ได้ทรงแสดงให้เห็นถึงการเอาพระทัยใส่อย่างจริงจังเรื่อยมา แม้เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่เมืองปิ้ง ก็ยังทรงห่วงใยและติดตามความเป็นไปของพิพิธภัณฑสถานจากบุคคลต่าง ๆ อยู่เสมอ^{*}

เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (เพ็ง บุญนาค)

แม้เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับประวัติและการปฏิบัติงานของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ไม่มากนัก แต่ก็ทำให้ทราบว่าบุคคลดังกล่าวเริ่มรับตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานต่อจากกรมหมื่นพงศาติศรมหิปตั้งแต่ปี พ.ศ.2437 หลังจากนั้นอีก 5 ปี (พ.ศ.2442) ก็ปรากฏว่ามีคดีค้างเงินค่านาทำให้ต้องถูกจำขังเร่งเงินค่านาที่ค้างอยู่กับกองเร่งเงินค่านา ค้างเก่า เป็นเหตุให้ไม่สามารถปฏิบัติราชการได้และต้องเสียชื่อเสียง จนต้องทำหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ. 2442) ดังที่เสนอไปแล้วก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานอยู่นั้น ได้เคยตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ^{**} ไปยุโรป ในราวปี พ.ศ.2439 เพื่อดูการพิพิธภัณฑสถานในมหานครยุโรปหลายแห่ง และเมื่อกลับมาก็ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย "สติมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑสถาน" ต่อรัชกาลที่ 5 ดังที่เสนอไปแล้ว การเดินทางไป "ดูงาน" พิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ในยุโรปครั้งนั้นนับเป็นพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยประการหนึ่ง เพราะนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความต้องการปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑสถานให้ทัดเทียมกับ "อารยประเทศ" อย่างยุโรปแล้ว ในรายงานที่เสนอไปพร้อมกับ "สติมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑสถาน" นั้น ยังให้รายละเอียดตลอดจนการปฏิบัติของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์อย่างน่าสนใจ เช่น เมื่อเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เข้าชมพิพิธภัณฑสถาน Imperial Institute ซึ่งเพิ่งจะมีการจัดตั้งขึ้นในวาระฉลองสุวรรณภิเษก (Golden Jubilee) ในสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ โดยจัดสร้างด้วยเงินกำไรจากการจัดนิทรรศการต่าง ๆ มีการจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ รวมถึงสินค้า สิ่งของธรรมชาติและสิ่งประดิษฐ์จากเมืองขึ้นต่าง ๆ ของอังกฤษ แบ่งแยกตามหมวดหมู่หัวเมืองขึ้นเหล่านั้น โดยกำหนดให้แต่ละหัวเมืองขึ้นส่งเจ้าหน้าที่และสิ่งของมาจัดการในส่วนของตนเองและมีการจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการ อีกทั้งไม่ได้

* ดังตัวอย่างของลายพระหัตถ์ที่ประทานหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ที่เสนอไปแล้วในบทที่ 2 และยังมีลายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน "สารสันสมเด็จ เล่ม 10" ที่เกี่ยวเนื่องกับกิจการของพิพิธภัณฑสถานหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย (ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2504 : 248 - 249, 271, 275)

** ขณะนั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

ใช้งบประมาณของทางราชการเลย เพราะหัวเมืองขึ้นแต่ละแห่งจะต้องส่งเงินมาบำรุงแผนกของตน เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เห็นว่าวิธีการเช่นนี้น่าพอใจมาก และ “...ได้มาอนุমানตามในส่วนที่จะตั้ง พิพิธภัณฑ์การค้าและธรรมชาติที่เกิดจากที่ดินของเราแล้ว ถ้าแม้จะได้ตั้งขึ้นก็จะได้จัดการเดินตามรูป รอยของ Imperial Institute นี้จะเป็นการดีแลสมหมาย ทั้งจะได้ประโยชน์แห่งความศึกษาของ คุลบุตรต่อไปเป็นอันมาก...” (หจข. ร.5 บ.11 แฟ้ม 10, ก.พ. 2436 - ต.ค. 2442) ในขณะเดียวกัน ความเห็นของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานในอิตาลี กลับเป็นไปในลักษณะตรงกัน ข้ามกล่าวคือ “เราจะถือเอามาเป็นแบบอย่างจัดการอนุমানตามไม่ได้...เขาไม่ได้มีระเบียบสิ่งใด ชั่ว แต่มีสิ่งของโบราณดี ๆ...” (หจข., เฟิ่งอ้าง)

ขณะเดียวกัน ความเห็นในตอนท้าย “สคิมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ์” นับว่ามี ความน่าสนใจอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เสนอว่าสิ่งที่จัดการเป็นอันดับแรก ๆ เพื่อ ประโยชน์ของการศึกษาที่จะ “...ชักนำแห่งการค้าขายและการเพาะปลูก และให้ประชาชนได้เห็น เป็นตัวอย่างที่จะประกอบกิจการต่อไป...คือ พิพิธภัณฑ์แห่งการค้าและธรรมชาติที่เกิดจากบ้าน เมือง เพราะของในเมืองสยามถ้าไม่ได้เกิดจากหัตถกรรมก็เกิดจากการค้าขายและเพาะปลูก เพราะ ฉะนั้นถ้ามีพิพิธภัณฑ์อย่างนี้ซึ่งแสดงตัวอย่างสินค้าและตัวอย่างธรรมชาติก็จะประสบผลสำเร็จ ความเจริญต่อไป...” (หจข., เฟิ่งอ้าง) ทั้งนี้หากเป็นไปได้เช่นที่กล่าวมา เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เห็นว่า ข้อมเป็นผลดีต่อการศึกษาด้วย “ถ้าว่าพิพิธภัณฑ์ของเราได้จัดการเป็นระเบียบดีแล้ว ประโยชน์ที่จะ นำมาโดยทางอ้อมที่เป็นผลต่อการศึกษา นั้นจะไม่ค่อยเลย...” (หจข., เฟิ่งอ้าง)

นอกจากนี้การที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ตกลงทำสัญญาจ้าง ร้อยโท สแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์ ในตำแหน่ง “พนักงานทางวิชา” เมื่อปี พ.ศ.2440 นั้น(หจข. ร.5 บ 9 แฟ้ม 23, ต.ค. 2440) แสดงให้ เห็นความพยายามในปรับปรุงกิจการของพิพิธภัณฑสถานอีกประการหนึ่งของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ในฐานะเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ โดยการนำชาวต่างประเทศที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำ “แคตตาล็อก” หรือ ทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์ในระดับหนึ่งมาช่วยในกิจการพิพิธภัณฑสถานให้สามารถจัดการเกี่ยวกับ วัตถุพิพิธภัณฑ์ได้เช่นเดียวกับประเทศยุโรปที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้ไปดูงานมา

แม้ช่วงเวลา 5 ปีที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์อยู่นั้นจะน้อยนิด เมื่อเทียบกับผู้ดำรงตำแหน่งต่อมาอย่างพระผดุงสกุลกฤตย์ แต่หลักฐานเท่าที่มีอยู่ก็แสดงให้เห็นถึง ความเอาใจใส่ต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานให้มีความทันสมัยอย่าง “อารยประเทศ” และให้สอดคล้องกับ โขบายในการพัฒนาประเทศสยามในเวลานั้น ได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกัน หากเจ้าหมื่นศรี

สรรักษ์ไม่ต้องคดีความจนทำให้ต้องลาออกจากราชการ และหากรัฐบาลสยามในขณะนั้นอนุมัติงบประมาณในการจัดการตาม "สคิมจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ์" ที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เสนอมานั้นอย่างเต็มที่แล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่าสถานภาพและกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยอาจมีความเป็นไปได้ที่แตกต่างไปจากในปัจจุบันก็เป็นได้

พระผดุงสุลกฤตฤกษ์

ดังที่ทราบแล้วว่าก่อนที่พระผดุงสุลกฤตฤกษ์จะดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ต่อจากเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์นั้น ได้ปฏิบัติราชการในตำแหน่งปลัดบาญชี กองบาญชี กรมกลาง กระทรวงธรรมการอยู่ก่อนแล้ว ด้วยเหตุนี้การโอนกิจการพิพิธภัณฑสถานเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อ "ราชพัสดุ" มาอยู่ในความดูแลของกองบาญชี กรมกลาง จึงเป็นหน้าที่โดยตรงของปลัดบาญชีที่จะต้องเป็น "เจ้าหน้าที่ดูแล" ราชพัสดุเหล่านั้น

งานที่ได้รับมอบหมายอย่างแรกของพระผดุงสุลกฤตฤกษ์ในตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ คือ การตรวจของในพิพิธภัณฑสถานร่วมกับกรมการจากหน่วยงานอื่น ๆ ในกระทรวงธรรมการ ได้แก่ นายชู เปรียญ(กรมแต่งตำรา) หลวงภักดีนฤเบศร์(เสมียนตรา) หลวงไตรดิศยานุภาพ(กรมพยาบาล) ขุนประพนธ์นดิประวดี(กรมศึกษาธิการ) พระปริยัติธรรมธาดา(กรมราชบัณฑิตย) และเจ้าหน้าที่จากกรมกลางทำหน้าที่กำกับการ (หจช. ร.5 บ.11 แฟ้ม 14, ม.ค. 2442 และ หจช. ศธ 5 แฟ้ม 1, ม.ค. - มี.ค. 2442)

ตลอดระยะเวลา 12 ปี(พ.ศ.2442 - 2454) ที่มีหลักฐานว่าพระผดุงสุลกฤตฤกษ์ปฏิบัติราชการในตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์อยู่นั้น มีหลักฐานแสดงถึงบทบาทของพระผดุงสุลกฤตฤกษ์ในการดำเนินกิจการและพัฒนาพิพิธภัณฑสถานอยู่ไม่น้อย เช่น การกำหนดแนวทางในการขนย้ายพระพุทธรูปขนาดใหญ่จากพิพิธภัณฑสถานไปฝากไว้ยังวัดมหาธาตุในปี พ.ศ.2443 ความว่า "...ด้วยจำนวนที่กรมโยธาธรรมมาในหีบไม้ซ้าฉาไม่ต่ำกว่า 50 หีบ แลพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่ ๆ ไม่ต่ำกว่า 10 องค์ หีบ 1 จะต้องใช้คนยกไม่ต่ำกว่า 6 คน พระยืนองค์ 1 ไม่ต่ำกว่า 8 คน รวมจะต้องใช้คนยกไม้ต่ำกว่า 380 คน จึงจะหมดจำนวนได้ แต่กะว่าจะไว้ว่าจะใช้แรงล้อเกวียนบ้างตามแต่ที่จะลดแรงลง

* ตั้งแต่ พ.ศ.2454 - 2469 กิจการพิพิธภัณฑสถานได้โอนไปอยู่กับกรมศิลปากร กระทรวงวัง แต่ปรากฏเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยเพียงชิ้นเดียวที่ทำให้ทราบความเป็นไปของพิพิธภัณฑสถานในขณะนั้น(ดู หจช. ศธ 5 แฟ้ม 52, ก.ค. 2459) ผู้วิจัยหวังว่าหากมีการค้นคว้าต่อไปคงจะทำให้ภาพกิจการพิพิธภัณฑสถานในช่วงเวลาดังกล่าวกระจ่างมากขึ้น

ได้เพียงใด เจียดจ้างใช้ในเงินค่าใช้สำหรับกรมต่อไป..." (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 3, พ.ค. - ส.ค. 2443 และ ม.ค. 2445) การเสนอความคิดเกี่ยวกับการตั้งหีบรับบริจาคเงินบำรุงพิพิธภัณฑสถาน (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 6, พ.ค. - มี.ค. 2445) ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้วก่อนหน้านี้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจการทั่วไปที่พระผดุงสุลกฤตย์ต้องปฏิบัติเพราะเป็นหน้าที่ของเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ อาทิ การแก้ไขท่อระบายน้ำของกรมพิพิธภัณฑ์ เมื่อปี พ.ศ.2447 ซึ่งก่อนหน้านั้นในฤดูฝนเกิดน้ำท่วมขังและดินทรุด กรมพิพิธภัณฑ์ได้แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าโดยการขุดทำรางน้ำให้น้ำไหลไปลงท่อลานห้วยรอบสนามหลวง ต่อมากรมสุขาภิบาลท่าถนนรอบสนามหลวงและบริเวณหน้าพิพิธภัณฑสถาน ทำให้กลบรางน้ำที่ขุดไว้เดิม กรมพิพิธภัณฑ์จึงเสนอกระทรวงธรรมการขอให้กรมสุขาภิบาลทำทางให้น้ำไหลไปลงท่อที่กำลังวางอยู่ได้สะดวก กระทรวงธรรมการก็มอบหมายให้ดำเนินการติดต่อได้และให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณว่า "...เขาคงแนะนำให้เราออกทุนเป็นผู้ทำเป็นแน่..." (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 21, ก.ย. 2447) การติดต่อกระทรวงกลาโหมให้มาย้ายปืนใหญ่ทำด้วยเหล็กและทองแดงจำนวน 17 กระบอกที่วางอยู่หน้าพระที่นั่งศิวโมกษพิมานซึ่งวางอยู่ตั้งแต่ครั้งกรมหมื่นพงศาติศรมหิปรองเป็นผู้บัญชาการกรมพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากกระทรวงธรรมการมีความต้องการจะทำกำแพงรั้วเหล็กด้านหน้าพิพิธภัณฑสถาน และปืนเหล่านั้นวางอยู่ในแนวที่จะทำกำแพงจึงต้องมีการขนย้ายออก ประกอบกับเห็นว่าควรมอบให้กรมสรรพยุทธ กระทรวงกลาโหมย้ายปืนใหญ่เหล่านั้นไปเก็บรักษาไว้ ทั้งนี้กระทรวงธรรมการยังมีความเห็นว่าควรจะย้ายไปทั้งหมดจำนวน หรือหากกรมพิพิธภัณฑ์จะให้ไปเฉพาะ "ปืนเหล็กซึ่งไม่คงามควรแก่การจัดแสดง" ก็ได้ (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 26, ก.ย. 2448 - ส.ค. 2449) เป็นต้น

อีกด้านหนึ่งจะเห็นความเอาใจใส่เป็นการส่วนตัวของพระผดุงสุลกฤตย์ต่อกิจการพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะในแง่ของวัตถุพิพิธภัณฑ์ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานเมื่อปี พ.ศ.2454 ที่เมื่อกรมพิพิธภัณฑ์ได้รับกลองย่าพระสุริยี่ กลองอักษนิพินาศ และกลองพิฆาตไพรีจากกรมสุขาภิบาล ซึ่งสภาพของดังกล่าวชำรุดอยู่มาก พระผดุงสุลกฤตย์ในฐานะเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์จึงดำเนินการให้จัดล้างตัวกลอง พร้อมทั้งซ่อมไม้กลองและหมุดกลอง ส่วนหนังกลองนั้นพระผดุงสุลกฤตย์เห็นว่าไม่ควรทำขึ้นใหม่เพราะเข้าใจว่าของโบราณคงมีพิธีกรรมประกอบการทำกลองอยู่ ขณะเดียวกันกระทรวงธรรมการก็มีคำสั่งกำชับว่ากลองเหล่านั้นเป็นของโบราณควรระมัดระวังในการซ่อมแซมเนื่องจากเกรงว่าจะ "เสียหายอย่างของโบราณ" และให้สืบหาประวัติความเป็นมาของกลองทั้งสามใบด้วย (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 39, มี.ย. 2454) นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่น่าเสนอไปแล้วคือการที่พระผดุงสุลกฤตย์นำสูบนอนใหญ่มาจากบริเวณปากคลองท่อ ที่มีการก่อสร้างสะพานเจริญรัชเมื่อปี พ.ศ.2454 ซึ่งเป็นการกระทำโดยส่วนตัวของพระผดุงสุลกฤตย์ที่เห็นแก่ประโยชน์ของ

พิพิธภัณฑสถาน แต่ทว่า ฝ่ายผู้บริหารที่มีได้มีความสนใจต่อการได้วัตถุดังกล่าวมานัก มีความเห็นต่อเรื่องดังกล่าวที่ปรากฏในรายงานซึ่งกรมพิพิธภัณฑสถานขอให้ทราบว่า "...ขอให้ได้เป็นดี ไม่เห็นมีพิเศษอันใด..." (หจข. ศธ 5 แฟ้ม 49, ก.พ. 2454)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าบทบาทของพระผดุงสุลกฤตย์นับว่ามีความชัดเจนและโดดเด่นมากกว่าผู้บริหารกรมพิพิธภัณฑสถานก่อนหน้านี้ ทั้งนี้อย่างน้อยก็เป็นเพราะระยะเวลาที่พระผดุงสุลกฤตย์เข้ารับตำแหน่งนั้นกิจการพิพิธภัณฑสถานเริ่มมีความลงตัวในระดับหนึ่งแล้ว ประกอบกับระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของพระผดุงสุลกฤตย์เป็นเวลา 12 ปีนั้นก็นับว่าเป็นระยะเวลาที่พอที่จะทำให้พระผดุงสุลกฤตย์ซึ่งมิได้มีความเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานมาก่อน จะทำความเข้าใจลักษณะงานที่ตนต้องปฏิบัติ และเมื่อเวลาผ่านไปการปฏิบัติงานของพระผดุงสุลกฤตย์ก็คล่องตัวขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตาม หลังปี พ.ศ.2454 เมื่อมีการโอนกรมพิพิธภัณฑสถานไปรวมกับงานช่างประณีตศิลป์ของกระทรวงโยธาธิการ ตั้งเป็นกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงบทบาทของพระผดุงสุลกฤตย์เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานอีกต่อไป แม้แต่ในหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครก็มิได้กล่าวถึงพระผดุงสุลกฤตย์ไว้ ดังนั้นหากมีการศึกษาค้นคว้าต่อไปอาจทำให้ได้ข้อมูลที่ให้ความกระจ่างแก่ประเด็นที่กล่าวถึงนี้ก็เป็นได้

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

จากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยปรากฏนาม "รองอำมาตย์ตรี ป่วน อินทวงศ์ เปรียญ" ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ช่วยภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถาน เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2470 (หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 26, ต.ค. - พ.ย. 2470) อย่างไรก็ตาม หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์คงจะทำงานกับหอพระสมุดวชิรญาณมาก่อนหน้าที่จะเข้ารับราชการกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในปี พ.ศ.2469

บทบาทของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ที่เกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑสถานมีอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เท่าที่ปรากฏในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย ส่วนมากจะเป็นบทบาทที่เกี่ยวกับการจัดการด้านบุคลากรมากกว่าด้านอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงและบรรจุเจ้าพนักงานและนางพนักงาน (หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 40, เม.ย. 2470 - มิ.ย. 2472) งบประมาณข้าราชการ นางพนักงานและพนักงานในพิพิธภัณฑสถาน(หจข. ศธ 0701.7.1 แฟ้ม 69, มี.ค. 2472) เป็นต้น ทั้งนี้ การบรรจุ การเลื่อนขั้น และการปลดออก(ยกเว้นการที่มีการขอลาออกเอง)นั้น หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้ให้เห็นผลในการนั้น ๆ ไว้ด้วยเสมอ เช่น การลดเงินเดือนตุลาคม พ.ศ.2470 จำนวน 1 บาท

ของ น.ส.บุญชู ที่ประจำพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ซึ่งขาดราชการ 1 วัน แต่แก้มถึงลงชื่อสมุดแทนนางพนักงานทุกคน หรือการตัดเงินเดือนน.ส.ทองคำ เป็ยมหมหลาย จำนวน 1 บาท ฐานไม่รับผิดชอบในหน้าที่ของตน แต่กลับไปคุยกับนางพนักงานห้องอื่น ทั้งสองกรณีนี้หลวงบริบาลบุรีรักษ์คงจะทำไปเพื่อมิให้นางพนักงานคนอื่นเอาเยี่ยงอย่างต่อไป (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 40, เม.ย. 2470 - มิ.ย. 2472) หรือ การเพิ่มเงินเดือนในปี พ.ศ.2473 ให้กับนายมานิต วัลติโกดม และนายประหัด โกมลวัจนะ ซึ่งทั้งสองดำรงตำแหน่งผู้ช่วยภัณฑารักษ์ และมีภาระที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้น หลวงบริบาลบุรีรักษ์จึงเสนอต่อราชบัณฑิตยสภาขอเพิ่มเงินเดือนแก่บุคคลทั้งสองอีกคนละ 10 บาท เป็นจำนวนเงินเดือนคนละ 50 บาท หรือการเพิ่มเงินเดือนให้นางพนักงาน ได้แก่ น.ส.ยู่ย จลานนท์ และน.ส.ประสม แทนประสาท ซึ่งมีความสามารถเขียนป้ายภาษาอังกฤษพอได้ จึงเสนอขอเพิ่มเงินเดือนให้เป็นเงินเดือนคนละ 15 บาท เป็นต้น (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 69, มี.ค. 2472)

นอกจากนี้หลวงบริบาลบุรีรักษ์ยังให้ความเอาใจใส่ต่อการพัฒนาบุคลากร โดยเฉพาะให้มีความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี จึงกราบทูลสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพขอประทานหนังสือต่าง ๆ ที่หอพระสมุดวชิรญาณจัดพิมพ์มาไว้ให้พนักงานพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครได้อ่านเป็นการเพิ่มพูนความรู้ (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 68, พ.ค. 2472 และ หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 78, พ.ศ.2472 - 2473) รวมไปถึงการเอาใจใส่ต่อวัตถุพิพิธภัณฑฯ ดังจะเห็นได้จากการสืบสวนติดตามวัตถุสิ่งของที่หายไปเมื่อ พ.ศ.2476 (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 110, มี.ค. 2476 - เม.ย. 2477) และการเสนอราชบัณฑิตยสภาขอถ่ายภาพโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 111, พ.ค. 2476 - ก.ย. 2477 และ หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 80, พ.ศ. 2472 - 2474) ซึ่งได้เสนอไปก่อนหน้านี้อแล้วทั้งสิ้น

อนึ่ง กิจการพิพิธภัณฑสถานที่มีมากขึ้นหลังจาก พ.ศ.2469 เป็นต้นมานั้น โดยเฉพาะที่ต้องทำหนังสือติดต่อกับต่างประเทศ ทำให้หลวงบริบาลบุรีรักษ์เสนอต่อราชบัณฑิตยสภาเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2474 ว่าประสงค์จะซื้อเครื่องพิมพ์ดีดภาษาอังกฤษสัก 1 เครื่อง เพราะที่ผ่านเมื่อมีราชการที่จะต้องพิมพ์ข้อความภาษาอังกฤษ จะต้องไปขอให้พิมพ์ดีดที่หอพระสมุดวชิรญาณซึ่งไม่สะดวกนักเนื่องจากบางครั้งต้องรอพิมพ์อยู่เป็นเวลานาน ทั้งนี้หลวงบริบาลบุรีรักษ์ได้สืบราคามาแล้วทราบว่าราคาเครื่องละ 153 บาท แต่ราชบัณฑิตยสภาชี้แจงว่าขอให้รออนจนกว่าจะปลายปี หากมีเงินค่าใช้จ่ายเหลือจะพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง (หจข. ศธ 0701.7.1 เพิ่ม 56, พ.ศ.2471 - 2475) อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มีหลักฐานว่าเมื่อถึงปลายปี พ.ศ.2474 หลวงบริบาลบุรีรักษ์ได้ซื้อเครื่อง

พิมพ์ติดตามที่ต้องการหรือไม่ แต่กระนั้นเอกสารชิ้นดังกล่าวก็ทำให้เห็นได้ถึงภารกิจและบทบาทอันหลากหลายของหลวงบริบาลบุรีรักษ์ต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานได้อีกประการหนึ่ง

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าหลวงบริบาลบุรีรักษ์เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยในช่วงเวลาที่มีการวิจัยนี้ศึกษาอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลากร และวัตถุพิพิธภัณฑ โดยเฉพาอย่างยิ่งบทบาทหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่ท่านต้องร่วมงานกับหลวงวิจิตรวาทการซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรตั้งแต่ พ.ศ.2477 เป็นต้นมา ทว่าการวิจัยนี้ได้ขอบเขตการศึกษาครอบคลุมไปในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้น หากมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมก็คงจะทำให้ได้ภาพที่ต่อเนื่องและสมบูรณ์มากขึ้น

จากผลการวิจัยที่น่าเสนอและอภิปรายมาตั้งแต่ต้นบทนี้ ทำให้เห็นได้ว่ากิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2417 - 2477 มีการปรับตัวในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลากร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการจัดการงบประมาณและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตลอดจนด้านการจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ การรักษาความปลอดภัยและการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน รวมไปถึงบทบาทของชนชั้นผู้นำสยามต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานที่ล้วนแล้วแต่เป็นไปภายใต้บริบทสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในแต่ละสมัย อีกทั้งมีความสำคัญต่อการพิจารณาภาพรวมของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสิ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปให้ทราบถึงภาพรวมของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ.2417 - 2477 ในบทถัดไป

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ภาพรวมของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 - 2477

จากผลการวิจัยในบทที่แล้วทำให้ทราบรายละเอียดในเชิงพรรณาวเคราะห์เกี่ยวกับกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงรัชกาลที่ 5 - 7 อย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดการด้านอาคารสถานที่ การจัดการด้านบุคลากร การจัดการการเงินและงบประมาณ การจัดการด้านวัตถุพิพิธภัณฑ์ และบทบาทของชนชั้นผู้นำสยามต่อกิจการพิพิธภัณฑ์สถาน อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพิจารณาภาพรวมของพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ "ภาพลักษณ์" (image) ของพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งแฝงอยู่ในเอกสารหรือจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะสรุปภาพรวมกิจการพิพิธภัณฑ์สถานจากเอกสารหรือจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัย ตลอดจนความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมไทยตลอดช่วงเวลา 60 ปีตั้งแต่เริ่มมีพิพิธภัณฑ์สถานอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2417 เป็นต้นมา จากนั้นจึงจะอภิปรายถึงภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์สถานผ่านนโยบายการจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ์เป็นประเด็นสุดท้าย

กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน

เมื่อกล่าวถึงกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในประเด็นต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ.2417 – 2477 จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งมีผลต่อพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยที่น่าสนใจอยู่หลายประการ กล่าวคือ ประการแรก บุคลากรพิพิธภัณฑ์สถานซึ่งนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งผู้บริหารจากอธิบดี ผู้บัญชาการ เจ้ากรม และภัณฑารักษ์ ตามลำดับ อันเป็นการสะท้อนถึงสังกัดและขนาดของหน่วยงานแล้ว ยังแสดงถึงภาระหน้าที่และขอบเขตการจัดการหน่วยงานที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดอีกด้วย นอกจากนี้ การมีตำแหน่งนางพนักงานยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะให้สตรีเข้ามามีบทบาทในกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในระดับหนึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ตำแหน่งที่ต้องดูแลการบริหารหน่วยงานก็ตาม ทั้งนี้ยังจะเห็นได้ถึงแนวความคิดของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์สถานเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เห็นว่ามีประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน อย่างเช่น การตั้งตู้หนังสือประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดี และการให้นางพนักงานฝึกหัดอ่านเขียนภาษาไทยอันเป็นการเพิ่มพูนความสามารถไปพร้อมกับการปฏิบัติงานประเภทการเขียนป้ายแสดงรายละเอียดวัตถุพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น อนึ่ง การเข้ามามีบทบาทของชาวต่างประเทศ

อย่างเช่น ร้อยโท สแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์ มร.ดับเบิลยู.จี.จอห์นสัน รวมถึง มร.เฮนรี อลาบาสเตอร์ ยังสะท้อนให้เห็นภาพของพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทยที่แม้จะมีที่มาจากสังคมตะวันตก แต่ก็ยังบริหารและจัดการ “แบบไทย ๆ” โดยมีเจ้าหน้าที่และชนชั้นขุนนางเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้ก็จะมีชาวต่างประเทศเป็นที่ปรึกษาในบางช่วง ทำให้อาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการช่วง 60 ปีแรกของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยมีลักษณะเป็นแบบ “ไทยปนฝรั่ง” อยู่ไม่น้อย

ประการที่สอง เรื่องราวเกี่ยวกับการเงินและงบประมาณของพิพิธภัณฑสถานทำให้เราทราบว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พิพิธภัณฑสถานได้รับเงินงบประมาณที่แบ่งออกเป็น 3 หมวด กล่าวคือ เงินเดือนที่จ่ายให้กับบุคลากรตำแหน่งต่าง ๆ เงินค่าใช้สอยซึ่งใช้เพื่อดำเนินกิจการพิพิธภัณฑสถานแทบทุกด้าน เช่น การดูแลสถานที่ การสาธารณูปโภค เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเงินการจร ซึ่งกำหนดว่าใช้สำหรับจัดซื้อสิ่งของสำหรับจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถาน และสำหรับซื้อสิ่งของที่พระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแก่พิพิธภัณฑสถานอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าในบางปีไม่มีการใช้จ่ายเงินการจรเลย ทั้งนี้เป็นเพราะพิพิธภัณฑสถานขอใช้เงินหมวดดังกล่าวไปในการอื่นที่มิได้อยู่ในขอบเขตของหมวดเงินการจร เช่น ขอใช้สำหรับการจ่ายเพื่อซ่อมแซมอาคารสถานที่ เป็นต้น ทำให้ต้นสังกัด(กระทรวงธรรมการ) ไม่สามารถอนุญาตให้ใช้เงินในลักษณะดังกล่าวได้ นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการโอนพิพิธภัณฑสถานมาสังกัดราชบัณฑิตยสภาแล้ว สถานภาพทางการเงินของพิพิธภัณฑสถานก็เปลี่ยนไป กล่าวคือ ได้เงินอุดหนุนจากรัฐบาลโดยตรงปีละประมาณ 200,000 บาท โดยให้อยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตยสภา และอนุญาตให้สะสมเงินเหลือจ่ายในแต่ละปีเพื่อนำไปรวมกับเงินอุดหนุนที่จะได้รับในปีถัดไปได้ อนึ่ง กรณี “เงินหยอดหีบ” ซึ่งปรากฏว่ามีแนวความคิดจะตั้งตู้รับบริจาคเงินจากผู้มาชมพิพิธภัณฑสถาน(ซึ่งคาดหวังว่าจะได้รับจากชาวต่างประเทศเป็นหลัก)มีมาตั้งแต่ครั้งพระผดุงสุลกฤตย์เป็นเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว แต่เนื่องจากผู้บริหารกระทรวงธรรมการในขณะนั้นเห็นว่าพิพิธภัณฑสถานไม่อยู่ในฐานะที่สมควรจะต้องขอรับการบริจาคเงิน ทำให้แนวความคิดดังกล่าวไม่ได้รับการปฏิบัติเรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อ ม.จ.อนุชาติ สุขสวัสดิ์ ทรงดำรงตำแหน่งภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ก็ปรากฏว่ามีการตั้งตู้รับบริจาคเงินบำรุงพิพิธภัณฑสถาน และสำหรับผู้ที่บริจาคเงินตั้งแต่ 1 บาทขึ้นไปก็จะบันทึกรับชื่อไว้ในสมุดบัญชีอีกด้วย ประกอบกับยังมีการขายหัตถกาปนและเศษไม้ที่รื้อมาจากอาคารต่าง ๆ การขายรูปเขียน การขายสิ่งของจากหัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนการให้เช่าบูชาเหรียญพระพุทธรูปหินงี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของแนวความคิดเกี่ยวกับ “รายได้” ของพิพิธภัณฑสถานท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำของประเทศสยามในขณะนั้นได้ในระดับหนึ่ง

ประการที่สาม ดังที่ทราบอยู่แล้วว่าเมื่อมีการย้ายพิพิธภัณฑสถานมาอยู่ที่บริเวณพื้นที่พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า) ในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมพิพิธภัณฑน์มีพื้นที่สำหรับการจัดเก็บวัตถุและการจัดแสดงในพระที่นั่งสามองค์ ได้แก่ พระที่นั่งศิวิไลย์ โคมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ซึ่งขณะนั้นอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม จนทำให้ต้องมีการซ่อมแซมอยู่เป็นระยะ ๆ แต่กระนั้นความทรุดโทรมของพระที่นั่งเหล่านั้นก็ยังคงมีอยู่เรื่อยมา ดังจะเห็นได้ในเอกสารต่าง ๆ ที่ให้ภาพของความไม่สะดวกในการจัดเก็บและแสดงวัตถุที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคสำคัญคือน้ำฝนที่ไหลลงมาจากหลังคาพระที่นั่งที่รั่วจนทำให้บางครั้งต้องมีการเคลื่อนย้ายวัตถุเพื่อให้พ้นจากบริเวณที่น้ำฝนจะไหลลงมากววัตถุพิพิธภัณฑน์ต่าง ๆ ได้ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อมีการพระราชทานพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของพระราชวังบวรสถานมงคล อันได้แก่หมู่พระวิมานและโรงราชรถ ให้เป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร จึงทำให้หน่วยงานดังกล่าวมีความคล่องตัวในการใช้พื้นที่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความทรุดโทรมของอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่สืบเนื่องเรื่อยมาจากที่กล่าวข้างต้น ทำให้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ แทบทุกหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่พระวิมานซึ่งพบว่ามิสภาพชำรุดอย่างมากจึงจำเป็นต้องซ่อมแซมเป็นการด่วน ประกอบกับการเร่งให้เสร็จทันการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนครและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2469 จึงอาจกล่าวได้ว่าปี พ.ศ.2469 นั้นมีการซ่อมแซมพิพิธภัณฑสถานครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มมีหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยก็ว่าได้

ประการที่สี่ ความพยายามในการทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑน์หรือที่เรียกว่า “แคตตาล็อก” มาตั้งแต่เริ่มกิจการพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยอาศัยความช่วยเหลือของชาวต่างประเทศ เช่น มร.เฮนรี อลาบาสเตอร์ ดร.ฮาเซ และร้อยโท สแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์ เป็นต้น ทั้งนี้ยังปรากฏว่ามีการตรวจวัตถุพิพิธภัณฑน์อยู่เป็นระยะ ๆ อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 5ทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑน์ที่สร้างขึ้นยังมีความแตกต่างกันอยู่ กล่าวคือ มีบัญชีวัตถุพิพิธภัณฑน์อยู่ถึง 3 ฉบับ ได้แก่ บัญชีครั้งกรมหมื่นพงศาติศรมหิปรทรงเป็นอธิบดี บัญชีครั้งเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เป็นเจ้ากรม และบัญชีที่กรรมการตรวจสิ่งของพิพิธภัณฑน์จัดทำขึ้นเมื่อครั้งปี พ.ศ.2442 ซึ่งเมื่อมีการตรวจสอบจึงต้องมีการระบุว่าวัตถุพิพิธภัณฑน์ชิ้นหนึ่ง ๆ มีเลขทะเบียนในบัญชีฉบับใด และในกรณีที่มีเลขทะเบียนอยู่ในบัญชีหลายฉบับก็ต้องแสดงเลขทะเบียนเหล่านั้นด้วย(ดูตัวอย่างในบัญชีศิลาจารึกในภาคผนวก ก) นอกจากนี้การทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑน์ในครั้งนั้นยังปรากฏว่ามีการให้คำอธิบายลักษณะวัตถุพิพิธภัณฑน์แต่ละชิ้นแตกต่างกันในบัญชีแต่ละฉบับ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตรวจสอบวัตถุพิพิธภัณฑน์สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบอยู่ไม่น้อย

ประการที่ห้า เมื่อเกิดการโจรกรรมวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานขึ้นแต่ละครั้ง ปรากฏว่ามีความพยายามในการสืบสวนติดตามวัตถุเหล่านั้นคืนมา แม้ในบางครั้งจะมีการขนานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เมื่อเวลาผ่านไปพิพิธภัณฑสถานก็มีวิธีการจัดการกับปัญหาการโจรกรรมวัตถุพิพิธภัณฑสถานที่เป็นรูปแบบมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในกระบวนการสืบสวนสอบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจลงตัวมากขึ้น ประกอบกับกรณีการจ้างพลตระเวนมารักษาความปลอดภัยในพิพิธภัณฑสถานแทนการใช้แขกยามตั้งแต่ พ.ศ.2452 นั้น ยังแสดงว่าหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานต้องการรักษาความปลอดภัยที่น่าเชื่อถือได้มากกว่าแบบเดิมที่อาจไม่รัดกุมมากพอก็เป็นได้ นอกจากนี้การถ่ายภาพวัตถุพิพิธภัณฑสถานที่ริเริ่มโดยหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ตั้งแต่ราว พ.ศ.2472 ยังสะท้อนถึงการพยายามหามาตรการที่มีประสิทธิภาพในการทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑสถานและการรักษาความปลอดภัยได้อีกด้วย อนึ่ง การป้องกันอัครศิภยยังเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร แม้ว่าก่อนหน้านี้จะไม่มีหลักฐานที่ระบุถึงการป้องกันอัครศิภยไว้เลย แต่ก็มีได้หมายความว่าหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานจะไม่มีภาระวังป้องกันอัครศิภย แต่หลักฐานในปี พ.ศ. 2471 ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงการที่ราชบัณฑิตยสภาเสนอของงบประมาณในการดังกล่าวจำนวน 10,000 บาท ซึ่งก็ได้รับพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ 7 และหลังจากที่ได้รับอนุมัติจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้วราชบัณฑิตยสภาก็ได้ดำเนินซื้อและติดตั้งอุปกรณ์การป้องกันอัครศิภยทันที

ความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑสถาน

การจัดแสดงวัตถุสิ่งของซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องบรรณาการจากประเทศต่าง ๆ ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสิ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหมายของ “พิพิธภัณฑสถาน” ในฐานะที่เป็นการสะสมส่วนบุคคล(private collection) ซึ่งมักจะถือเป็นจุดเริ่มต้นของกิจการพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยที่แม้จะไม่ใช่เป็นการจัดแสดงเพื่อการเข้าชมของสาธารณชน แต่ก็สามารถเข้าใจได้ว่าเป็นการพยายามทำให้ผู้เข้าชมซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในกิจการต่าง ๆ รู้สึกได้ถึงความ “ยิ่งใหญ่” ของพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งในแง่ของจำนวนและประเภทวัตถุที่จัดแสดง ตลอดจนการที่รัชกาลที่ 4 ทรงพยายามชี้ให้เห็นว่าสิ่งของที่ประเทศต่าง ๆ นำมาถวายเป็นเครื่องบรรณาการนั้นได้รับการเก็บรักษาไว้อย่างดีนั้น ก็ย่อมสะท้อนถึงการใช้พิพิธภัณฑสถานเป็นในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ในระดับหนึ่ง

ส่วนการจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่ย้ายมาจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานที่หอทองคอคอดเคียวเมื่อปี พ.ศ.2417 ซึ่งนับว่าเป็นการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานเพื่อการสาธารณชนอย่างแท้จริงในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็มีนัยที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ การจัดแสดงดังกล่าวเกิดขึ้นในวาระที่ทรงเจริญพระ

ชนมพรรษาครบ 21 พรรษา อันแสดงว่าพระองค์จะทรงเริ่มพระราชภารกิจในการบริหารราชการแผ่นดินสยามโดยสิทธิขาดตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นไป ดังนั้นการจัดแสดงดังกล่าวจึงมิได้มีจุดประสงค์เพียงเพื่อแสดงสิ่งของที่มิหาจะพบได้ทั่วไปแล้ว น่าจะสะท้อนถึงพระบรมราโชบายที่จะแสดงถึง “พระบารมี” ของพระองค์ท่านในฐานะพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และน่าจะ เป็นจุดเริ่มต้นประการหนึ่งของกระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง(centralization) ทั้งนี้เมื่อพิจารณาพร้อมกับประเด็นที่ว่าก่อนหน้าที่จะมีการจัดแสดงดังกล่าว อำนาจการบริหารราชการแผ่นดินสยามส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มขุนนางสกุลขุนาค โดยเฉพาะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) และในเวลาต่อมาการที่รัชกาลที่ 5 ทรงพยายามตั้งกองทหารมหาดเล็กราชวัลลภเป็นกองกำลังส่วนพระองค์ขึ้นมาโดยฝึกหัดให้ความพร้อมในทุกด้าน ประกอบกับการสร้างหอคองคอเดียซึ่งใช้เป็นสโมสรทหารมหาดเล็ก ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าการจัดแสดงสิ่งของในปี พ.ศ.2417 ย่อมเป็นการย้ำถึงความสำคัญของพระองค์ท่านในฐานะศูนย์รวมของอำนาจอธิปไตยในระบบการปกครองประเทศสยามขณะนั้น ดังจะเห็นได้จากผลสะท้อนจากผู้เข้าชมการแสดงดังกล่าวที่ว่า “...พระเดชพระคุณให้เข้ามาดูคราวนี้เป็นที่สุด...” (ทรงสรรค์ นิลกำแหง 2517 : 34) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการจัดแสดงในปีดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองรวมอยู่ด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย

การแบ่งประเภทวัตถุและการจัดแสดงที่ปรากฏอยู่ในแนวความคิดเรื่องเปลี่ยนแปลงการจัดการกรมพิพิธภัณฑ์(ราวพ.ศ.2430-2431) และ “สคีมาจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ์”ของเจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์(ราวพ.ศ.2439) แม้จะมีความแตกต่างในแง่ชื่อเรียกประเภทวัตถุก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาภาพรวมแล้วแนวความคิดทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันในสาระสำคัญ กล่าวคือ เป็นความพยายามในการนำเสนอภาพของสยามผ่านพิพิธภัณฑสถานที่มีการจัดแสดงทั้ง โบราณวัตถุ เครื่องราชูปโภค หัตถกรรมฝีมือชาวบ้าน ธรรมชาติวิทยา และตัวอย่างสินค้าจากหัวเมืองต่าง ๆ อันแสดงถึงจุดมุ่งหมายของพิพิธภัณฑสถานในสายตาของภาครัฐที่ต้องการให้เป็นองค์กรหนึ่งในการนำเสนอภาพของประเทศสยามที่ขยายขอบเขตจากการนำเสนอของหลวง ของโบราณหรือของแปลกประหลาดไปสู่สิ่งของทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและงานฝีมือซึ่งเกิดขึ้นในประเทศสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดของเจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์ที่มีจุดยืนที่ชัดเจนเกี่ยวกับความมุ่งหมายของพิพิธภัณฑสถานสำหรับสังคมสยามในขณะนั้น กล่าวคือ พิพิธภัณฑสถานไม่ควรจะเป็นเพียงสถานที่ที่รวบรวมวัตถุสิ่งของที่สร้างความตื่นตาตื่นใจแก่ผู้เข้าชมเพียงเพราะเป็นของประหลาดหรือของที่มีอาจพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันเท่านั้น หากแต่พิพิธภัณฑสถานในความคิดของเจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์ยังต้องกระตุ้นความสนใจด้านการทำมาค้าขายหรือกล่าวอีกลักษณะหนึ่งก็คือเป็นหน่วยงานที่ให้ความรู้และแนะ

นำหนทางการประกอบอาชีพแก่ประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการปฏิรูปประเทศสยามด้านต่าง ๆ ในขณะนั้น อีกทั้งการพยายามปรับปรุงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานให้เป็นไปในลักษณะเช่นเดียวกับ “Imperial Institute” ของอังกฤษซึ่งมีผู้ศึกษาไว้แล้วว่าเป็นความพยายามที่จะนำเสนอภาพของสยามในฐานะประเทศที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ (Winitchakul T.,: 22-23 และดูรายละเอียดในบทที่ 2 ของงานวิจัยนี้) ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่าแนวความคิดทั้งสองข้างต้นเป็นตัวแทนของความพยายามนำพิพิธภัณฑสถานเข้าเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการการปฏิรูปของประเทศสยาม โดยการขยายขอบเขตเรื่องราวที่จัดแสดงผ่านวัตถุพิพิธภัณฑต่าง ๆ จากของหลวงไปสู่งานหัตถกรรมชาวบ้าน เครื่องมือการทำมาหากิน ตลอดจนตัวอย่างสินค้าจากหัวเมืองต่าง ๆ ในประเทศสยามและตัวอย่างสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งย่อมทำให้จุดมุ่งหมายของพิพิธภัณฑสถานขยายวงกว้างออกไปดังที่กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม การที่แนวความคิดของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ถูกชะลอไว้ด้วยสาเหตุของความ “ไม่มีเงิน” นั้น สะท้อนถึงสถานภาพของพิพิธภัณฑสถานในสายตาของผู้บริหารประเทศในขณะนั้นได้ในระดับหนึ่ง กล่าวคือ พิพิธภัณฑสถานอาจไม่มีความสำคัญมากนักในฐานะที่จะเป็นตัวจักรหนึ่งในกระบวนการการปฏิรูปประเทศสยามให้ทันสมัย(modernization) ในขณะเดียวกันการใช้จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานให้เป็นหน่วยงานที่แสดงศักยภาพและความพร้อมของประเทศสยามในเชิงเศรษฐกิจอาจทำให้ผู้บริหารประเทศในขณะนั้นเกิดความไม่แน่ใจถึงความคุ้มค่ากับเงินที่ใช้จ่ายไป ประกอบกับกระบวนการนำเสนอภาพของสยามสู่สายตาของประชาคมโลกก็เกิดขึ้นในกิจการที่เรียกว่า “การจัดแสดงพิพิธภัณฑ” (ซึ่งมีความหมายเท่ากับการจัดนิทรรศการ หรือการจัดมหรธรมแสดงสินค้า) ในต่างประเทศ ซึ่งหน่วยงานของสยามที่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องในแง่การจัดการต่าง ๆ หาได้มีกรมพิพิธภัณฑที่ไม่ ซึ่งน่าจะเป็นการสะท้อนถึง “ฐานะ” ของพิพิธภัณฑสถานในการให้ความสำคัญต่อองค์กรที่มีส่วนในการปรับปรุงประเทศ

การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารพิพิธภัณฑสถานในปี พ.ศ.2442 ทำให้พระผดุงสุลกฤตย์ซึ่งน่าจะมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการพิพิธภัณฑสถานมากนัก เพราะก่อนหน้าที่จะรับตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑ พระผดุงสุลกฤตย์ทำหน้าที่ปลัดบัญชากระทรวงธรรมการ แต่เมื่อต้องมาดำรงตำแหน่งดังกล่าวในช่วงต้น ๆ ความยุ่งยากเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑและอาคารสถานที่ ตลอดจนการเงินและงบประมาณน่าจะส่งผลให้พระผดุงสุลกฤตย์ไม่มีโอกาสดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานตามที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์วางแผนเอาไว้ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าพระผดุงสุลกฤตย์อาจไม่มีโอกาสทราบถึง “สคิมจัดการใหม่กรมพิพิธภัณฑ” ก็เป็นไปได้ เพราะตลอดเวลาที่พระผดุงสุลกฤตย์

ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถานอยู่ก่อนนั้นได้มีการกล่าวถึง “สถิมฯ” ดังกล่าวเลย อีกทั้งผู้บริหารกระทรวงธรรมการในขณะนั้นก็มีได้มีแนวโน้มที่จะให้มีการรื้อฟื้นแนวความคิดดังกล่าวอีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้พิพิธภัณฑสถานจะไม่ได้เป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญในระดับต้น ๆ ของการปฏิรูปสังคมสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่กล่าวไว้แล้วก็ตาม แต่เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยก็ให้ภาพของพิพิธภัณฑสถานอีกแง่มุมหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการสร้าง “อัตลักษณ์” (identity) ของประเทศสยามในฐานะที่เป็นประเทศที่มีความเก่าแก่และมีความร่ำรวยทางด้านวัฒนธรรมผ่านวัตถุพิพิธภัณฑสถานทั้งหลายที่จัดแสดงให้แก่ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานที่มีทั้งชาวสยามและชาวต่างประเทศได้รับรู้ ไม่ว่าจะเป็น โบราณวัตถุ เครื่องราชูปโภค งานศิลปกรรม ตลอดจนสิ่งของตามธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารกระทรวงธรรมการถึงกับสรุปไว้ว่าผู้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มตามความสนใจ กล่าวคือ ชาวประเทศให้ความสนใจต่อโบราณวัตถุและงานศิลปกรรมต่าง ๆ ในขณะที่กลุ่มประชาชนชาวสยามส่วนมากให้ความสนใจกับเรื่องราวทางธรรมชาติวิทยาเป็นหลัก(หจช. ร.5 บ.11 แฟ้ม 10, ก.พ.2436 – ต.ค. 2442) ซึ่งสะท้อนความต้องการในการสร้างอัตลักษณ์ของประเทศสยามผ่านการจัดแสดงวัตถุที่มีความหลากหลายดังกล่าวไปแล้ว อีกทั้งยังเป็นการวางนโยบายที่จะทำให้พิพิธภัณฑสถานในขณะนั้นมีสภาพเป็น “พิพิธภัณฑสถานทั่วไป” (General Museum) ในระดับหนึ่งด้วย

พิพิธภัณฑสถานตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 เป็นต้นมาได้รับการเน้นที่การจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่เป็นโบราณวัตถุ พุทธศิลปะ และเครื่องราชูปโภคเป็นสำคัญ ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงต้องการให้พิพิธภัณฑสถานที่พระราชวังบวรสถานมงคลทำหน้าที่เป็น “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ” ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติสยามและพระราชวงศ์มากกว่าด้านอื่น ในขณะที่เดียวกันก็ทรงมีพระดำริว่าจะทรงมอบสิ่งของอื่น ๆ ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานไปให้กับหน่วยงานต่าง ๆ จัดแสดงเอง โดยยึดภารกิจรับผิดชอบของหน่วยงานนั้น ๆ เป็นหลัก เช่น เครื่องอาวุธต่าง ๆ ก็จะส่งมอบให้กระทรวงกลาโหมจัดแสดง อุปกรณ์การเกษตรกรรมก็จะให้กระทรวงเกษตรธิการเป็นผู้จัดแสดง เป็นต้น ดังนั้นเราจะเห็นได้ถึง “ภาพ” ของพิพิธภัณฑสถานในแนวพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่จะมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติซึ่งแสดงความเป็นมาของชาติและพระราชวงศ์อยู่ที่บริเวณพระราชวังบวรสถานมงคล ในขณะที่เดียวกันตามหน่วยงานระดับกระทรวงต่าง ๆ ก็มีพิพิธภัณฑสถานของตนเองซึ่งจัดแสดงวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับภาระงานของตน ๆ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีจุดมุ่งหมายในการทำให้พิพิธภัณฑสถานมีความเป็น “เฉพาะทาง” มากขึ้น

โดยการจัดการชั้นแรกนั้นพระองค์ได้ทรงทำให้พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครเป็นพิพิธภัณฑสถานทางด้านประวัติศาสตร์และ โบราณคดี (Historical and Archeological Museum) ดังกล่าวมาแล้ว

พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ.2469 นั้นแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนของการมีกฎหมายประกอบองค์กรที่จัดตั้งขึ้น ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า “...เพื่อประโยชน์ให้คนทั้งหลายไว้วางใจในการที่จะอุทิศสิ่งของให้แก่พิพิธภัณฑสถานประการ 1 และเพื่อประโยชน์การบำรุงรักษาพิพิธภัณฑสถานด้วยอีกประการ 1...” (หจข. ร.7 บ.11.2 เพิ่ม 5, ธ.ค. – มี.ค. 2469) อีกทั้งเนื้อความในตอนต้นของพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวก็ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “...เพื่อพิทักษ์รักษาสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้มั่นคง และวางระเบียบการบำรุงพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครให้เจริญต่อไปภายหน้า...” (หจข., เพิ่งอ้าง) ซึ่งหากพิจารณาโดยหลักการจัดการย่อมหมายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับ “องค์กร” ของพิพิธภัณฑสถานปรากฏชัดเจนมากขึ้นกว่าเมื่อแรกตั้งซึ่งสถานภาพของหน่วยงานยังไม่ชัดเจนและมีแนวโน้มการลดขนาดความสำคัญในแง่ของการบริหารจัดการลงดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี

โดยสรุปแล้วพัฒนาการของความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนถึงจุดมุ่งหมายของการมี “พิพิธภัณฑฯ” ในสังคมไทยเริ่มจากความต้องการของผู้นำประเทศสยามที่มีนโยบายทางการเมืองการปกครองเป็นแรงผลักดันให้มีการจัดแสดงวัตถุสิ่งของเพื่อ “บอก” แก่ผู้เข้าชมให้ทราบถึงความหมายที่แฝงอยู่ในวัตถุที่มีความหลากหลายเหล่านั้น หลังจากนั้นแม้จะมีความพยายามที่จะนำพิพิธภัณฑสถานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปประเทศสยาม โดยการขยายขอบเขตการจัดแสดงจากโบราณวัตถุและเครื่องราชูปโภค เป็นสิ่งของทางธรรมชาติวิทยาและงานหัตถกรรม โดยเฉพาะตัวอย่างสินค้าจากหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเน้นจุดประสงค์ที่จะทำให้พิพิธภัณฑสถานเป็นหน่วยงานที่เน้นการกระตุ้นประชาชนให้สนใจการทำมาค้าขายเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในการปรับปรุงประเทศในขณะนั้น แต่เนื่องจากอุปสรรคประการหนึ่งก็คือ “การเงิน” และการเปลี่ยนแปลงตัวผู้บริหารพิพิธภัณฑสถาน ทำให้ความพยายามดังกล่าวข้างต้นไม่ได้รับการสานต่อ ประกอบกับหน้าที่ในการนำเสนอ “ความเจริญ” และภาพของประเทศสยามได้ตกเป็นของ “การแสดงผลพิพิธภัณฑฯ” ในงานแสดงนิทรรศการและงานมหกรรมสินค้าในต่างประเทศ แต่กระนั้นหน่วยงานพิพิธภัณฑสถานทั้งงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาก็ทำหน้าที่แสดง “อัตลักษณ์” ของประเทศสยามผ่านการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในลักษณะพิพิธภัณฑสถานทั่วไป (General Museum) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร พ.ศ. 2469 ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็น “องค์กร” ที่

ชัดเจนขึ้นของหน่วยงานพิพิธภัณฑสถาน ประกอบกับพระดำริของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ และแนวความคิดผู้ปฏิบัติงานอย่างเช่นหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ก็สะท้อนให้เห็นการพยายามให้พิพิธภัณฑสถานเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่เฉพาะทางในการแสดงประวัติความเป็นมาของประเทศสยามและพระราชวงศ์ ผ่านการแสดงวัตถุสิ่งของประเภทโบราณวัตถุ พุทธศิลปะ และเครื่องราชูปโภคเป็นหลัก ซึ่งประเด็นนี้จะได้อภิปรายอีกครั้งหนึ่งเกี่ยวกับ “ภาพลักษณ์” ของพิพิธภัณฑสถาน

ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานผ่านนโยบายการจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ

หลักฐานชิ้นหนึ่งที่แสดงภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานในช่วงแรก ๆ ได้แก่ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่อง “เปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตแลกรมพิพิธภัณฑ” (หจข. ร.5 ศ.1 เพิ่ม 106, ไม่ปรากฏปีศักราช) ที่มีกรกล่าวไว้ว่า ให้เก็บรักษาสิ่งของต่าง ๆ เช่น ราชรถ ราชยาน เครื่องแห่ เครื่องสูง เครื่องช้าง เครื่องม้า บุษบก พานแว่นฟ้า โกลศ เป็นต้น ไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน ต่อเมื่อมีราชการจึงให้เจ้าหน้าที่มาเบิกไป เมื่อเสร็จราชการดังกล่าวแล้วก็นำมาส่งคืน เพื่อให้ประชาชนได้ชมต่อไป ดังจะเห็นได้ถึงการปฏิบัติตามแนวนโยบายดังกล่าวข้างต้นในเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยจำนวนหนึ่ง เช่น การนำเครื่องถมไปเป็นตัวอย่างสำหรับพระราชทานเชื้อพระวงศ์ต่างประเทศ ในปี พ.ศ.2447 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 22, ส.ค. - ก.ย. 2447 และ หจข. ร.5 ศ.1 เพิ่ม 87, ส.ค. - ก.ย. 2447) หรือการขอยืมเครื่องอาวุธในพิพิธภัณฑสถานไปแสดงที่วัดเบญจมบพิตร ในปี พ.ศ.2449 (หจข. ศธ 5 เพิ่ม 29, พ.ย. 2449) เป็นต้น

ผู้วิจัยเข้าใจว่านโยบายการนำเครื่องราชูปโภคมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานคงเริ่มมาตั้งแต่การจัดแสดงที่หอคองคอคอดเคียมเมื่อปี พ.ศ.2417 เป็นต้นมา แต่เนื่องจากการจัดแสดงในครั้งนั้นถึงก่อนการตั้งกรมพิพิธภัณฑที่พระราชวังบวรสถานมงคล(วังหน้า) เป็นไปลักษณะการจัดแสดงแบบชั่วคราว จึงทำให้เมื่อเสร็จงานแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่ก็คืนสิ่งของที่นำมาจัดแสดงแก่หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรักษาไปตามเดิม จะมีเพียงสิ่งของบางส่วน(ที่มีใช่เครื่องราชูปโภค)ที่รัชกาลที่ 5 ทรงซื้อไว้และมอบให้กรมพิพิธภัณฑซึ่งขณะนั้นอยู่ในความดูแลของกรมทหารมหาดเล็กทำหน้าที่ดูแลที่หอคองคอคอดเคียม จนกระทั่งเมื่อย้ายกรมพิพิธภัณฑออกมาเป็นการเอกเทศในปี พ.ศ.2430 จึงมีการวางนโยบายเกี่ยวกับการนำเครื่องราชูปโภคมาแสดงในพิพิธภัณฑสถาน ขณะเดียวกันก็ทำให้ทราบถึงภาพลักษณ์ประการหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน กล่าวคือ พิพิธภัณฑสถานตามนโยบายดังกล่าวมี

* ดูการสันนิษฐานอายุหลักฐานชิ้นดังกล่าวในบทที่ 3 ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ในราวปี พ.ศ.2430 - 2431

ฐานะเป็นเสมือนพระคลังเก็บรักษาเครื่องราชูปโภค ที่มีได้ทำหน้าที่เก็บรักษาเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป หากแต่เป็นสถานที่จัดแสดงให้ประชาชนสยามและชาวต่างประเทศได้เข้าชมอีกด้วย

เมื่อมีการประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อปี พ.ศ.2469(พ.ร.บ. 7 บ.11 .2 เพิ่ม 5, ธ.ค. - มี.ค. 2469) ก็ปรากฏข้อความในพระราชบัญญัติดังกล่าวที่ยังคงเสนอภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานในลักษณะคล้ายกันกับนโยบายที่นำเสนอมาข้างต้น กล่าวคือ ในหมวด 3 ว่าด้วยสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร(มาตรา 10 - 16) ได้กำหนดให้แบ่งประเภทสิ่งของออกเป็น 3 ประเภท คือ

1.ของหลวงสำหรับพระนคร หมายถึง ของที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งประจำพิพิธภัณฑสถาน ของที่ผู้ให้เป็นสิทธิ์แก่พิพิธภัณฑสถาน หรือของที่พิพิธภัณฑสถานซื้อหามาได้เป็นสิทธิ์

2.ของยืม หมายถึง ของที่ราชบัณฑิตยสภาขอยืมมาตั้งไว้ให้มหาชนได้ชม หรือของหลวงสำหรับราชการ แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานเพื่อให้มหาชนได้ชม

3.ของฝาก หมายถึง ของที่มีผู้ฝากพิพิธภัณฑสถานเพื่ออารักขา หรือของที่บุคคลนำมาตั้งอวดประกวดกันและราชบัณฑิตยสภาขอมอบอนุญาตให้ตั้งไว้อวดในพิพิธภัณฑสถานได้

จะเห็นได้ว่าสิ่งของประเภทที่ 1(ของหลวงสำหรับพระนคร) และ 2 (ของยืม) ยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกับนโยบายสิ่งของในพิพิธภัณฑสถานประมาณปี พ.ศ.2430 - 2431 อยู่ นอกจากนี้พระราชบัญญัติดังกล่าวยังกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับสิ่งของประเภทต่าง ๆ ไว้ด้วย ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ ในมาตรา 12 - 13 กำหนดว่าเมื่อมีราชการสมควรจะนำของหลวงสำหรับพระนครออกไปจากพิพิธภัณฑสถานเป็นการชั่วคราว ให้ผู้มีหน้าที่กำกับพิพิธภัณฑสถานออกใบอนุญาตได้และต้องรับผิดชอบต่อกรณีเช่นนั้นด้วย ทั้งนี้ใบอนุญาตต้องระบุวันกำหนดส่งคืนให้ชัดเจนและผู้อนุญาตต้องแจ้งต่อราชบัณฑิตยสภาโดยเร็ว อีกทั้งห้ามส่งมอบสิ่งของดังกล่าวแก่ผู้หนึ่งผู้ใดก่อนได้รับอนุญาตจากราชบัณฑิตยสภาหรือกรรมการราชบัณฑิตยสภา ส่วนของยืมนั้นหากเจ้าของหรือเจ้าพนักงานผู้รับผิดชอบตามหน้าที่จะมาขอรับเอาไป ผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานสามารถส่งมอบให้ได้ แต่ต้องรับผิดชอบต่อการส่งมอบนั้น ๆ และให้แจ้งราชบัณฑิตยสภาโดยเร็วเช่นกัน อนึ่ง การจะขอรับสิ่งของไปจากพิพิธภัณฑสถานไม่ว่ากรณีใด ๆ ต้องมีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร และผู้รับมอบต้องทำใบรับแล้วจึงจะรับสิ่งของนั้นไปได้ ห้ามส่งมอบสิ่งของให้โดยพลการ "...โดยพึงถือยศและไม่มีใบรับเป็นสำคัญ..." (พ.ร.บ. เพิ่มอ้าง)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่านโยบายการนำ "ของหลวง" ที่แม้จะแยกออกเป็น 2 ประเภทแต่ก็ยังมีหน้าที่ใกล้เคียงกันอยู่นั้นมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานยังคงปรากฏเป็นนโยบายหลักประการหนึ่งเกี่ยวกับวัตถุพิพิธภัณฑสถานทั้งเมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในสมัยรัชกาลที่ 7 อีกทั้งยังเพิ่มมาตรการในการนำวัตถุสิ่งของไปนอกพิพิธภัณฑสถานที่ชัดเจนขึ้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานที่ได้รับการ "สร้าง" ขึ้นมาตลอดเวลากว่า 5 ทศวรรษกลายเป็นที่ยอมรับสำหรับสังคมสยามในขณะนั้น แม้ต่อมาจะปรากฏว่าสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จะทรงเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับการจัดแสดงวัตถุสิ่งของ โดยเน้นที่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตลอดจนวัฒนธรรม มากกว่าชาติพันธุ์วิทยาและธรรมชาติวิทยา ซึ่งก่อนหน้านั้นอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน แต่กระนั้นภาพลักษณ์ของ "ของเก่า" ก็ยังได้รับการยอมรับในระดับที่ใกล้เคียงกับ "ของหลวง" ทำให้ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทยถูกมองว่านำเสนอเพียงวัตถุสองประเภทดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนมาก

ธงชัย วินิจจะกุล (Winitchakul T., 1997 : 21) กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 สภาพของอาคารสถานที่ใน "หอมิวเซียม"(หมายถึงหอคองคอคอเดีย) ดูจะสอดคล้องกับภาวะการเป็น "ห้องเก็บของหลวงอันโบราณ" หากแต่ไม่สามารถนำเสนอความเป็น "สยาม" อย่างที่ผู้นำประเทศในขณะนั้นต้องการได้ อีกทั้ง "พระราชพงศาวดาร" ในความหมายของประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ก็ไม่สามารถนำเสนอความ "ศิวิไลซ์" ของสยามอย่างแท้จริงได้ ดังนั้น เมื่อรัฐบาลสยามมีความประสงค์ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่นำเสนอความเจริญของประเทศสยามนั้น จึงมิได้เลือก "หอมิวเซียม" เพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว นอกจากนี้ ธงชัย ยังเสนอว่าหากโครงการที่เจ้าหมื่นศรีศรีสรรค์เสนอเพื่อปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับการปฏิบัติให้เป็นจริงขึ้นมา "สยาม" จะกลายเป็นประเทศที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจซึ่งมีความมั่งคั่งทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ (Ibid : 22-23 และดูรายละเอียดในบทที่ 2 ของงานวิจัยนี้) อีกทั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครภายใต้การดูแลของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ก็ได้กลายเป็นสถานที่รวบรวมโบราณวัตถุโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูป เทวรูป และของโบราณฝีมือวิจิตรจำนวนมาก ทำให้ภาพของ "หอมิวเซียม" กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งในรูปของพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร(Ibid : 23)

นอกจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติจะแสดงถึงพัฒนาการของความหมายและสถานภาพของพิพิธภัณฑสถานในสังคมไทยแล้ว ยังพบว่าเอกสารเหล่านั้นยังแสดงถึงพัฒนาการ

ทางด้านจัดการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน(museum mangement) การจัดการวัตถุพิพิธภัณฑ์(collection management) และการจัดแสดงวัตถุสิ่งของในพิพิธภัณฑ์ (presentation in museum) ดังที่กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้ยังพบพัฒนาการของภาพลักษณ์(image)ของพิพิธภัณฑ์สถานในสังคมไทย ที่กล่าวโดยย่อได้ว่ามีจุดเริ่มต้นมาจากการสะสมส่วนบุคคล จนกระทั่งพัฒนาไปสู่การเป็นหน่วยงานที่มีฐานะเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคสมัย แต่กระนั้นก็ยังคงทำหน้าที่ในการจัดแสดง "ของหลวง" และ "ของเก่า" เรื่อยมาตลอดระยะเวลา 60 ปี ที่เป็นขอบเขตการศึกษาของงานวิจัยนี้ แม้ว่าจะมีความคิดที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์สถานเป็นสถานที่ที่กระตุ้นความสนใจของประชาชนในการประกอบอาชีพและแสดงให้ชาวต่างชาติเห็นถึงศักยภาพของประเทศสยามในเชิงเศรษฐกิจ ทว่าความคิดดังกล่าวก็มิได้รับการตอบสนองเท่าที่ควร ในขณะที่เดียวกันพิพิธภัณฑ์สถานก็ทำหน้าที่ย้ำความสำคัญของความเป็นมาของชาติและความมั่งคั่งร่ำรวยทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมราชสำนักภายใต้บริบทของความเป็นชาติที่มี "วัฒนธรรมอันเก่าแก่และมีประวัติอันยาวนาน" ดังปรากฏในความคิดของชนชั้นผู้นำสยามหลาย ๆ คน ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าภาพรวมของพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2417 - 2477 มีลักษณะใกล้เคียงกับสิ่งที่ครั้งหนึ่งเจ้าหมื่นศรีศรีรักษ์เคยกล่าวไว้ใน "stimจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ์" ตั้งแต่ปี พ.ศ.2439 ว่า "การแสดงพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนดูในเวลานี้เท่ากับแสดงของประหลาดต่าง ๆ เท่านั้น" (หจข. ร.5 บ.11 เพิ่ม 10, ก.ย. 2436 - ต.ค. 2442)

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากการวิจัยนี้ใช้เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จำนวน 183 ชิ้น เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการวิจัย ดังนั้นหากได้มีการค้นคว้าหลักฐานชั้นต้นจากแหล่งอื่นนอกเหนือจากที่นำเสนอในการวิจัยนี้ ประกอบกับการใช้หลักฐานชั้นรองอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยอาจไม่ได้นำมาประกอบการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ก็น่าเชื่อได้ว่าจะทำให้ได้ภาพของพิพิธภัณฑ์สถานที่มีความสมบูรณ์มากกว่านี้ก็เป็นได้

นอกจากนี้หากจะมีการทำการศึกษาวิจัยต่อไปอาจเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเฉพาะด้าน เช่น ด้านอาคารสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการเงินและงบประมาณ ตลอดจนด้านการดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น เพื่อให้ทราบถึงการจัดการแต่ละด้านอย่างลึกซึ้งและอาจให้รายละเอียดคนนอกเหนือจากการวิจัยนี้ก็เป็นที่น่าสนใจ ขณะเดียวกันสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยไม่สามารถรวบรวมได้ก็คือกิจการพิพิธภัณฑ์สถานในช่วงที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร(ในรัชกาลที่ 6) ระหว่าง พ.ศ.2454 - 2468 ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว รวมไปถึงการศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างรัชกาลที่ 5 - 7 เช่น อยุธยาพิพิธภัณฑ์(จ.พระนครศรีอยุธยา,

พ.ศ.2445) ลพบุรีพิพิธภัณฑ์(จ.ลพบุรี, พ.ศ.2466) พิพิธภัณฑ์วัดมหาธาตุ(อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี, พ.ศ.2466) พิพิธภัณฑ์วัดมหาธาตุ(จ.เพชรบุรี, 2472) เป็นต้น ซึ่งหากมีการศึกษาค้นคว้าต่อไปผู้วิจัย เชื่อว่าจะสามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการและพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยที่ชัดเจนมากขึ้นเป็นแน่

อนึ่ง การศึกษาแนวความคิดของชนชั้นผู้นำสยามต่อกิจการพิพิธภัณฑสถานในการวิจัยนี้ เน้นที่เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้ในการวิจัยเป็นหลักเช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม หากมีการวิจัยที่ใช้หลักฐานอื่นนอกเหนือจากที่ใช้ในการวิจัยนี้ หรือการศึกษาความคิดของชนชั้นผู้นำเหล่านั้นเป็นรายบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่ง "พระผดุงสุลกฤตย์" ที่แม้ผู้วิจัยจะพยายามค้นคว้าเพียงใดก็ไม่สามารถหาได้แม้กระทั่งชื่อและนามสกุลของท่านผู้นี้ได้ รวมไปถึงความคิดของบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการพิพิธภัณฑสถาน เช่น หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ พระยาโบราณราชธานินทร์ ม.จ.อนุชาติ ศุขสวัสดิ์ ดร.ฮาเซ มร.คัมเบิลยู. จี. จอห์นสัน และร้อยโทสแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์ เป็นต้น ดังนั้นหากมีการค้นคว้าเพิ่มเติมแล้วก็นับว่าเป็นประโยชน์ต่อองค์ความรู้ทางด้านพิพิธภัณฑศึกษาเช่นกัน เหนือสิ่งอื่นใด การศึกษาพัฒนาการของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ตลอดจนบทบาทของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ในยุคสมัยดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน เป็นต้นว่า หลวงวิจิตรวาทการ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ นางจิรา จงกล เป็นต้น รวมไปถึงกำเนิดแนวความคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับ "พิพิธภัณฑ์เมือง" และ "พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น" ก็ย่อมให้รายละเอียดและภาพที่ต่อเนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้อย่างน่าพอใจแน่นอน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/1 เรื่องให้พระผดุง ชุนประพนธ์ นายชู
เปรียญ ไปตรวจสิ่งของพิพิธภัณฑสถาน (ม.ค. – มี.ค. 2441)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/2 เรื่องซ่อมตึกหน้าพิพิธภัณฑ์ทำเป็นโรงเรียนอังกฤษ (พ.
ค. 2442)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/3 เรื่องรับพระพุทธรูปที่รื้อมาจากพระอุโบสถวัดบวร
สถานสุทธาวาส (พ.ค. – ส.ค. 2443 และ ม.ค. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/4 เรื่องซ่อมพระที่นั่งสิวิโมกขพิมานและพระที่นั่งพุทไธ
สวรรย์ (ต.ค. 2444 – พ.ค. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/5 เรื่องให้พระผดุงยื่นบัญชีสรรพพัสดุต่าง ๆ ในกรม
พิพิธภัณฑ์ (เม.ย. 2455)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/6 เรื่องแขกเมืองชมพิพิธภัณฑ์ สก 121 (พ.ค. – มี.ค. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/7 เรื่องรายงานราชการพิพิธภัณฑสถาน ปี 120 (พ.ค. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/8 เรื่องขอให้กรมสุขาภิบาลช่วยยกปืนที่วางอยู่หน้า
พิพิธภัณฑ์ (ส.ค. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/9 เรื่องซื้อกระดาษประหลาด (ก.พ. 2445)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/10 เรื่องแขกเมืองชมพิพิธภัณฑ์ (เม.ย. – มี.ค. 2446)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/11 เรื่องรายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑ์ สก 121 (พ.ค.
2446)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/12 เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้พระอินทรรักษานศิลาบริเวณ
พิพิธภัณฑ์ไปปูวัดเบญจมบพิตร (ก.ค. 2446)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/13 เรื่องปิดพิพิธภัณฑ์หลังพระที่นั่งสิวิโมกขพิมานชั่วคราว
สำหรับจัดของพิพิธภัณฑ์เข็นหลุย (ต.ค. 2446)

- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/14 เรื่องจ่ายงาข้างให้พระยาอนุรักษ์ทำฐานตั้งที่พระที่นั่ง
อัมพรสถาน (มี.ค. 2446 – พ.ค. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/15 เรื่องพระผดุงส่งใบสำคัญเบิกเงินแผนกพิพิธภัณฑ์ (มี.
ค. 2446 – เม.ย. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/16 เรื่องขุดค้นจันทน์ที่พิพิธภัณฑ์และต้นสารภีที่โรงเรียน
บ้านพระยานานาไปปลูกที่สวนดุสิต (เม.ย. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/17 เรื่องแขกเมืองชมพิพิธภัณฑ์ (เม.ย. – มี.ค. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/18 เรื่องขอเลื่อนตำแหน่งพนักงานกรมพิพิธภัณฑ์ (พ.ค.
2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/19 เรื่องพระผดุงขอยืมเงินรองจ่าย 200 บาท (มี.ย. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/20 เรื่องสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช
ทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์ (ก.ค. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/21 เรื่องให้กรมสุขาภิบาลแก้ไขท่อระบายน้ำของกรม
พิพิธภัณฑ์ (ก.ย. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/22 เรื่องมีพระประสงค์เครื่องมบางอย่างในพิพิธภัณฑ์
(ส.ค. – ก.ย. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/23 เรื่องพระผดุงขอให้กระทรวงพระคลังฯ ช่วยจัดหาเงิน
พดด้วงมาเก็บไว้เป็นตัวอย่างในพิพิธภัณฑ์ (ธ.ค. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/24 เรื่องมร.วิลเลียม เอช เอช ลอร์ด ขอเบิกค่าก่อสร้างจาก
กรมพิพิธภัณฑ์ (ม.ค. 2447)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/25 เรื่องชาวต่างประเทศชมพิพิธภัณฑ์ (เม.ย. – มี.ค.
2448)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/26 เรื่องทำกำแพงรั้วเหล็กหน้ากรมพิพิธภัณฑ์ ให้
กระทรวงกลาโหมย้ายปืนใหญ่ (ก.ย. 2448 – ส.ค. 2449)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/27 เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้กรมพิพิธภัณฑ์คืนของโบราณกรุง
เก่าแก่อยุธยาพิพิธภัณฑ์ (พ.ย. – มี.ค. 2448)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศร 5/28 เรื่องมร.ซี โบเดน คลอสส์ สมัครเข้ารับราชการกรม
พิพิธภัณฑ์ (ม.ค. 2448)

- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/29 เรื่องตั้งพระประสงค์เครื่องศาสตราวุธ (พ.ช. 2449)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/30 เรื่องพระเจ้าวรวงษ์เธอกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ขอทำบุญฉลองพระไชยในสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ที่พิพิธภัณฑ์ (ธ.ค. 2449)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/31 เรื่องหมอวูเบอร์ชมพิพิธภัณฑ์ (มิ.ช. 2451)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/32 เรื่องสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ มีพระประสงค์หลักศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์ (ม.ค. - ก.พ. 2451)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/33 เรื่องผู้ร้ายลักของในพระที่นั่งศิวโมกษพิมานและเปลี่ยนแปลงพนักงานกรมพิพิธภัณฑ์ (พ.ค. - พ.ย. 2452)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/34 เรื่องให้มีสเตอร์ยอนสันเป็นหัวหน้าในกรมพิพิธภัณฑ์ (มิ.ช. 2452)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/35 เรื่องหม่อมราโชทัยขอแลกเบี้ยดีบุกกับทองแดงเมืองหลวงพระบาง (พ.ช. 2452)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/36 เรื่องนายใหญ่ขอแลกเบี้ยดีบุกกรมพิพิธภัณฑ์ (มี.ค. 2452 - เม.ย. 2453)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/37 เรื่องหมอบอสอนี่ให้แร่แก่กรมพิพิธภัณฑ์ (มี.ค. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/38 เรื่องพระยาคำนวณให้กระโถนกลีบบัวบานแก่กรมพิพิธภัณฑ์ (พ.ค. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/39 เรื่องกรมสุขาภิบาลส่งกลองข่าพระสุริยสี อคนิพินาศพิฆาตไพรีให้กรมพิพิธภัณฑ์ (มิ.ช. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/40 เรื่องฮอคคอนฟอนฮอสต์ให้รั้งใหม่แก่พิพิธภัณฑ์(มิ.ช. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/41 เรื่องพระยาอภัยภูธรริการมาตย์นำเครื่องสามหาบของพระพุทธเจ้าหลวงมามอบให้พิพิธภัณฑ์ (ก.ช. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/43 เรื่องกรมพิพิธภัณฑ์ขออนุญาตย้ายพระเบญจา (ต.ค. 2454 - พ.ช. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/44 เรื่องเจ้าต่างประเทศชมพิพิธภัณฑ์ (ธ.ค. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/45 เรื่องพิพิธภัณฑสถานส่งงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2455 (ธ.ค. 2454)

- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/47 เรื่องโปรเฟสเซอร์กีนี ขอมลวดลายต่าง ๆ กรมพิพิธภัณฑ์ (ม.ค. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/48 เรื่องมิสลิสเตอร์ชมพิพิธภัณฑ์ (ก.พ. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/49 เรื่องได้สูบนอนใหญ่จากใต้สะพานเจริญรัช (ก.พ. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/50 เรื่องให้จัดระเบียบกรมพิพิธภัณฑ์ (ก.พ. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/51 เรื่องราชทูตอเมริกันชมพิพิธภัณฑ์ (มิ.ย. 2454)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/52 เรื่องกระทรวงวังขอส่งพระพุทธรูปซึ่งฝากไว้ยังพิพิธภัณฑสถาน (ก.ค. 2459)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/55 เรื่องขอรูปสัตว์ต่าง ๆ ของกรมพิพิธภัณฑ์มาไว้ที่โรงเรียนเพาะช่าง (พ.ค. 2469)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/56 เรื่องพนักงานตรวจการ 5 แขวงส่งบัญชีจำนวนนักเรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน (มิ.ย. 2473)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/57 เรื่องส่งพระพุทธรูป 2 องค์จากตำบลเมืองพิจิตรเก่ามาไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน (พ.ย. 2470)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/58 เรื่องบัญชีรายชื่อนักเรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พ.ค. 2474)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/59 เรื่องบัญชีนักเรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน (พ.ค. 2476)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/60 เรื่องส่งอบสานอย่างโบราณไปไว้ที่พิพิธภัณฑ์ (ไม่ปรากฏปีศักราช)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/61 เรื่องขณัติจากพิพิธภัณฑ์ไปวัดบวรสถานสุทธารวาส (ม.ค. 2446)
- เอกสารกรมพิพิธภัณฑ์ ศธ 5/62 เรื่องคำหนิการจัดของของกรมพิพิธภัณฑ์ (ก.ย. 2450)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/1 เรื่องรับสิ่งของมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (ม.ค. 2465 – มี.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/4 เรื่องโบราณวัตถุต่าง ๆ (ต.ค. – ม.ค. 2470)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/6 เรื่องบริษัทปูนซิเมนต์สยาม ให้ปูนซิเมนต์แก่พิพิธภัณฑ์ (พ.ย. 2469)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/7 เรื่องส่งสิ่งของต่าง ๆ ไปให้พิพิธภัณฑ (ส.ค. – พ.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/8 เรื่องบัญชีค่าแรงช่างไม้และคนขนของซึ่งทำการซ่อมพระที่นั่งในบริเวณพระบรมราชมณเฑียร (ส.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/9 เรื่องขอเบิกเงินค่าซ่อมพระที่นั่งต่างๆ ในพระราชวังบวรสถานมงคล (ต.ค.-ธ.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/10 เรื่องขอให้จ่ายเงินครั้งที่ 1 เป็นค่าทำหลังคาพระที่นั่งอิสราวินิจลย์ (ก.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/11 เรื่องขอให้จ่ายเงินครั้งที่ 2 เป็นค่าปูพื้นพระที่นั่งอิสราวินิจลย์ (ก.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/12 เรื่องขอให้จ่ายเงินค่ารับเหมาทำถลียงพระที่นั่งภิรมย์มณเฑียร (ก.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/13 เรื่องกะประมาณการซ่อมและทำสิ่งของต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ (ก.ค. – ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/17 เรื่องเงินเดือนนางพนักงาน (พ.ย. – ก.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/18 เรื่องบัญชีเงินผลประโยชน์ซึ่งพิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ หาได้ (ก.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/20 เรื่องราชการเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (ธ.ค. – มี.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/23 เรื่องกงสุลสยามเมืองแวนคูเวอร์ ขอให้รัฐบาลสยามแลกเปลี่ยนวัตถุโบราณกับพิพิธภัณฑเมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา (เม.ย. – ก.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/26 เรื่องใบรับของพิพิธภัณฑ รับสิ่งของต่าง ๆ เพื่อเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ (ต.ค. – พ.ย. 2470)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/27 เรื่องใบเบิกสิ่งของต่าง ๆ แผนกพิพิธภัณฑ (ธ.ค. 2469 – มี.ค. 2470)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/28 เรื่องพระราชทานเงินซ่อมตำหนักแดงในพิพิธภัณฑสถานแลหนังสือสัญญาซ่อมตำหนักแดงของหม่อมเจ้าอนุชาติเป็นผู้จ้าง นายกิม ยี่ห้อก๊วงห้องเสงเป็นผู้รับเหมา กับใบสำคัญของนายกิมรับเงินค่าซ่อมตำหนักนั้น (พ.ศ.2469 – 2470)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/31 เรื่องใบสำคัญจ่ายเงินประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2470 (ส.ค. 2470)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/32 เรื่องงบประมาณสำหรับการต่าง ๆ พ.ศ. 2470 (เม.ย. – พ.ย. 2470)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/36 เรื่องขอใช้ค่าเสียหายเนื่องจากว่าวจุฬาและปีกเป่าพินันท์ทำหลังคาพระที่นั่งต่าง ๆ ชำรุด (พ.ค. 2470 – ม.ค. 2471)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/37 เรื่องกำหนดการฉลองพระตำหนักแดงในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (ก.ย. – ต.ค. 2471)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/39 เรื่องซ่อมเฉลียงพระวิมานด้านใต้และด้านตะวันตก กับหนังสือสัญญาในการซ่อม (พ.ค. 2470 – พ.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/40 เรื่องเปลี่ยนแปลงและบรรจุเข้าพนักงานและนางพนักงานและอัตราเงินเดือนนางพนักงาน (เม.ย. 2470 – มี.ย. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/42 เรื่องรายงานพิพิธภัณฑสถาน (เม.ย. 2470 – เม.ย. 2475)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/44 เรื่องค่าซ่อมพระตำหนักแดงในพิพิธภัณฑฯ (มี.ย. 2471)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/47 เรื่องประมาณการซ่อมเพดานพระวิมาน (พ.ย. 2471)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/49 เรื่องรับจ่ายเงินบำรุงพิพิธภัณฑฯ (ส.ค. 2471 – ก.ย. 2472)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/50 เรื่องหลัก
ฐานการรับจ่ายเงินค่าป้องกันอัคคีภัยในพิพิธภัณฑ (ต.ค. 2471 – มี.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/52 เรื่องเงิน
ตราโบราณและหนังสือไทยฉบับหอหลวง ของ ม.จ.ปิยภัคคีนารถ (ส.ค. 2471 – พ.ย.
2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/53 เรื่องซ่อม
แซมพระที่นั่งวสันตพิมาน (ธ.ค. 2471 – 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/54 เรื่องปลูก
สร้างโรงราชรถที่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พ.ย. 2471 – เม.ย. 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/56 เรื่องปรับ
ปรุงตำแหน่งข้าราชการบังคับต่างประเทศ (พ.ศ. 2471 – 2475)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/68 เรื่องพิพิธ
ภัณฑสถานสำหรับพระนครขออนุญาตตั้งตู้สมุครวบรวมบรรดาหนังสือที่ให้ความรู้ทาง
โบราณคดี (พ.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/69 เรื่องขอส่ง
งงบประมาณข้าราชการ นางพนักงานและพนักงานในพิพิธภัณฑสถาน (มี.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/71 เรื่องบัญชี
ค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมศิลาสมารธรรมจักร (ส.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/72 เรื่องการ
ตรวจบัญชีในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (มี.ค. 2472)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/76 เรื่องเงิน
การจรพิพิธภัณฑ (มี.ค. 2472 – ก.ค. 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/78 เรื่องบัญชี
รายชื่อหนังสือที่ขออนุญาตมีไว้ประจำตู้สมุคพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ.2472 – 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/79 เรื่องจ่าย
หนังสือมัคคุเทศก์ให้พิพิธภัณฑฯ ขาย (ก.ย. 2472 – ธ.ค. 2474)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/80 เรื่องใบ
สำคัญค่าใช้จ่ายพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ. 2472 – 2474)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/89 เรื่องการซ่อมหลังคาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (พ.ศ. 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/91 เรื่องการนำส่งเงินฝาก(ค่าขายของ)พร้อมทั้งหลักฐานการฝากและถอนเงิน (พ.ศ.2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/98 เรื่องทำนบลด เรย์โนลด์ ชมพิพิธภัณฑฯ (พ.ย. 2474)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/99 เรื่องสร้างคลังเก็บของราชบัณฑิตยสภาที่สนามหญ้าข้างด้านใต้ของพระที่นั่งสิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถาน (พ.ย. – ม.ค. 2474)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/101 เรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษาพิพิธภัณฑสถาน ขุดค้นและรักษาโบราณวัตถุสถาน (พ.ศ.2474 – 2475)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/103 เรื่องตรวจและซ่อมแซมโบราณสถาน (พ.ศ. 2474 – 2477)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/104 เรื่องเงินรายได้พิเศษแผนกพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ.2474 – 2477)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/106 เรื่องการก่อสร้างโรงเก็บเรือจำลอง (พ.ค. – ส.ค. 2475)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/109 เรื่องขออนุญาตทำปกหนังสือพจนานุกรมอังกฤษเป็นไทยของแซมมวล เจ. สมิท 5 เล่ม (มิ.ย. 2476)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/110 เรื่องขอในพิพิธภัณฑฯหาย (มี.ค. 2476 – เม.ย. 2477)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/111 เรื่องขออนุญาตถ่ายรูปโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑฯ (พ.ค. 2476 – ก.ย. 2477)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/114 เรื่องยอดค่าจ้างชั่วคราวรายวัน ซ่อมพระที่นั่งต่าง ๆ ในวังหน้า(ไม่ปรากฏปีศักราช)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/115 เรื่องรายละเอียดการซ่อมพระที่นั่งต่าง ๆ ในบริเวณพระบวรราชวัง (ส.ค. 2469)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/116 เรื่องบัญชีเบิกเงินในการซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย และซ่อมในบริเวณพระบรมราชวัง (ก.ค. - ส.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/117 เรื่องรายการต่าง ๆ ถึงสมุหบัญชีราชบัณฑิตยสภา (ก.ค. - พ.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/118 เรื่องรายละเอียดการซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย (เม.ย. - มิ.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/119 เรื่องกะประมาณทำเฉลี่ยรอบนอก (ส.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/120 เรื่องการซ่อมพื้นหลังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ส.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/121 เรื่องกะประมาณการซ่อมพระที่นั่งวสันตพิมานและพระที่นั่งพรหมเมศธาดา (ก.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/122 เรื่องรายละเอียดและมอบการรักษาโรงราชรถสองหลังแฝด(พ.ศ.2471 - 2473)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/123 เรื่องรายละเอียดการทำบันไดด้านหลังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (มิ.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/125 เรื่องให้ย้ายไปทำประตูตรงหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์และทำถนนแยกบรรจบถนนเก่าและแยกกับทางเหนือของอีกสายหนึ่ง (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/126 เรื่องซ่อมตึกชั้นเดียวหน้าพระที่นั่งสิวโมกขพิมานเพื่อใช้เป็นคลังเก็บหนังสือ (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/127 เรื่องการต่อเฉลี่ยแต่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยไปบรรจบพระที่นั่งบูรพาภิรมย์และพระที่นั่งทักษิณามุข (ส.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/128 เรื่องการซ่อมแซมสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ. 2469)

- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/129 เรื่องกะ
ประมาณการขุดและถมดินทำสนามหญ้าและการทำถนนฟุตบอล (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/130 เรื่องกะ
ประมาณการซ่อมพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (เม.ย. - พ.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/131 เรื่องตั้ง
พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยืมมาจากหอพระสมุด (ก.ย. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/132 เรื่องค่า
แรงขุดและถมดินทำสนามหญ้าในวังหน้า (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/133 เรื่องการ
ซ่อมพื้น ประตู หน้าต่างที่ชำรุดในพระที่นั่งต่าง ๆ (พ.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/134 เรื่องกะ
ประมาณการทำสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำและซ่อม (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/135 เรื่องตาม
พระกระแสรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมและจัดทำสิ่งต่าง ๆ (ต.ค. 2469)
- เอกสารพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7.1/136 เรื่องทำตู้
ใส่ต้นไม้เงินทองบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ต.ค. 2469)
- เอกสารราชบัณฑิตยสภา ศธ 0701.7/134 เรื่องขอให้สุดด้านชะโงกและชายชามพิพิธ
ภัณฑสถานและหอสมุด (ม.ค. 2475)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ศธ 0701.25/1 เรื่องสำเนาบบเดือนซ่อมพระที่นั่ง
อิศราวินิจฉัย (พ.ศ. 2460 - 2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ศธ 0701.25/3 เรื่องการซ่อมพระที่นั่งพุทไธ
สวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พ.ศ.2475 - 2476)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ศธ 0701.25/5 เรื่องการสร้างห้องมหัทคภัณฑสถาน
พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พ.ศ. 2476 - 2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ศธ 0701.25/7 เรื่องซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
(พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ ศธ 0701.25/8 เรื่องส่งจ่ายเงินการจรค่าซ่อมหมู่
พระวิมานเป็นค่าซ่อมพระที่นั่งสาโรช หอพระ เก๋งจีน (พ.ศ.2477)

- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/9 เรื่องขอให้เข้าพนักงานบริษัทไฟฟ้าหลวง สามเสน มาติดคอมไฟฟ้าที่พระที่นั่งอิสระศฯ และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/10 เรื่องยกข้อฟ้าพระที่นั่งอิสราวินิจฉัย (พ.ศ. 2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/11 เรื่องพระที่นั่งสาโรชและห้องข้างพระที่นั่งอิสราวินิจฉัย (พ.ศ. 2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/12 เรื่องการซ่อมพระที่นั่ง 4 องค์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/13 เรื่องกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ ขอยืมเงินทดลอง (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/15 เรื่องซ่อมพระที่นั่งสาโรช หอพระ เก่งจีน ห้องรูปในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/16 เรื่องซ่อมพระที่นั่งอิสราวินิจฉัย (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/17 เรื่องสร้างคลังเก็บของในพิพิธภัณฑฯ (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/18 เรื่องพระพิพิธศาติมอแม่พิมพ์กระเปาะของโบราณไว้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑฯ (พ.ศ.2477)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/19 เรื่องซ่อมพระที่นั่งสี่องค์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ศ. 2477 – 2478)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/20 เรื่องใบสำคัญและฎีกาเบิกเงินการจรซ่อมพระที่นั่งอิสราวินิจฉัย (พ.ศ.2477 – 2478)
- เอกสารกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ สร 0701.25/22 เรื่องจ้างตำรวจรักษาการณ์ที่พิพิธภัณฑฯ (พ.ศ. 2477 – 2479)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/1 เรื่องประกาศโอนพิพิธภัณฑสถาน ไปขึ้นในความปกครองของหอพระสมุดสำหรับพระนคร (ม.ค. 2468)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/2 เรื่องส่งหอยมุกต์ไปให้พิพิธภัณฑฯ (มี.ค. 2468)

- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/3 เรื่องย้ายศิลา
รูปธรรมจักรกับเทวรูปจากเทวสถานไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน (ก.ย. 2469)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/4 เรื่องย้ายกล่อง
วินิจฉัยเกร็ดไปไว้ที่พิพิธภัณฑ (พ.ย. 2469)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/5 เรื่องพระราช
บัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (ธ.ค. - มี.ค. 2469)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/6 เรื่องพระราชทาน
สิ่งของและพระพุทธรูปไปตั้งที่พิพิธภัณฑสถาน (มี.ค. 2469)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/7 เรื่องส่งทองเถา
พดด้วงและเงินชนิดต่าง ๆ ของกระทรวงพระคลังฯ ไปให้พิพิธภัณฑสถาน (พ.ค. 2470)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/8 ให้ตัวตรา
ไปรษณีย์แก่พิพิธภัณฑสถาน (ต.ค. - พ.ย. 2470)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/9 เรื่องเหรียญวชิร
ญาณที่จะให้นายร้อยโท โฟเดอเกล ซึ่งได้ส่งของมาบำรุงพิพิธภัณฑ (มี.ค. 2470 - เม.ย.
2471)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/10 เรื่องจัดการป้อง
กันอัคคีภัยพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (ก.ย. 2471)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/11 เรื่องจ่ายเงิน
อุดหนุนพิพิธภัณฑสถานสำหรับปลูกสร้างที่เก็บจัดการาน (มี.ค. 2473)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/12 เรื่องส่งสิ่งของ
ต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายคราวเสด็จอเมริกาไปยังพิพิธภัณฑสถานเพื่อจัดให้ประชา
ชนชม (พ.ย. 2474)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/13 เรื่องพระราช
ทานพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 4 กับหนังสือโบราณไปให้พิพิธภัณฑสถาน (พ.ย. 2474)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสภา ร.7 บ.11.2/14 เรื่องพระราช
ทานรูปและภาพต่าง ๆ แก่พิพิธภัณฑสถาน (ธ.ค. 2474)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/6 เรื่อง เอกษนิบิเชอน จ.ศ. 1244
(พ.ศ.2426)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/7 เรื่องเอกษนิบิเชอนงานร้อยปี
(พ.ศ.2426)

- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/10 เรื่องพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ในกรุงสยาม (ก.พ. 2436 – ต.ค. 2442)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/12 กรมศึกษาธิการ ราชการในมิวเซียม (พ.ย. 2433 – พ.ย. 2436)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/13 เรื่องพระราชทานสิ่งของที่ได้จากยวาวา ไปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงพิพิธภัณฑสถานที่หอพระสมุค (ก.ย. 2440)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/14 เรื่องเจ้าหมื่นศรีสรักษ์ขอลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑสถาน และเจ้าพนักงานตรวจสอบสิ่งของทำบาญชี (ม.ค. 2442)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/15 เรื่องเฝ้าช่างในพิพิธภัณฑสถานพระราชทานเจ้าเฮนรี (ธ.ค. – ม.ค. 2442)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/16 เรื่องพิพิธภัณฑสถาน ร.ศ.120 (ส.ค. – มี.ค. 2444)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.11/45 เรื่องเอกสทิปิชินเมืองซิกาโกในประเทศอเมริกา ค.ศ.1893 (ธ.ค. 2434 – ก.พ. 2436)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 บ.9/23 เรื่องมร.ฟราวเวอร์ กองพิพิธภัณฑสถาน (ต.ค. 2440)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/2 เรื่องกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินเปิดหอพระสมุคฉนวนกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พ.ย. 2469)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/3 เรื่องมิวเซียมขอขีมนางระนาดมโหรีมุกไปตั้งแสดง (พ.ย. 2469)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/4 เรื่องโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถาน (พ.ค. – ก.พ. 2470)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/5 เรื่องตรารูปเทวดาถือศรพระขรรค์ ตราประจำพระองค์ของกรมหมื่นสุเรนทรรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน (ม.ค. 2470)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/6 เรื่องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถาน (ก.ค. 2471)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/8 เรื่องการสร้างพระราชวังบวร ตามที่จะจัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน (พ.ศ. 2473)

- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/9 เรื่องการเปิดพิพิธภัณฑ์สถานเป็นการพิเศษเนื่องในงานเฉลิมพระชนมพรรษา (พ.ช. 2474)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/10 เรื่องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานพระนคร (มี.ค. 2474)
- เอกสารส่วนบุคคล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สบ.2.26/12 เรื่องพระพุทธรูปเทวรูปจะทรงยืมไปตั้งในพิพิธภัณฑ์ (ไม่ปรากฏปีศักราช)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/87 เรื่องเครื่องถมในมิวเซียม (ส.ค. - ก.ย. 2447)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 ร.5 ศ.1/106 เรื่องเปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตแลกรมพิพิธภัณฑ์ (ไม่ปรากฏปีศักราช)

หนังสือและบทความ

- กรมศิลปากร. (2508). การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานและงานโบราณคดีของกรมศิลปากร. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สีวพร.
- กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. (2535). รายงานประจำปี 2534. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กรมศิลปากร. คณะอนุกรรมการดำเนินการและประสานงานจัดการรายได้เข้ากองทุนโบราณคดี. (2540). หนังสือที่ระลึกพิธีมงคลอภิเษกพระพินนศวรร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสยามบูตส์ แอนด์ ฟัฒลิเคชั่นส์ จำกัด. (จัดทำโดยกรมศิลปากร รายได้สมทบกองทุนโบราณคดี วันอังคารที่ 18 พฤศจิกายน 2540 ณ พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาราวาส(โบสถ์วัดพระแก้ววังหน้า) ภายในวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ).
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2507). ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507. พระนคร : โรงพิมพ์ขององค์การค้ำคุรุสภา.
- กาลั้วษ์, เอเตียน. (2514) ราชอาณาจักรสยามในงานแสดงศิลปหัตถกรรม ณ ห้างปี เดอ มาร์ส ใน พ.ศ.2421 (ค.ศ.1878) และ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ใน พ.ศ.2229 (ค.ศ.1686) กับพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์. (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ขจร สุขพานิช. (2524). ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์.

- ขนิษฐา วงศ์พานิช. (2517). บัญชีรายชื่อเอกสารจดหมายเหตุเรื่องพิพิธภัณฑ. ศิลปากร, 18 (3), 97 – 111.
- จอร์จ กองโดมินาส. (2536) ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “พิพิธภัณฑ : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต”. เอกสารอัดสำเนา. (คำบรรยายพิเศษของศาสตราจารย์ ดร. จอร์จ กองโดมินาส ในงานสัมมนาทางวิชาการเรื่องพิพิธภัณฑเพื่อการศึกษา ณ ห้องประชุมอาทิตย์ยาทรกิติคุณ อาคารสยามินทร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล วันที่ 2 กันยายน 2536).
- จ่านง ทองประเสริฐ. (2537). ความเป็นมาของกรมราชบัณฑิต ราชบัณฑิตยสถาน และราชบัณฑิตยสถาน. ใน 60 ปี ราชบัณฑิตยสถาน. (หน้า 1 – 15). กรุงเทพมหานคร : เพื่อนพิมพ์.
- จิรา จงกล. (2510). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.
- _____. (2532). พิพิธภัณฑสถานวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด. (กรมศิลปากรอนุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางจิรา จงกล ณ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันอังคารที่ 4 เมษายน 2532).
- ฉวีงาม มาเจริญ. (2517). การส่งเสริมความรู้ทางด้านศิลป วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในรัชกาลที่ 4 – 7. ศิลปากร, 18 (3), 64 – 75.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต (รวบรวม). (2532). เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ.2417 – 2477). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). (2527). ปรัชญาประวัติศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชิน อยู่ดี. (2517). ผู้ทำงานพิพิธภัณฑสถาน ระหว่าง พ.ศ.2428 – 2445. ใน กิจการพิพิธภัณฑสถาน. (หน้า 4- 26). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2539). วัฒนธรรมการสะสม. ใน เจริญธรรมวัฒนธรรม. (หน้า 132 – 159). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. (2539). เจริญธรรมวัฒนธรรม. อ้างจาก THE OTHER WITHIN: ETHNOGRAPHY AND TRAVEL LITERATURE FROM BANGKOK METROPOLIS TO ITS PERIPHERY IN THE LATE NINETEENTH CENTURY SIAM.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2509). ตำนานวังหน้า และ พระนามเจ้านายในพระราชวังบวรสถานมงคล. ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13. (หน้า 1 – 129 และ

- หน้า 157 – 204). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดีธรรมาสาร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระยาศรีสรรราชภักดี (ม.ร.ว.ฉาย กำภู) ป.ช., ป.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 มีนาคม พุทธศักราช 2509).
- _____. (2519). ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ. ใน ประชุมปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (หน้า 306 – 326). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอาชวดีศ ดิศกุล วันที่ 22 มกราคม 2519).
- _____. (2531). ประวัติบุคคลสำคัญ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงธน.
- _____. (2539). พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าแฉะใจจรีส เกษมศรี ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2539).
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2537). หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.
- ทรงสรศักดิ์ นิลกำแหง. (2517). เสนีย์ อลาบาสเตอร์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานและสวนสราญรมย์ เมื่อ พ.ศ.2417. ศิลปากร, 18 (3), 30 – 50.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (เล่ม 10. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัชริยะ. (2525). หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (25 มีนาคม 2540). พิพิธภัณฑ. มติชนสุดสัปดาห์. หน้า 47.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ชง (บรรณาธิการ). (2536). พระราชดำรัสในการเปิดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดหอพระสมุดวชิรญาณและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ณ วันที่ 10 พฤศจิกายน พระพุทธศักราช 2469. ใน ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. (หน้า 43 – 44) กรุงเทพมหานคร : วัชรินทร์การพิมพ์.
- บริบาลนุรักษ์, หลวง. (2531). เรื่องโบราณคดี. (หน้า 181 – 188). กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงบริบาลนุรักษ์).
- ประยูทธ สิทธิพันธ์. (2520). โฉมหน้าประวัติศาสตร์ ชุมชนนางสยาม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม.

- ประวัติและนโยบายของกรมศิลปากร. (2501). ศิลปากร, 2 (2), 76 – 81.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. (2517). แรกกตั้งพิพิธภัณฑฯแห่งชาติ. ใน กิจการพิพิธภัณฑสถาน. (หน้า 1-3). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- มงคล ตำราวุฒสุข. (2537). 120 ปี กิจการพิพิธภัณฑสถานไทย. สารกรมศิลปากร, 7 (9), 6 – 11.
- เวงค์, เคลาส และเคลาส โรสเซ็นแบร์ก. (2520). จากบันทึกของทูตปรัสเซีย เมื่อปี ค.ศ.1862 (พ.ศ.2405) การเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการทำสนธิสัญญา ระหว่างปรัสเซีย-สยาม. ใน เยอรมันมองไทย. (หน้า 35 – 61). (อภา โอตระกุล, ผู้แปล). พระนคร : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม.
- ศรีสหเทพ (เล็ง), พระยา. (2516). จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116. เล่ม 4. กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา.
- สงวน อันคง. (2529). สิ่งแรกในเมืองไทย. เล่ม 1. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- สมาคมสืบสวนของบูรณานในประเทศไทย พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). ศิลปากร, 12 (2), 42 – 46.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2517). จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลที่ 5 ปีมะโรง พ.ศ. 2411 – ปีระกา พ.ศ. 2416. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ ศรีศักร วัลทิโกดม และพิเศษ เขียวจันทร์พงส์. (2532). หนังสือคู่มือครูสังคมศึกษารายวิชา ส 021 หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุนนชาติ สวัสดิ์กุล, หม่อมราชวงศ์. (2530). บันทึกรับสั่งสมเด็จพระปรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพมหานคร : บำรุงบัณฑิต.
- สุมิตรา จันทร์เงา. (2541). สยามยามวิฤต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- เสกสรร สิทธาคม. (13 มกราคม 2540). พิพิธภัณฑฯ...สนองคนรุ่นใดก็ไม่ทราบ. สยามรัฐ. หน้า 29.
- เสาวนีย์ วิเศษสินธุ์ และอุบล ไร่สงวน. (2528). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. รวมบทความประวัติศาสตร์, (7), 98 – 115.
- อนก นาวิกมูล. (2534). แรกมีในสยาม. เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมพร จิรัฐติกร. (2540). ตามเสด็จไกลบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.

ภาษาอังกฤษ

- 2000 Family Collections and Collecting. (1974). (Translated by Lindsay Hamilton). n.p. : Caxton Publishing.
- Ambrose, T. & Paine, C.(Eds.) (1993). Museum Basic. London : Routledge.
- Anderson, B. (1991). Imagined Communities: Reflection on the Original and Spread of Nationalism. (Revised Edition). London : Verso.
- Cary, C. S. (1994). Triple gems and double meanings : Contested Spaces in the National Museum of Bangkok. Ph.D. dissertation in Art History, Cornell University, Ithaca NY.
- Clifford, J. (1988). On Collecting Art and Culture. in The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art. (pp. 215 – 251). Cambridge: Harvard University Press.
- Glaser, J.R. (1996). Museum: A Place to Work. London : Routledge.
- Higham, C. (1989). The Archeology of Mainland Southeast Asia. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooper-Greenhill, E. Museum and the Shaping of Knowledge. London : Routledge.
- Horne, D. (1984). The Great Museum: The Re-Presentation of History. London : Pluto Press.
- Kloss, C. B. (1995). In the Andamans and Nicobars. With introduction by Walter E.J. Tips. Bangkok : White Lotus.
- Lewis,G.D. (1995). Museum. In Encyclopedia Britannica [CD-ROM]. Available : Britannica Encyclopedia Inc. [1996, August 9]
- Pearce, S. M. (1992). Museum Objects and Collections : A Cultural Study. Leicester : Leicester University Press.
- Shapiro, M. S. (Ed.). (1990). Museum: A Reference Guide. New York : Greenwood Press.
- Walsh, K. (1992). The Representation of the Past. London : Routledge.
- Winichakul, Tongchai. (1993). THE OTHER WITHIN: ETHNOGRAPHY AND TRAVEL LITERATURE FROM BANGKOK METROPOLIS TO ITS PERIPHERY IN THE LATE NINETEENTH CENTURY SIAM. อ้างถึงใน ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. เชิงอรุณ วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 150 – 151.
- _____. (1997,December). THE QUEST FOR 'SIWILAI': WHEN THE SIAMESE ELITE LOCATING 'SIAM' THROUGH TRAVELS, ETHNOGRAPHY, EXHIBITIONS

AND MUSEUMS IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH C. SIAM Paper presented at the conference on King Chulalongkorn's trip to Europe in 1897, The Siam Society and the Thailand Research Fund, Bangkok.

Yupho, D. (1979). The Development of National Museum in Thailand. (2nd Edition). Bangkok : United Production Limited Partnership.

ภาคผนวก ก

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่น่าสนใจ

1. วัตถุพิพิธภัณฑ์

พ.ร.บ. 5/3 เรื่องรับพระพุทธรูปที่รื้อมาจากพระเจดีย์ในพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาราษ มา รักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ (พ.ศ. - ส.ศ. 2443 และ ม.ศ. 2445) (คงการสะกดการันต์ไว้ตามต้นฉบับ โปรดสังเกตหน่วยนับต่าง ๆ ที่ใช้กับวัตถุที่ได้รับมา)

แผ่น 7

จำนวนสิ่งของแลพระพุทธรูปซึ่งพนักงานกรมพิพิธภัณฑ์ได้ตรวจนับรับไว้จากเจ้าพนักงาน กรมโยธานามาส่ง แจกอยู่ในหนังสือ ที่ 1/69 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม ร.ศ.119 มีจำนวนแจกอยู่ต่อไปนี้

รายจำนวนพระแลจำนวนสิ่งของ	จำนวนพระ	หมายเหตุ
พระพุทธรูปหล่อทองคำ ถานดีบ้างชำรุดบ้าง	26 องค์	จะได้ให้รื้อออกนับตามจำนวนองค์ต่อไปในเวลาที่มี
พระพุทธรูปปูนทองคำ องค์แลถานชำรุดบ้าง	195 “	
พระพุทธรูปนากหล่อ ถานดีบ้างชำรุดบ้าง	20 “	
พระพุทธรูปเงินหล่อ ถานดีบ้างชำรุดบ้าง	104 “	
<u>พระพุทธรูปเงินบุ 11 ถัง หีบใหญ่ครึ่งหีบ</u>		
พระพุทธรูปทองเหลืองหล่อ	<u>ครึ่งถัง</u>	“
พระพิมพ์ต่าง ๆ ดินเผา	<u>1 กระถาง</u>	“
พระพิมพ์สังกะสีหรือดินบุก	<u>ครึ่งกระถาง</u>	“
พระพุทธรูปศิลาขนาดเล็ก	5 องค์	“
พระเจดีย์งามานศิลาไม้ครอบ	1	“

* การขีดเส้นใต้ทั้งหมดเป็นของผู้วิจัย เพื่อเน้นให้เห็นถึงหน่วยนับที่ใช้กับวัตถุพิพิธภัณฑ์จำนวนมากซึ่งยังไม่ได้ตรวจนับอย่างละเอียด

แผ่น 21

รายจำนวนพระแลจำนวนสิ่งของ	จำนวนพระ	หมายเหตุ
พระเขี้ยวแก้วจำลองด้วยศิลา	2 องค์	สภาพดี
<u>พระพุทธรูปทองเหลือง</u>	<u>8 หีบใหญ่ 2 ถัง</u>	ดีบ้างชำรุดบ้าง
<u>พระพุทธรูปพิมพ์</u>	<u>4 หีบใหญ่ 1 ถัง</u>	“
	1 กระจ่าง	
<u>พระพุทธรูปสังกะสีหรือดีบุก</u>	<u>1 กระจ่าง</u>	“
พระพุทธรูปทองเหลืองหล่อ เท่าตัวคนบ้าง เล็ก ๆ บ้าง	รวม 58 องค์	“
<u>พระพุทธรูปไม้ต่าง ๆ</u>	<u>ครึ่งหีบใหญ่</u>	“
พระพุทธรูปไม้ชิ้น	8 องค์	ชำรุด
พระพุทธรูปหน้ากระดาน	1 แผ่นใหญ่	ชำรุด
<u>พระพุทธรูปเงินบุ</u>	<u>3 หีบใหญ่ 2 ถัง</u>	ชำรุด

หอข. ศร 5/22 เรื่องมีพระประสงค์เครื่องถมบางอย่างในพิพิธภัณฑ (ส.ค. - ก.ย. 2447) (คงการ
สะกดการันต์ไว้ตามต้นฉบับ โปรดสังเกตการวัดขนาดและการให้เลขทะเบียน)

แผ่น 11

(สำเนา) ข้าพเจ้าผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้ได้รับสิ่งของเครื่องถมจากพิพิธภัณฑสถาน เพื่อได้นำ
ทูลเกล้าฯ ถวายตามพระบรมราชประสงค์มีลายที่เลขเดิมหมายเลขขนาดกว้างยาวสูงกับรูปพรรณแล
ลวดลายแจ้งอยู่ต่อไปนี้

รูปพรรณแลลวดลายสิ่งของ จำนวน	ขนาด			ที่เลขหมาย กรรมการ	หมายเหตุ*
	กว้าง	ยาว	สูง		
หีบหมากลายกนกเกมภาพตะทองลาย 1 หีบ	9 ซม**	17 ซม	9 ซม	56	
ชั้นล้างหน้าลายกนกมีเทพนมตะทอง ลาย	13 ซม	-	7 ซม	67	

* มีข้อความในช่องหมายเหตุเขียนในแนวตั้ง ความว่า “กำไลที่กำแดงวงคู่นี้พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมร
พันธ์ส่งคืนมาให้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑแจ้งอยู่ในหนังสือเสมียนตรากระทรวงธรรมการ หมายเลขที่ 9/3995 ลง
วันที่ 22 สิงหาคม ซึ่งติดอยู่นำมาขุขันธ์นี้แล้ว”

** คงหมายถึง เซนติเมตร (ผู้วิจัย)

ชั้นล่างหน้าลายกนกมีราชสีห์ไม่ได้ตะทอง	12 ซม	-	6 ซม	55	
งานเชิงลายกนกไม่ได้ตะทอง	11 ซม	-	3 ซม	61	
+ กำไลหัวลายทรงเข่าบินก้านแย่งสีสะตะทองวง	8 ซม	-	-	62	
+ กำไลหัวลายทรงเข่าบินก้านแย่งสีสะไม่มีตะทองวง	7 ซม	-	-	63	
ชั้นล่างหน้าลายกนกม้วน	13 ซม	-	7 ซม	66	
อักษกลับ 7 ดวงไฟ 1 คู่	-	-	-	1996	
อักษกลับ 5 ดวงไฟ 1 คู่	-	-	-	1995	

สิ่งของตามจำนวนข้างบนนี้ ข้าพเจ้าได้รับจากพนักงานพิพิธภัณฑน์นำมาส่งไว้เสร็จแล้ว เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม รัตน โกสินทรศก 123

(เซ็นชื่อ) นายม้วน

เนย เขียน

พ.ศ. 5/32 เรื่องสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพต้องพระประสงฆ์หลักศิลาจารึกในพิพิธภัณฑน์ (ม.ค. - ก.พ. 2451) (ลงการสะกดการันต์ไว้ตามต้นฉบับ โปรดสังเกตการวัดขนาด การให้เลขทะเบียนและการแสดงรายละเอียดที่มาของวัตถุพิพิธภัณฑน์แต่ละชิ้น)

แผ่น 5

จำนวนหลักแลแผ่นศิลาซึ่งตัดเป็นรูปต่าง ๆ แลสกัดจากฤกษ์เป็นอักษรไทยโบราณ ขอม กับภาพมีรูปคนแลม้าต่าง ๆ นี้ เดิมเมื่อก่อนศก 119^{*} ขึ้นไป เจ้าพนักงานในเวลานั้นได้วางแลตั้งไว้ที่ศาลา (ซึ่งได้รื้อแล้วเมื่อ ร.ศ.124^{**}) พร้อมด้วยทิวรูปศิลาต่าง ๆ ที่มีบัญชาเข้ามารับขึ้นไปไว้ในมณฑลกรุงเก่า) พนักงานในนามสถานนี้ได้ยกขนเข้าตั้งแต่งไว้ภายในพิพิธภัณฑน์สถานหลังพระที่นั่งสิริโมกข์ เมื่อ ร.ศ.119 ทั้งศิลาที่หักแตกกะเทาะเป็นท่อนซึ่งสกัดขุดลายคุณต่าง ๆ ด้วย 11 ท่อน มีรายละเอียดตามบาณูชิโดยลำดับมาแลจำนวนแผ่นท่อน แจงอยู่ต่อไปนี้

* พ.ศ.2443

** พ.ศ.2448

หลักเกณฑ์ลักษณะ ขนาดและตัวอักษรที่จำกัดกับจำนวน	ที่เลขหมายในบัญชี อธิปไตย 1			หมายเหตุ
	เจ้ากรม 2 กรมการ 3			
	1*	2**	3***	
* หลักศิลารูปเหลี่ยมมีสันกลาง กว้างเหลี่ยมละ 10 นิ้วอินชส์ [†] หน้าน้อย 3 นิ้ว กิ่ง สูง 6 ฟิต 7 นิ้ว มีอักษรขอมเหนษัดวัด เดียวนอกนั้นลบเลือน 1		3464	3098	หลักนี้ ได้ค้นพบคอบีหนังสือ พนักงานเดิมตอบรับจากกระทรวง หมายตไทยว่าผู้ว่าราชการเมืองส วรรคโลกย์ส่งมาแต่ ร.ศ.116
* หลักศิลาสักรูปเปนลูกแก้ว 2				
ข้างสันถานเสมามีอักษรไทยบูรณทั้ง 2		“	1614	หลักนี้ไม่ปรากฏว่าส่งมาจากที่ใด อักษรที่จำกัดมีเค้าว่าอุทิศที่กัลปนา สงฆ์ ชำรุด หักเบื้องบนต่อไว้
ด้าน กว้างหน้าใหญ่ 2 ฟิต หน้าน้อย 8 นิ้ว สูง 6 ฟิต สกัคดุนเปนรูปเสมาค้นด้านหนึ่ง 1				
* หลักศิลารูปมลบนกว้างใหญ่ 1ฟิต 6 นิ้ว กว้างหน้าน้อย 2 นิ้ว สูง 6ฟิต 2 นิ้ว จากอักษรไทยบูรณด้านเดียว 1	ไม่มีปรากฏในบัญชีฉบับเดิม	“	1614	คำจากปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ลง ท้ายเลยเปนคำทำนายนการอนาคต ของพุทธศาสนา
* หลักศิลารูปมลบนผายข้างล่าง สอวัดกลางแผ่นกว้างหน้าใหญ่ 1 ฟิต 2 นิ้ว สูง 5 ฟิต 9 นิ้ว กว้างหน้าน้อย 8 นิ้ว จาก อักษรไทยบูรณ 1		“	1614	ด้านหลังชำรุดลิแตกเปนกามมาก
* หลักศิลารูปมลบนกว้างหน้าใหญ่ 2 ฟิต 3 นิ้ว กว้างหน้าน้อย 4 นิ้ว สูง 9 ฟิต จากอักษรไทยบูรณ 2 ด้าน 1		3464	1614	เปนหลักศิลาสูงกว่าที่มีอยู่ในสถาน นี้และเทาะเปนกมลบนเลือนมาก ข้างบนมีชำรุดรอยแตกแหงแล แตกเปนท่อนพอประกบไว้ได้
* หลักศิลารูปเสมอแต่สันถานผาย บนสอล่างกว้างหน้าใหญ่วัดกลางแผ่น 1 ฟิต กว้างหน้าน้อยเปนสัน 2 นิ้ว มีอักษร ไทยบูรณ 2 ด้าน 1		“	1614	ไม่ปรากฏที่มา

* หมายถึงเลขทะเบียนครั้งกรมหมื่นพงศาติศรมหิป ทรงเป็นอธิบดีกรมพิพิธภัณฑ์

** หมายถึงเลขทะเบียนครั้งเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ เป็นเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์

*** เข้าใจว่าหมายถึงเลขทะเบียนที่มีการสำรวจล่าสุดเมื่อ พ.ศ.2442 (ดู หจข. ศธ 5/1)

† หมายถึงหน่วยวัด “นิ้ว” (inches)

หลักแลแผ่นศิลามีลักษณะ ขนาดและตัว อักษรที่จาดูกับจำนวน	ที่เลขหมายในบัญชี อธิบัติ 1 เจ้ากรม 2 กรมการ 3			หมายเหตุ
	1 [*]	2 ^{**}	3 ^{***}	
* แผ่นศิลาปนท่อนบันลิตแตกเขียว วัดส่วนยาว 5 ฟิส หน้าใหญ่กว้าง 1 ฟิส หน้า น้อย 6 นิ้ว มีภาพรูปพระนมมือแลรูปม้าปน ลายช่องคั่นแต่มีจาดูกอักษรขอม ท่อน 1	ไม่มีปรากฏในบัญชีฉบับเดิม	3464	3114	ตามรับสั่งพระเจ้าน้อยยาเธอกรม หลวงดำรงราชานุภาพว่าได้ทรงนำ มา ทั้งพระสารสาสน์พลขันธ์ด้วย
* แผ่นศิลาสันถานคล้ายข้างบนยาว 2 ฟิส 2 นิ้ว กว้างหน้าใหญ่ 1 ฟิส 3 นิ้ว กว้าง หน้าน้อย 5 นิ้ว ลายจาดูกลบเลื่อนผิวคร่ำ มาก 1 ท่อน		“	1614	“
* แผ่นศิลาวางรูปกลีบบัวกว้าง 1ฟิส 6 นิ้ว สูง 1 ฟิส 10 นิ้ว 1 ท่อน		“	1614	“
* แผ่นศิลาหักบิ่นจาดูกอักษรขอม 1 ท่อน		“	1614	คล้ายกับหักได้แต่ตอนบนมา นอกนี้ได้เห็นแผ่นศิลาแตกมา แต่เดิมจุดสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ แต่ไม่ปรากฏตัวอักษรอยู่อีก 11 ท่อน ต่าง ๆ กัน ขนาดสูงนั้น ได้วัดแต่ที่ฝั่ง ดิน ด้วยสุดถึงยอดแผ่นศิลา

พจ. ศธ 5/11 เรื่องรายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑ์ ศก 121(พ.ศ.2445) (พ.ศ.2446) (ดงการสะกค
การันต์ตามต้นฉบับ โปรดสังเกตการแสดงรายละเอียดที่มาและการดูแลวัตถุพิพิธภัณฑ์)

แผ่น 6-7

ราชการที่ได้รับสิ่งของใหม่ซึ่งมีผู้ให้แลพระราชทานส่งมากับพนักงานทำสัตว์ประจำกรมได้ทำ
สัตว์เพิ่มเติมขึ้นเลขอ่มสัตว์เก่าในพิพิธภัณฑสถานภายในศก 121 มีจำนวนแจ้งอยู่ต่อไปนี้

* หมายถึงเลขทะเบียนครั้งกรมหมื่นพงศาติศรมหิป ทรงเป็นอธิบดีกรมพิพิธภัณฑ์

** หมายถึงเลขทะเบียนครั้งเจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ เป็นเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์

*** เข้าใจว่าหมายถึงเลขทะเบียนที่มีการสำรวจล่าสุดเมื่อ พ.ศ.2442 (ดู พจ. ศธ 5/1)

ที่เลขหมายตรงกับบัญชีสิ่งของ	พระนามแลชื่อผู้ให้ผู้ทำกับชื่อสิ่งของ	จำนวนสิ่งของและสัตว์	หมายเหตุ
4617	มโหระทึกกลาวเรียกว่า โปนทอง	1	
4618	ฉ้องลาสองสิ่งนี้กระทรวงมหาดไทยนำมาส่งพร้อมกับหนังสือที่ 1/1583 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน ร.ศ.121 ว่าขุดได้ที่บ้านกุศกร อำเภอกระการ แขวงเมืองอุบลราชธานี แจงอยู่ในรายงานกรมนี้เสนอกระทรวงที่ 8/10 ลงวันที่ 8 พฤษภาคม ร.ศ.121 แล้ว		ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานมา
4619	เห็ดโคนต้นหางนกยูงฝรั่งนายสินพนักงานชั้น 2 นำมาให้แจงอยู่ในรายงานเสนอกระทรวงที่ 14/19 ลงวันที่ 26 เดือนพฤศจิกายน ร.ศ.121		
4620	จานเชิงลายสีอย่างบูรณขนาดเชิง	1	
4621	“ “ ขนาดย่อม	1	
	เปนของนายรอดพนักงานชั้น 3 นำมาให้แจงอยู่ในรายงานเสนอกระทรวงที่ 18/29 ลงวันที่ 26 เดือนสิงหาคม ร.ศ.121		
4622	มหาตะโปซึ่งเปนเครื่องเป่าสัญญาของพวกเงี้ยวเมื่อยกเข้าปล้นเมืองนครลำปาง กระทรวงส่งมาพร้อมกับหนังสือที่ 17/4747 ลงวันที่ 6 ตุลาคม ร.ศ.121 และรายงานกรมนี้รับวันที่ 22/40 ลงวันที่ 7 ตุลาคม ร.ศ.121 นั้นแล้ว จำนวนสัตว์ที่พระราชอุทยานสราญรมล้อม เจ้าพนักงานส่งมา พนักงานทำสัตว์ในกรมได้ทำขึ้นมีจำนวนแจงอยู่ต่อไปนี้	1	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานมา
4624	ลูกเสือดาว	1	
4625	หมีสุนัขขนิเสียดำไม่ได้ต้องใช้ทำร่างกระดูกไว้	1	หมินี้ต้องฝังดินไว้กว่าจะหมดโสโครกจึงจะทำร่างได้ ในเวลานี้ยังฝังอยู่แถมจะได้ทำต่อไป ซึ่งลงจำนวนหมายเลขไว้เพราะเปนของที่ได้รับจากเจ้าพนักงานพระราชอุทยานสราญรมย์ตามที่
4626	นกเงือก	1	
4627	กะต่ายศิษะเตียว 8 ขา พนักงานในกรมนี้ได้ซื้อจากผู้มายื่นขายด้วยเงินค่าใช้สำหรับกรมแจงอยู่ในรายงานเสนอกระทรวงที่ 37/63 ลงวันที่ นั้นแล้วได้จัดทำแช่ล่าออกฮอแล้ว	1	

	<p>สัตว์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถาน เจ้าพนักงานทำสัตว์ได้ซ่อมทำขึ้นมีรายแจ่งอยู่ต่อไปนี้</p> <p>ขนกระต่ายทำด้วยสำลีตามเดิม 1</p> <p>โครงกระดูกนกกระจอกเทศต่อขาทำถานใหม่</p> <p>หมีสุนัขซ่อมเป็นนำแลขาเดิมยาสัตว์มีนกแลสัตว์ 4 ทำเป็นต้น กับซ่อมทำถานใหม่</p> <p>เปลี่ยนออกกอลองหนึ่งข้างเฟือกต่าง ๆ 6 โหล</p> <p>เปลี่ยนออกกอลองลูกสุนัขแฝด 1 ขวด</p> <p>เด็กดอง 2 ขวด</p> <p>ปลากะเบน 2 ขวด</p> <p>ได้ซ่อมทำเคลื่อนนำแลมือตุ๊กตารูปฝรั่งชาย 1 หญิง 1 แต่งตัวอย่างชะวาแล้วเสร็จ 2</p>	<p>ได้ส่งมาภายในศก 121</p>
--	--	----------------------------

2. การเงินและงบประมาณ

พ.ร.บ. 5/45 เรื่อง พิจารณาสถานส่งงบประมาณเงินเดือนและค่าใช้สอย พ.ศ.2455 (ร.ค. 2454)
(คงการสะกิดการันต์ตามต้นฉบับ ในที่นี้นำมาแสดงเฉพาะค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จ)

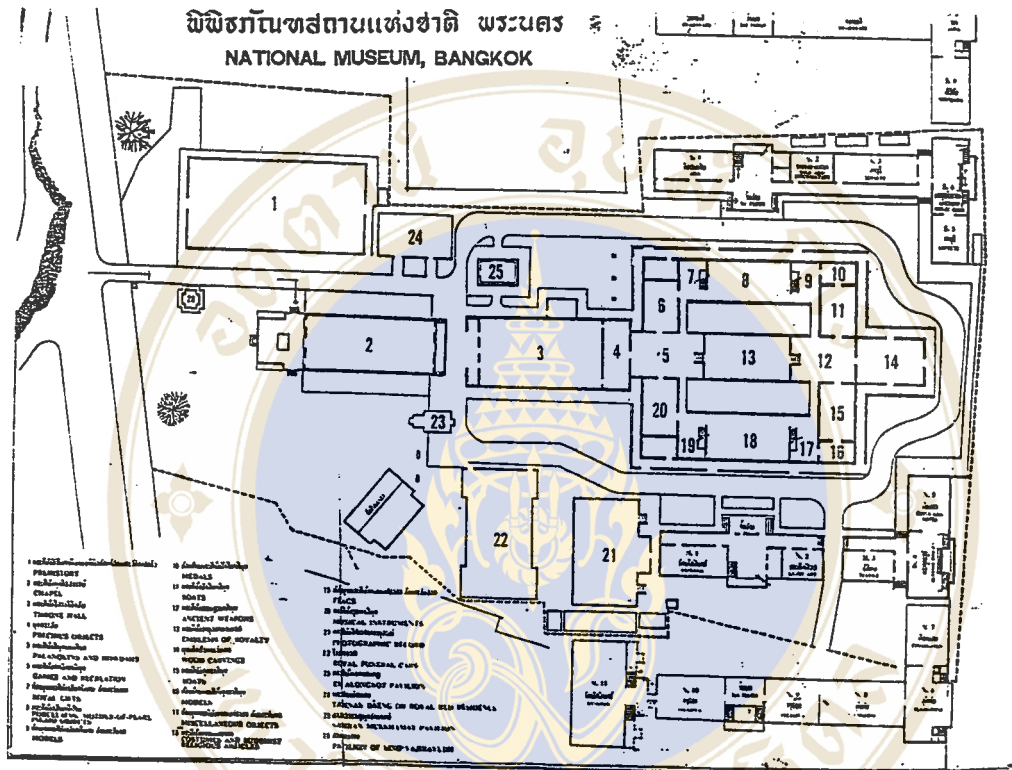
แผ่น 2

งบประมาณเงินค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จของพิพิธภัณฑสถานสำหรับ ร.ศ.131

รายละเอียด	จำนวนเงินปี 1		หมายเหตุ
	บาท	สตางค์	
ค่าเครื่องเขียน	60	-	
ค่าคอมไฟ	150	-	
ค่าใช้จ่ายสำหรับออฟฟิศแลจ่ายเบ็ด เสร็จ	264	-	
ค่าซื้อแลค่าซ่อมแซมครุภัณฑ์สำหรับ ออฟฟิศ	200	-	
ค่าเช่ารถแลเรือ	60	-	
ค่ารักษาความสะอาด	60	-	
ค่าเครื่องยาทำการ	150	-	
ค่าการรับรองต่าง ๆ	200	-	
ค่ารักษาสถานที่	1,341	-	เบิกจ่ายให้เจ้าพนักงานพลตระเวนทุกราย เดือน
ค่าสมุดหนังสือแลหนังสือพิมพ์ใน ราชการ	20	-	
รวมปีหนึ่ง	2,505	-	ผดุง

3. แผนผังและภาพเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถาน

แผนผังแสดงบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในปัจจุบัน (ปรับปรุงจาก จิรา จงกล 2510 : แผนผัง)

1 พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน

2 พระที่นั่งพุทธไสยาสน์

3 พระที่นั่งจักรีราจินิฉัย

4 มุขกระชั้น

5 พระที่นั่งภิรมย์มณเฑียร

6 พระที่นั่งทักษิณานิคมุข

7 ห้องมุขพระที่นั่งวสันตพิมาน ด้านตะวันออก

8 พระที่นั่งวสันตพิมาน

9 ห้องมุขพระที่นั่งวสันตพิมาน ด้านตะวันตก

10 ห้องท้ายพระที่นั่งปัจฉิมนิคมุข

11 พระที่นั่งปัจฉิมนิคมุข

12 พระที่นั่งปฤษฎางคนิคมุข

13 พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ

14 มุขเด็จพระที่นั่งวสันตพิมาน

15 พระที่นั่งอุดรนิคมุข

16 ห้องท้ายพระที่นั่งอุดรนิคมุข

17 ห้องมุขพระที่นั่งพรหมเมศธาดา ด้านตะวันตก

18 พระที่นั่งพรหมเมศธาดา

19 ห้องมุขพระที่นั่งพรหมเมศธาดา ด้านตะวันออก

20 พระที่นั่งบูรพาภิรมุข

21 พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

22 โรงราชรถ

23 พระที่นั่งเอกถอลงกุฏ

24 พระตำหนักแดง

25 ศาลาสาธิตอนุมาตย์

26 ศาลากลางสง

ภาพพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พ.ศ.2469 จะเห็นบริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครในขณะนั้น และพระที่นั่งบวรบริวัตร(เก๋งจีน)อยู่ทางด้านขวามือด้วย (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13 ภาพประกอบ, 2509)

ภาพพระที่นั่งคชกรรมประเวศ แรกสร้างในรัชกาลที่ 4 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 13 ภาพประกอบ, 2509)

ภาคผนวก ข

สรุปสาระสำคัญใน “สถิมนการจัดการใหม่ของกรมพิพิธภัณฑ์” ของเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์

พหจ. ร.5 บ.11/10 เรื่อง พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ในกรุงสยาม (ก.พ. 2436 – ต.ค. 2442)

การจัดแสดงสิ่งของในพิพิธภัณฑ์สถานเป็นแต่เพียงการนำมาจัดรวม ๆ กันไว้ไม่ได้แยกเป็นแผนก ๆ เพราะสถานที่ไม่เพียงพอ และจำนวนสิ่งของยังน้อยอยู่ ดังนั้น หากจะจัดการควรแบ่งสิ่งของเป็นแผนกและประเภท ดังนี้

1. พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน แสดงแผนกปราชญ์วิทยา ได้แก่ สัตว์น้ำ สัตว์บก หอย หินและแร่
2. พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ แสดงสิ่งของฝีมือไทย ได้แก่ ของไทยทั้งหลายที่เกี่ยวกับเครื่องราชูปโภค
3. พระที่นั่งคชกรรมประเวศ แสดงเครื่องหินและเครื่องดินที่เป็นของโบราณ
4. ควรจัดงบประมาณมาซ่อมแซมพระที่นั่งอิสราวินิจชัยและหมู่พระที่นั่งสามองค์ เพื่อให้สามารถจัดแสดงสิ่งของแผนกต่าง ๆ ได้ กล่าวคือ พระที่นั่งอิสราวินิจชัย แสดงสิ่งของเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารและราชประเพณี ส่วนหมู่พระที่นั่งสามองค์ แสดงสิ่งของต่างประเทศ ได้แก่ เอเชีย ยุโรป อเมริกา แอฟริกา และชาติพันธุ์วิทยา
5. สิ่งที่ต้องกระทำอย่างเร่งด่วนเพื่อประโยชน์ของการศึกษาที่จะ “...ชักนำแห่งการค้าขายและการเพาะปลูก แลให้ประชาชนได้เห็นเปนตัวอย่างที่จะประกอบกิจการต่อไป... คือ พิพิธภัณฑ์แห่งการค้าแลธรรมชาติที่เกิดจากบ้านเมือง เพราะของในเมืองสยามถ้าไม่เกิดจากหัตถกรรมก็เกิดจากการค้าขายแลเพาะปลูก เพราะฉะนั้นถ้ามีพิพิธภัณฑ์อย่างนี้ซึ่งแสดงตัวอย่างสินค้าและตัวอย่างธรรมชาติก็จะประสบผลสำเร็จความเจริญต่อไป...” หากไม่ทำเช่นนี้แล้ว “...การที่มีพิพิธภัณฑ์แลแสดงพิพิธภัณฑ์อย่างเช่นนี้...ก็จะไม่มีประโยชน์พอกับพระราชทรัพย์เงินแผ่นดินที่ใช้จ่ายอยู่เลย การแสดงพิพิธภัณฑ์ให้ประชาชนดูในเวลานี้ก็เท่ากับแสดงของประหลาดต่าง ๆ เท่านั้น แต่ถ้าว้าพิพิธภัณฑ์ของเราได้จัดการเป็นระเบียบดีแล้ว ประโยชน์ที่จะนำมาโดยทางอ้อมที่เป็นผลต่อการศึกษา นั้นจะ ไม่น้อยเลย...” ดังนั้นหากต้องการทำก็ต่อ “...ขอรับพระ

ราชทานเงินซ่อมโรงปั้นสองหลังเป็นสถานพิพิธภัณฑสถานเงินทุนที่จะจัดซื้อตัวอย่างสินค้าแลธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งตู้แลภาชนะที่จะใส่สิ่งของ...”

6. นอกจากนี้ยังมีความเห็นที่จะจัดการพิพิธภัณฑสถานในลักษณะเดียวกับ Imperial Institute ของอังกฤษ รวมทั้งขอให้กระทรวงมหาดไทยสอบถามมณฑลต่าง ๆ เพื่อจะได้จำนวนและราคาสິงของต่าง ๆ แล้วกรมพิพิธภัณฑสถานจะจัดซื้อตามราคานั้น ๆ ต่อไป

ภาคผนวก ค

เนื้อหาเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แยกตามขอบเขตของการศึกษา
(แสดงเฉพาะเอกสารคัดเลือกตามเกณฑ์ที่ระบุไว้ในบทที่ 3)

ศธ 5 กรมพิพิธภัณฑ์

	เพิ่มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ศธ 5/1	ให้พระผดุง ขุนประพนธ์ นายชูเปรียญ ไปตรวจสิ่งของพิพิธภัณฑสถาน	1.4
ศธ 5/2	ซ่อมตึกหน้าพิพิธภัณฑ์ทำเป็น โรงเรียนอังกฤษ	1.6
ศธ 5/3	รับพระพุทธรูปที่รื้อมาจากพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส	2.4 2.5.1 2.5.2 2.5.3
ศธ 5/4	ซ่อมพระที่นั่งศิวิโมกขพิมานและพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 1.6
ศธ 5/5	ให้พระผดุงยื่นบาญชีสรรพพัสดุต่าง ๆ ในกรมพิพิธภัณฑ์	2.1
ศธ 5/6	แขกเมืองชมพิพิธภัณฑ์ ศก 121	13. 3.1 3.3 3.4
ศธ 5/7	รายงานราชการพิพิธภัณฑสถาน ปี 120	1.3 1.5 1.6 2.2 2.5.2 3.1
ศธ 5/8	ขอให้กรมสุขาภิบาลช่วยยกปืนที่วางอยู่หน้าพิพิธภัณฑ์	2.4
ศธ 5/9	ซื้อกระต่ายประหลาด	2.5.2
ศธ 5/10	แขกเมืองชมพิพิธภัณฑ์	3.1
ศธ 5/11	รายงานประจำปีกรมพิพิธภัณฑ์ ศก 121	1.3 1.6 2.1 2.2 2.5.1 2.5.2 2.5.3 3.1
ศธ 5/12	โปรดเกล้าฯ ให้พระอินทรรักษานศิลาบริเวณพิพิธภัณฑ์ไปปูวัดเบญจมพิตร	1.6
ศธ 5/13	ปิดพิพิธภัณฑ์หลังพระที่นั่งศิวิโมกขพิมานชั่วคราวสำหรับจัดของพิพิธภัณฑ์เช่นหลุย	1.6 4.2

ศธ 5/14	จ่ายงาช้างให้พระยาอนุรักษ์ ทำฐานตั้งที่พระที่นั่ง อัมพรสถาน	2.5.3
ศธ 5/15	พระผดุงส่งใบสำคัญเบิกเงินแผนกพิพิธภัณฑ	1.3
ศธ 5/16	จุดต้นจันทน์ที่พิพิธภัณฑและต้นสารภีที่โรงเรียน บ้านพระยานานา ไปปลูกที่สวนดุสิต	1.6
ศธ 5/17	แจกเมืองชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/18	ขอเลื่อนตำแหน่งพนักงานกรมพิพิธภัณฑ	1.4
ศธ 5/19	พระผดุงฯ ขอยืมเงินรองจ่าย 200 บาท	1.3
ศธ 5/20	สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิตลลิตยเดชม ทอด พระเนตรพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/21	ให้กรมสุขาภิบาลแก้ไขท่อระบายน้ำของกรม พิพิธภัณฑ	1.6
ศธ 5/22	มีพระประสงค์เครื่องถมบางอย่างในพิพิธภัณฑ	2.5.3
ศธ 5/23	ขอให้กระทรวงพระคลังฯ ช่วยจัดหาเงินพดด้วงมา เก็บไว้เป็นตัวอย่างในพิพิธภัณฑ	2.5.2
ศธ 5/24	Mr.William H.H. Lord ขอเบิกเงินค่าก่อสร้างจาก กรมพิพิธภัณฑ	1.3
ศธ 5/25	ชาวต่างประเทศขอชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/26	ทำกำแพงรั้วเหล็กหน้ากรมพิพิธภัณฑ ให้กระทรวง กลาโหมย้ายปืนใหญ่	1.6 2.5.1
ศธ 5/27	โปรดเกล้าฯ ให้กรมพิพิธภัณฑคืนของโบราณกรุง เก่าแก่อยุธยาพิพิธภัณฑ	2.5.3 4.1
ศธ 5/28	Mr.C.Boden Kloss สมัครเข้ารับราชการกรม พิพิธภัณฑ	1.4
ศธ 5/29	ต้องพระประสงค์เครื่องศาสตราวุธ	2.5.3 4.1
ศธ 5/30	กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ขอทำบุญฉลองพระชัยใน สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ที่พิพิธภัณฑ	1.6
ศธ 5/31	หมออูเบอร์ชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/32	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุ ภาพ มีพระประสงค์หลักศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ	4.1

ศธ 5/33 ผู้ร่ายลักของในพระที่นั่งศิวโมกษพิมานและเปลี่ยน แปลงพนักงานกรมพิพิธภัณฑ	1.3 1.4 1.5
ศธ 5/34 ให้มีสเตอร์ยอนสันเป็นหัวหน้าในกรมพิพิธภัณฑ	1.4
ศธ 5/35 หม่อมราโชทัยขอแลกเบี้ยคีนุกกับทองแดงเมือง หลวงพระบาง	2.5.2 2.5.3
ศธ 5/36 นายใหญ่ขอแลกเบี้ยคีนุกกรมพิพิธภัณฑ	2.5.2 2.5.3
ศธ 5/37 หมอโบสอนีให้แร่แก่กรมพิพิธภัณฑ	2.5.2 4.2
ศธ 5/38 พระยาคำนวณให้กระโถนกลีบบัวบานแก่กรม พิพิธภัณฑ	2.5.2 4.2
ศธ 5/39 กรมสุขาภิบาล ส่งกลองข่าพระสุริสี อคินิพินาศ พิฆาตไพรให้กรมพิพิธภัณฑ	2.2 2.5.2
ศธ 5/40 ยอคอนฟอนฮอสต์ให้รังไหมแก่พิพิธภัณฑ	2.5.2 4.2
ศธ 5/41 พระยาอภัยภูธรนำเครื่องสามหาบของพระพุทธรเจ้า หลวงมามอบให้พิพิธภัณฑ	2.5.2
ศธ 5/43 กรมพิพิธภัณฑขออนุญาตย้ายพระเบญจา	1.6 2.5.1 2.5.2
ศธ 5/44 เจ้าต่างประเทศชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/45 พิพิธภัณฑสถานส่งงบประมาณประจำ พ.ศ.2455	1.3 1.6
ศธ 5/47 โพรเฟสเซอร์กินีขอชมลวดลายต่าง ๆ กรม พิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/48 มิสลิตเตอร์ชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/49 ได้สูบนอนใหญ่จากใต้สะพานเจริญรัช	2.5.2
ศธ 5/50 ให้จัดระเบียบกรมพิพิธภัณฑ	1.2
ศธ 5/51 ราชทูตอเมริกันชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศธ 5/52 กระทรวงวังขอส่งพระพุทธรูปซึ่งฝากไว้ยัง พิพิธภัณฑ	2.5.2 2.5.3
ศธ 5/55 ขอรูปสัตว์ต่าง ๆ จากกรมพิพิธภัณฑมาไว้ที่โรง เรียนเพาะช่าง	2.5.3
ศธ 5/56 พนักงานตรวจการ 5 แขวง ส่งบัญชีจำนวนนัก เรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร	3.1

ศร 5/57 ส่งพระพุทธรูป 2 องค์จากตำบลเมืองพิจิตรเก่ามาไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน	2.5.2	4.1			
ศร 5/58 บัญชีรายชื่อนักเรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร	3.1				
ศร 5/59 บัญชีนักเรียนที่จะไปชมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน	3.1				
ศร 5/60 ส่งมอบสานอย่างโบราณไปไว้ที่พิพิธภัณฑ	2.5.2				
ศร 5/61 ขนตู้จากพิพิธภัณฑไปวัดบวรสถานสุทธารวาส	1.3	4.1			
ศร 5/62 คำหนึ่การจั้ดของของกรมพิพิธภัณฑ	4.1				
ร.7 บ.11.2 ราชบัณฑิตยสภา กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 7					
เพิ่มเอกสาร					ขอบเขตของการศึกษา
ร.7 บ.11.2/1 ประกาศโอนพิพิธภัณฑสถานไปจึ้นในความปกครองของหอพระสมุดสำหรับพระนคร	1.1				
ร.7 บ.11.2/2 ส่งหอยมุกด์ไปให้พิพิธภัณฑ	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/3 ย้ายศิลารูปธรรมจักรกับเทวรูปจากเทวสถานไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/4 ย้ายกลองวินิจฉัยเกริไปไว้ที่พิพิธภัณฑ	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/5 พระราชบัญญัติจั้ดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร	1.1	1.2	1.3	1.6	2.5.1
	2.5.2	2.5.3	3.3	4.2	
ร.7 บ.11.2/6 พระราชทานสิ่งของและพระพุทธรูปไปตั้งที่พิพิธภัณฑสถาน	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/7 ส่งทองเถาพดด้วงและเงินชนิดต่าง ๆ ของกระทรวงพระคลังฯ ไปให้พิพิธภัณฑสถาน	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/8 ให้ด้ว้ตราไปรษณีย์แก่พิพิธภัณฑสถาน	2.5.2				
ร.7 บ.11.2/9 เหริยฉูวชิรญาณที่จะให้นายร้อยโท โฟเดอเกลซึ่งได้ส่งของมาบำรุงพิพิธภัณฑ	1.2	2.5.2			
ร.7 บ.11.2/10 จั้ดการป้องกันอัคคีภัยพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร	1.2	1.3	1.5		

ร.7 บ.11.2/11	จ่ายเงินอุดหนุนพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับปลูก สร้างที่เก็บจิตกาธาน	1.3
ร.7 บ.11.2/12	ส่งสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ทูลเกล้าฯถวายคราว เสด็จอเมริกาไปยังพิพิธภัณฑ์สถานเพื่อจัดให้ประชาชน ชม	2.5.2
ร.7 บ.11.2/13	พระราชทานพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 กับ หนังสือโบราณไปให้พิพิธภัณฑ์สถาน	2.5.2
ร.7 บ.11.2/14	พระราชทานรูปและภาพต่าง ๆ แก่พิพิธภัณฑ์ สถาน	2.5.2
สบ.2.26 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พิพิธภัณฑ์)		
	เพิ่มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
สบ.2.26/2	กำหนดการเสด็จพระราชดำเนิน เปิดหอพระสมุด วชิรญาณกับพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร	3.1 3.3 3.4 3.5
สบ.2.26/3	มิวเซียมขอมขีมรารงระนาม โหรีมุกไปตั้งแสดง	2.5.2
สบ.2.26/4	โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถาน	3.1
สบ.2.26/5	ตรารูปเทวคาถีสรรพพระขรรค์ ตราประจำพระองค์ ของกรมหมื่นสุเรนทรรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์	2.5.2 2.5.3
สบ.2.26/6	เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถาน	2.5.3 3.1
สบ.2.26/9	การเปิดพิพิธภัณฑ์สถานเป็นการพิเศษเนื่องใน งานเฉลิมพระชนมพรรษา	3.1 4.2
สบ.2.26/10	เรื่องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร	1.3 3.1 4.2
สบ.2.26/12	พระพุทธรูปเทวรูปจะทรงขีมไปตั้งใน พิพิธภัณฑ์	2.5.2
ศธ 0701.7 ราชบัณฑิตยสภา		
	เพิ่มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ศธ 0701.7/134	ขอให้สุลต่านยะโฮร์และชาวยุโรปพิพิธภัณฑ์ สถานและหอสมุด	3.1

ม.ร.5 ศ/2 เบ็ดเสร็จศึกษาริการ (ไมโครฟิล์ม)

แฟ้มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ร.5 ศ1/87 เครื่องถมในมิวเซียม	2.5.2 2.5.3
ร.5 ศ1/106 เปลี่ยนแปลงแก้ไขกรมราชบัณฑิตแลกรมพิพิธภัณฑ์	1.1 1.2 1.6 2.1 2.2 2.5.1 2.5.2 3.2

ม.ร.5 บ/29 ว่าจ้างชาวต่างประเทศ (ไมโครฟิล์ม)

แฟ้มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ร.5 บ.9/23 มร.ฟราวเวอร์ กองพิพิธภัณฑ์	1.3 1.4 4.1

ศร 0701.25 กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาริการ

แฟ้มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ศร 0701.25/1 สำเนาบเดือนซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	1.3 1.6
ศร 0701.25/3 การซ่อมพระที่นั่งพุทไธสวรรรย์ในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร	1.3 1.4 1.6
ศร 0701.25/5 สร้างห้องมหัณฑ์ในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร	1.3 1.5 1.6
ศร 0701.25/7 ซ่อมพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	1.3 1.6
ศร 0701.25/8 สั่งจ่ายเงินการจรค่าซ่อมหมู่พระวิมานเป็นค่าซ่อมพระที่นั่งสาโรช หอพระ เก็งฉิน	1.3 1.6
ศร 0701.25/9 ขอให้เจ้าพนักงานบริษัทไฟฟ้าหลวงสามเสน มาติดคอมไฟฟ้าที่พระที่นั่งอิศเรศและพระที่นั่งพุทไธสวรรรย์	1.6
ศร 0701.25/10 ยกซ่อมฟ้าพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	1.6
ศร 0701.25/11 พระที่นั่งสาโรชและห้องข้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	1.6

ศธ 0701.25/12	การซ่อมพระที่นั่ง 4 องค์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	1.3 1.6
ศธ 0701.25/13	กองพิพิธภัณฑฯและโบราณวัตถุขอมเงินทดรอง	1.3 1.4 2.5.2
ศธ 0701.25/15	ซ่อมพระที่นั่งสาโรช หอพระ เก๋งจีน ห้องรูปในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	1.3 1.6
ศธ 0701.25/16	ซ่อมพระที่นั่งอิสราวิจิฉัย	1.3 1.6
ศธ 0701.25/17	สร้างคลังเก็บของในพิพิธภัณฑฯ	1.3 1.6 2.4
ศธ 0701.25/18	พระพิพิธศาสิมอบแม่พิมพ์กระเปาะของโบราณไว้เป็นสมบัติของพิพิธภัณฑฯ	2.5.2
ศธ 0701.25/19	ซ่อมพระที่นั่งสี่องค์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	1.3 1.6
ศธ 0701.25/20	ใบสำคัญและฎีกาเบิกเงินการจรซ่อมพระที่นั่งอิสราวิจิฉัย	1.3 1.6
ศธ 0701.25/22	จ้างตำรวจรักษาการณ์ที่พิพิธภัณฑฯ	1.3 1.5

ม.ร.5 บ/37-38 นิทรรศการ กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 (ไมโครฟิล์ม)

	แฟ้มเอกสาร	ขอบเขตของการศึกษา
ร.5 บ.11/6	เอกชฮิบิเชอน จ.ศ.1244	2.5.2
ร.5 บ.11/10	พิพิธภัณฑฯต่าง ๆ ในกรุงสยาม	1.2 1.4 1.5 1.6 2.5.1 2.5.2 3.1 3.3 3.6 4.1
ร.5 บ.11/12	กรมศึกษาธิการ, ราชการในมิวเซียม	1.1 1.3 1.4 2.5.2
ร.5 บ.11/13	พระราชทานสิ่งของที่ได้จากยวา โปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงพิพิธภัณฑฯที่หอพระสมุด	2.5.2 3.1 4.1
ร.5 บ.11/14	เจ้าหมื่นศรีสรรัักษ์ขอลาออกจากตำแหน่งเจ้ากรมพิพิธภัณฑฯ และเจ้าพนักงานตรวจสิ่งของท่าบาญชี	1.1 1.2 1.4 2.1 4.1
ร.5 บ.11/15	เอาจ้างในพิพิธภัณฑฯพระราชทานเจ้าเฮนรี	2.5.3
ร.5 บ.11/16	พิพิธภัณฑฯสยาม ร.ศ.120	2.5.2 4.1

ร.5 บ.11/45	เอกสทหิปีเชินเมืองซิกาโกในประเทศอเมริกา ค.ศ.1893	2.5.3 4.1
ร.5 บ.11/53	พิพิธภัณฑ์เซนต์หลุยส์และที่เกี่ยวกับเมืองฟิลา เดลเฟีย	2.5.3 3.1

ศธ 0701.7.1 พิพิธภัณฑสถาน ราชบัณฑิตยสภา กระทรวงธรรมการ

เพิ่มเอกสาร

ขอบเขตของการศึกษา

ศธ 0701.7.1/1	รับสิ่งของมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร	2.5.2
ศธ 0701.7.1/4	โบราณวัตถุต่างๆ	2.5.2 4.1
ศธ 0701.7.1/6	บริษัทปูนซิเมนต์สยาม ให้ปูนซิเมนต์แก่ พิพิธภัณฑ์	1.6
ศธ 0701.7.1/7	ส่งสิ่งของต่างๆ ไปให้พิพิธภัณฑ์	2.5.2
ศธ 0701.7.1/8	บัญชีค่าแรงช่างไม้และคนขนของซึ่งทำการ ซ่อมพระที่นั่งในบริเวณพระบรมราชมณเฑียร	1.3 2.5.2
ศธ 0701.7.1/9	ขอเบิกเงินค่าซ่อมพระที่นั่งต่างๆ ในพระราช วังบรมสถานมงคล	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/10	ขอให้จ่ายเงินครั้งที่ 1 เป็นค่าทำหลังคาพระ ที่นั่งอิสราวินิจฉัย	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/11	ขอให้จ่ายเงินครั้งที่ 2 เป็นค่าปูพื้นพระที่นั่ง อิสราวินิจฉัย	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/12	ขอให้จ่ายค่ารับเหมาทำเฉลียงพระที่นั่งภูมิข มณเฑียร	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/13	กะประมาณการซ่อมและทำสิ่งของต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/17	เงินเดือนนางพนักงาน	1.3 1.4
ศธ 0701.7.1/18	บัญชีเงินผลประโยชน์ซึ่งพิพิธภัณฑสถาน กรุงเทพฯ หาได้	1.3

ศธ 0701.7.1/20	ราชการเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานสำหรับ พระนคร	1.3 1.4 1.6
ศธ 0701.7.1/23	กงสุลสยามเมืองแวนคูเวอร์ ขอให้รัฐบาล สยามแลกเปลี่ยนวัตถุโบราณกับพิพิธภัณฑสถานเมืองแวนคู เวอร์ ประเทศแคนาดา	3.6 4.1
ศธ 0701.7.1/26	ใบรับของพิพิธภัณฑสถาน รับสิ่งของต่าง ๆ เพื่อ รักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน	2.5.2
ศธ 0701.7.1/27	ใบเบิกสิ่งของต่าง ๆ แผนกพิพิธภัณฑสถาน	1.3
ศธ 0701.7.1/28	พระราชทานเงินซ่อมตำหนักแดงในพิพิธ ภัณฑสถานแลหนังสือสัญญาซ่อมตำหนักแดงของหม่อม เจ้าอนุชาติเป็นผู้จ้าง นายกิม ยี่หื้อก๊วงห้องแสงเป็นผู้รับ เหมา กับใบสำคัญของนายกิมรับเงินค่าซ่อมตำหนักนั้น	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/31	ใบสำคัญจ่ายเงินเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2470	1.3
ศธ 0701.7.1/32	งบประมาณสำหรับการต่าง ๆ พ.ศ. 2470	1.3 1.4 1.6
ศธ 0701.7.1/36	จดใช้ค่าเสียหายเนื่องจากว่าจุกพาและ ปีกเป่าพนั้นทำหลังคาพระที่นั่งต่าง ๆ ชำรุด	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/39	ซ่อมเครื่องพระวิมานด้านใต้และด้านตะวันออก ตก กับหนังสือสัญญาในการซ่อม	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/40	เปลี่ยนแปลงและบรรจุเจ้าพนักงานและนาง พนักงานและอัตราเงินเดือนนางพนักงาน	1.3 1.4 4.1
ศธ 0701.7.1/42	รายงานพิพิธภัณฑสถาน	1.3 1.4 1.6 2.5.2 3.1 3.2 3.3 3.4
ศธ 0701.7.1/44	ค่าซ่อมพระตำหนักแดงในพิพิธภัณฑสถาน	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/47	ประมาณการซ่อมเพดานพระวิมาน	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/49	รับจ่ายเงินบำรุงพิพิธภัณฑสถาน	1.3 3.4
ศธ 0701.7.1/50	หลักฐานการรับจ่ายเงินค่าป้องกันอัคคีภัยใน พิพิธภัณฑสถาน	1.3 1.5
ศธ 0701.7.1/52	เงินตราโบราณและหนังสือไทยฉบับหอ หลวง ของ ม.จ.ปิยภัคตินารด	2.5.2
ศธ 0701.7.1/53	ซ่อมแซมพระที่นั่งวสันตพิมาน	1.3 1.6 4.1

ศร 0701.7.1/54	ปลูกสร้างโรงราชรถที่พิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร	1.3 1.6 4.1
ศร 0701.7.1/56	ปรับปรุงตำแหน่งข้าราชการบังคับต่าง ประเทศ	1.3
ศร 0701.7.1/68	พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขอ อนุญาตตั้งตู้สมุดรวบรวมบรรดาหนังสือที่ให้ความรู้ทาง โบราณคดี	1.4 4.1
ศร 0701.7.1/69	ขอส่งงบประมาณข้าราชการ นางพนักงาน และพนักงานในพิพิธภัณฑสถาน	1.3 1.4 4.1
ศร 0701.7.1/71	บัญชีค่าใช้จ่ายในการซ่อมศิลาเสมา ธรรมจักร	1.3 2.2
ศร 0701.7.1/72	การตรวจบัญชีในพิพิธภัณฑสถานสำหรับ พระนคร	1.3
ศร 0701.7.1/76	เงินการจรพิพิธภัณฑ	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/78	บัญชีรายชื่อหนังสือที่ขออนุญาตมิไว้ประจำ ตู้สมุดพิพิธภัณฑสถาน	1.4
ศร 0701.7.1/79	จำหน่ายหนังสือมัลลเทศก์ให้พิพิธภัณฑฯขาย	1.3
ศร 0701.7.1/80	ใบสำคัญค่าใช้จ่ายพิพิธภัณฑสถาน	1.3 1.4 1.5 1.6 2.1 3.1 4.1
ศร 0701.7.1/89	การซ่อมหลังคาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/91	การนำส่งเงินฝาก(ค่าขายของ)พร้อมทั้งหลัก ฐานการฝากและถอนเงิน	1.3
ศร 0701.7.1/98	ท่านปอล เรย์โนลด์ ชมพิพิธภัณฑ	3.1
ศร 0701.7.1/99	สร้างคลังเก็บของราชบัณฑิตยสภาที่สนาม หญ้าข้างด้านใต้ของพระที่นั่งสิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑ สถาน	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/101	ค่าใช้จ่ายในการรักษาพิพิธภัณฑสถาน ชุด คันและรักษาโบราณวัตถุ	1.3 1.4 1.5 1.6 2.5.3
ศร 0701.7.1/103	ตรวจและซ่อมแซมโบราณสถาน	1.3 1.4 1.6 4.1
ศร 0701.7.1/104	เงินรายได้พิเศษแผนกพิพิธภัณฑสถาน	1.3 3.1 3.2

ศธ 0701.7.1/106	การก่อสร้างโรงเก็บเรือจำลอง	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/109	ขออนุญาตทำปกหนังสือพจนานุกรม อังกฤษเป็นไทยของแซมมวล เจ. สมิท 5 เล่ม	1.3 2.2
ศธ 0701.7.1/110	ของในพิพิธภัณฑ์หาย	1.4 1.5
ศธ 0701.7.1/111	ขออนุญาตถ่ายรูปโบราณวัตถุใน พิพิธภัณฑ์	1.4 2.1 2.5.1 4.1
ศธ 0701.7.1/114	ขอดำใช้จ่ายชั่วคราวรายวันซ่อมพระที่นั่ง ต่าง ๆ ในวังหน้า	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/115	รายละเอียดการซ่อมพระที่นั่งต่าง ๆ ในบริเวณพระบรมราชวัง	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/116	บัญชีเบิกเงินในการซ่อมพระที่นั่งอิสรา วินิจฉัย และซ่อมในบริเวณพระบรมราชวัง	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/117	รายการต่าง ๆ ถึงสมุหบัญชี	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/118	รายละเอียดการซ่อมพระที่นั่งอิสรา วินิจฉัย	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/119	กะประมาณทำเฉลี่ยงรอบนอก	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/120	การซ่อมพื้นหลังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/121	กะประมาณการซ่อมพระที่นั่งวสันตพิมาน และพระที่นั่งพรหมเมศธาดา	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/122	รายละเอียดและมอบการรักษาโรงราช รถสองหลังแฝด	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/123	รายละเอียดการทำบันไดด้านหลังพระ ที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/125	ให้ย้ายไปทำประตูตรงหน้าพระที่นั่งพุทไธ สวรรย์และทำถนนแยกบรรจบถนนเก่าและแยกกับทาง เหนือของอีกสายหนึ่ง	1.3 1.6 4.1
ศธ 0701.7.1/126	ซ่อมตึกชั้นเดียวหน้าพระที่นั่งสิวโมกษ พิมาน เพื่อใช้เป็นคลังเก็บหนังสือ	1.3 1.6
ศธ 0701.7.1/127	การต่อเฉลี่ยงแต่พระที่นั่งอิสราวินิจฉัยไป บรรจบพระที่นั่งบูรพาภิรมย์และพระที่นั่งทักษิณภิรมย์	1.3 1.6

ศร 0701.7.1/128	การซ่อมแซมสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/129	กะประมาณการขุดดินและถมดินทำสนามหญ้าและการทำถนนฟุตบอลบาท	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/130	กะประมาณการซ่อมพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/131	ตั้งพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยืมมาจากหอพระสมุด	1.3 1.6 3.4 4.1
ศร 0701.7.1/132	ค่าแรงขุดและถมดินทำสนามหญ้าในวังหน้า	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/133	การซ่อมพื้น ประตู หน้าต่าง ที่ชำรุดในพระที่นั่งต่าง ๆ	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/134	กะประมาณทำสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำและซ่อม	1.3 1.6
ศร 0701.7.1/135	ตามพระกระแสรับสั่ง โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมและจัดทำสิ่งต่าง ๆ	1.3 3.4 4.1
ศร 0701.7.1/136	ทำตู้ใส่ต้นไม้เงินทองบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	1.3 2.4 3.4

หมายเหตุ เลขรหัสขอบเขตของการศึกษา มีความหมายดังต่อไปนี้

1.1 กำเนิด สังกัดและฐานะทางกฎหมาย	1.2 นโยบาย แผนการจัดการและการบริหาร
1.3 การเงินและงบประมาณ	1.4 โครงสร้างและการพัฒนาบุคลากร
1.5 การรักษาความปลอดภัย	1.6 การจัดการด้านอาคารสถานที่
2.1 การบันทึกและการทำทะเบียน	2.2 การซ่อมสงวนรักษา
2.3 การควบคุมสภาพแวดล้อมของวัตถุพิพิธภัณฑ์	
2.4 การเก็บรักษา การเคลื่อนย้าย และการบรรจุหีบห่อ	
2.5.1 การจัดแบ่งประเภทวัตถุพิพิธภัณฑ์	2.5.2 การได้มาของวัตถุพิพิธภัณฑ์
2.5.3 การนำวัตถุไปนอกพิพิธภัณฑ์	3.1 การเข้าชมและการให้บริการ
3.2 การจัดกิจกรรม	3.3 กลวิธีการนำเสนอ
3.4 อุปกรณ์และองค์ประกอบการจัดแสดง	3.5 การออกแบบนิทรรศการ
3.6 ความร่วมมือกับหน่วยงานพิพิธภัณฑ์สถานอื่น ๆ	
4.1 บทบาทของชนชั้นผู้นำสยาม	4.2 การประกาศแจ้งข่าว(การประชาสัมพันธ์)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายจักรฤทธิ์ อุทโร

วัน เดือน ปีเกิด 29 สิงหาคม 2514

สถานที่เกิด จังหวัดกาฬสินธุ์ ประเทศไทย

ประวัติการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2532 – 2535
อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2538 – 2542
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

ทุนการศึกษา ทุนส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษเป็นอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของ
รัฐ(ขยายต่อเนื่องจากระดับปริญญาตรี) ปีการศึกษา 2538 – 2539

ทุนวิจัย ทุนมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ประจำปีการศึกษา 2541

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน
สถาบันภาษาและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ทบวงมหาวิทยาลัย
ตำแหน่ง : อาจารย์ ระดับ 4